

**GEÇMİŞTE KALAN İNSAN HAKLARI İHLALLERİ İLE
YÜZLEŞMEK: ONARICI ADALET YAKLAŞIMI KAPSAMINDA
SİVAS KATLIAMI**

DENİZ KIRCA

107614002

**İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(İNSAN HAKLARI HUKUKU)**

Danışman: PROF. Dr. Turgut TARHANLI

2009

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	vi
KAYNAKÇA	vii
§ 1. Giriş	1
§ 2. 2 Temmuz 1993- Sivas katliamı	5
I. Katliam ve öncesi	5
A- Sivas tarihi	5
B- Pir Sultan Abdal ve önemi	10
1. Pir Sultan Abdal Derneği	13
2. 4. Pir Sultan Abdal etkinliği ve Sivas	14
a) Etkinlik niye Sivas'ta gerçekleştiriliyor	15
b) Sivas tehlike arz ediyor mu	17
aa) Sivas'ın tehlike arz ettiğini gösteren bulgular	17
aaa) 1978 Sivas olayları	18
bbb) 1989 yerel seçimleri	19
bb) Sivas'ın tehlike arz etmediğini gösteren bulgular	20
C- Katliam günü ve öncesi	22
D- 2 Temmuz 1993 olayların kronolojik sıralaması	24
E- Sivas katliamının karakteri	27
1. Şeriat	28
2. Tahrik	28

3. Nefret suçu ekseninde düşünmek	29
II. Katliam sonrası	30
A- Sivas katliamı materyalleri	30
1. Devlet ve hükümet yetkililerinin demeçleri	30
2. Siyasal partilerin demeçleri	32
3. TBMM araştırma komisyonu raporu	33
4. TBMM insan hakları komisyonu basın bildirisi	34
5. TBMM tutanakları	34
6. Ulusal basın organları	35
a) Merkez basın organları	35
aa) Milliyet gazetesi	35
bb) Sabah gazetesi	36
cc) Hürriyet gazetesi	37
b) Merkez sağ basın organları	39
aa) Türkiye gazetesi	39
bb) Milli gazete	40
c) Merkez sol basın organları	40
aa) Cumhuriyet gazetesi	40
bb) Aydınlık Gazetesi	42
7. Yerel basın organları	42
a) Hakikat gazetesi	42
b) Bizim Sivas gazetesi	43
c) Yeni Ülke gazetesi	44
d) Anadolu gazetesi	44

e) Hürdoğan gazetesi	45
8. Genel değerlendirme	45
a) Ulusal basın organları	45
b) Yerel basın organları	45
9. Dergiler	46
a) Sağ görüşlü dergiler	46
b) Sol görüşlü dergiler	47
B- Sivas davası	48
1. Sivas davasının oluşumu	48
2. Mahkeme kararları	49
a) Birinci yargılama	49
b) İkinci yargılama	50
c) Üçüncü yargılama	50
3. Sivas davasını sonuçlanması	51
4. Sivas davasının zamanaşımına uğrama ihtimali	51
C. Sivas katliamının toplumsal bir yaraya dönüşmesinin sebepleri	52
1. Devletin dili	52
2. Medyanın tutumu	54
3. Güvenlik güçlerinin tutumu	55
4. Sivas davası	56
5. Alevi açılımı	57
§ 3. Toplumsal yaralar ile yüzleşme.....	58
I. Geçmişle hesaplaşma	58
A- Toplumsal yaralar ile yüzleşme	58

B- Geçmişle hesaplaşma teriminin anlamı ve tarihi	60
1. Geçmişle hesaplaşmanın tarihi	60
a) Geçmiş kavramı	60
b) Toplumsal geçmiş kavramı	61
aa) Unutma kültürü	62
bb) Hatırlama kültürü	63
c) Dünya konjonktüründe meydana gelen değişim	64
ç) Hafıza Patlaması	66
d) Ortaya çıkan kavram: Geçmişle hesaplaşma	67
2. Geçmişle hesaplaşmanın anlamı	68
a) Gelecek ilişkisi bakımından	69
b) İnsan hakları ilişkisi bakımından	70
c) Özür dileme ilişkisi bakımından	70
C- Geçmişle hesaplaşmada dört önemli kavram: 4H	72
1. Hafıza	72
2. Hatırlama	75
a) Hatırlama kavramının sebepleri	76
b) Hatırlama kavramının şekli	79
3. Hakikat	82
4. Hesaplaşma	83
D- Sivas katliamında geçmişle hesaplaşmanın imkan ve sonuçları	84
II. Geçmişle hesaplaşmadaki hukuk yaklaşımı	86
A- Suç ve mağduriyet kavramları	88
B- Mağduriyetin giderilmesinde farklı yaklaşımlar	88

1. Tazmin Edici Adalet (<i>Restitutionary Justice</i>)	88
2. Düzeltici Adalet (<i>Corrective Justice</i>)	89
3. Cezalandırıcı Adalet (<i>Retributive Justice</i>)	89
4. Onarıcı Adalet (<i>Restorative Justice</i>)	90
a) Tarihi	94
b) Amaçları	94
c) Modelleri	95
C- Sivas katliamında neden onarıcı adalet yaklaşımı	96
§ 4. SONUÇ	100
EKLER- I	102
EKLER-II	103

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Adalet Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
Bkz./bkz.	: Bakınız/ bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	: Demokrat Parti
e.t.	: erişim tarihi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
No.	: Number
RP	: Refah Partisi
s.	: sayfa
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
V.	: Volume

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKDAĞ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları, Ankara 1999.

AKINCI, Sokullu Füsün, Viktimoloji (Mağdurbilim), 2. baskı, İstanbul 2008.

ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (cilt 1-2: 1914-1995), 14. baskı, İstanbul 1995.

ASSMANN, Jan, Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı Hatırlama ve Politik Kimlik, İstanbul 2001.

AŞUT, Atilla, Sivas Kitabı Bir Topluöldürümün Öyküsü, Ankara 1994.

BATON, K. B. Charles, Restorative Justice the Empowerment Model, Hawkins Press, 2003.

BORAİNE, Alex, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Güney Afrika Deneyimi, İstanbul 2005.

CONNERTON, Paul, Toplumlar Nasıl Anımsar, İstanbul 1999.

COŞKUN, Zeki, Aleviler Sünniler ve Öteki Sivas, İstanbul 1995.

ÇETİNTÜRK, Ekrem, Onarıcı Adalet, İstanbul 2008.

DOĞAN, Soner, Sivas 2 Temmuz 1993, İstanbul 2007.

DORFMAN, Ariel, Terör Cininin Kovulması, İstanbul 2003.

DÖNMEZER, Sulhi, Kriminoloji, 8.baskı, İstanbul 2004.

ERDOST, Muzaffer İlhan, Türkiye'nin Yeni Sevr'e Zorlanması Odağında Üç Sivas, Ankara 1996.

FUAT Memet, Pir Sultan Abdal Yaşamı, Sanatçı Kişiliği Yapıtları, İstanbul 2001.

- GÖLBAŞI, Haydar, Aleviler ve Sivas Olayları, İstanbul 1997.
- HERMAN, Judith, Travma ve İyileşme Şiddetin Sonuçları Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre, İstanbul 2007.
- KALELİ, Lütfi, Sivas Katliamı ve Şeriat, İstanbul 1994.
- KARABABA, Hüseyin, Sivas Davası, Ankara 2008.
- KOÇAK, Ahmet, Sivas Katliamının Onuncu Yıldönümü Onlar Işık Oldular, İstanbul 2003.
- NORA, Pierre, Hafıza Mekânları, Ankara 2006.
- ÖZ, Gülağ, Pir Sultan Abdal, Ankara 2008.
- SANCAR, Mithat, Geçmişle Hesaplaşma Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne, İstanbul 2008.
- SARIHAN, Şenal, Sivas Katliamı Davası, Cilt I-II, Ankara 2002.
- SELEK, Pınar, Barışamadık, İstanbul 2004.
- ŞAHİN, Enver Cemal, Pir Sultan Ölür Dirilir Ozanların Dilinden Sivas Katliamı, Ankara 2008.
- ŞAHHÜSEYİNOĞLU, Nedim, Yakın Tarihimizde Kitlesele Katliamlar, İstanbul 1997.
- YAĞCI, Öner, Sivas'ı Unutmak, İstanbul 1997.
- YILDIRIM, Ali, Ateşte Semaha Durmak, Ankara 2004.
- YİĞENOĞLU Çetin, Şeriatçı Şiddet ve Ölü Ozanlar Kenti Sivas, Ankara 1994.
- ZEHR, Howard, The Little Book of Restorative Justice, 2002.

Makaleler

ADORNO, W. Theodor, “Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir”, DeFTER Dergisi, Yıl 1999, Sayı 38, s. 21-28.

AKINCI, Faruk, “Şanlı Sivas Kıyımı”, Taraf Dergisi, Yıl 1993, Sayı 12, s. 22-25.

ASSMANN, Aleida, “Milli Hafızayı Dönüştürmek”, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye, İstanbul 2007, s. 26-30.

BALKIZ, Ali, “Sivas Yangını Meclise Sıçradı”, Pir Sultan Abdal Kültür Dergisi, Yıl 1993, Sayı 10, s. 37-38.

BORA, Tanıl, “Almanya’da Dazlaklar Türkiye’de Yobazlar”, Birikim Dergisi, Yıl 1993, Sayı 51, s. 21-23.

BORAİNE, Alex, “Geçmiş ile Hesaplaşmak: Neden ve Ne İçin”, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye, İstanbul 2007, s.11-15.

BORGMANN, Monika, “Nedeni Anlamak: Almanya ve Bir Daha Asla”, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye, İstanbul 2007, s.77-82.

DEMİR, Murtaza, “Sivas Katliamı ve İrtica Gerçeği”, Pir Sultan Abdal Kültür Dergisi, Yıl 1993, Sayı 9, s. 4-5.

GÜLALP, Haldun, “Political İslam in Turkey the Rise and Fall of the Refah Party”, Muslim World, v.89, no.1, January 1999, s. 22-41.

GÜNDOĞDU, Cengiz, “Hepsine Kırgınım”, Pir Sultan Abdal Kültür Dergisi, Yıl 1999, Sayı 33, s. 42-44.

LAWSON Catherine L/ KATZ Jo Anne, Restorative Justice: An Alternative Approach to Juvenile Crime, Journal of Socio- Economics, N. 33, 2004, s. 175-188.

ÖZBUDUN, Ergün, “Contemporary Turkish Politics, Ch. 4, s. 73-103.

SANCAR, Mithat, “Evrenselleşme Sürecindeki Geçmişle Hesaplaşma”, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye, İstanbul 2007, s. 16-25.

SHAPLAND, Joanna, “Restorative Justice and Criminal Justice: Just Responses to Crime”, Restorative Justice and Criminal Justice Competing or Reconcilable Paradigms, Hart Publishing, 2003.

TOPRAK, Binnaz, “ İslam and Democracy in Turkey”, Turkish Studies, v. 6, No. 2, June 2005, s. 22-41.

YILMAZ, Ali, “Sivas Davaları”, Pir Sultan Abdal Kültür Dergisi, Yıl 1999, Sayı 33, s. 55-58.

Gazeteler

Ulusal gazeteler

Aydınlık Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milli Gazete

Milliyet Gazetesi

Özgür Gündem Gazetesi

Sabah Gazetesi

Türkiye Gazetesi

Zaman Gazetesi

Yerel gazeteler

Anadolu Gazetesi

Bizim Sivas Gazetesi

Hakikat Gazetesi

Hürdoğan Gazetesi

Yeni Ülke Gazetesi

Elektronik Ağ Adresleri

<http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=6&ID=57>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Pir_Sultan_Abdal

<http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=3&ID=7&aID=15>

<http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=4&ID=26>

<http://www.ntvmsnbc.com/news/218307.asp>

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/428667.asp>

<http://www.tumgazeteler.com/?a=4189564>

<http://www.taraf.com.tr/makale/2152.htm>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Srebrenitza_katliam%C4%B1

<http://www.ushmm.org/wlc/tr/article.php?ModuleId=10007216>

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/218307.asp>

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/iheb.html>

http://www.stgm.org.tr/docs/1213715002Onarici_Adalet.pdf

Diğer Kaynaklar

Can Dünder Sivas Katliamı Belgeseli

Genco Erkal “Sivas 93” Adlı Tiyatro Oyunu

TRT 2 “Önce Şiir Vardı” Adlı Televizyon Programı

§ 1. Giriş

Bu çalışmanın amacı; 2 Temmuz 1993 günü 35 kişinin öldürülmesi ile sonuçlanan Sivas katliamını, geçmişle hesaplaşma politikaları bağlamında ele almak ve bu politikalar doğrultusunda, mağduriyetlerinin ne şekilde giderilebileceğini incelemektir.

Sivas Katliamı, siyasi ve sosyal tarihimizde, pek çok kez ele alınmış ve yorumlanmıştır¹. Katliamın gerçekleşmesinin hemen ardından yayınlanan kitaplarda Sivas katliamı, Alevi ve sol basın ekseninde şeriat ayaklanması, merkez ve sağ basın ekseninde ise tahrik ve ihmal olarak değerlendirilmiştir. Akıbetinde katliam üzerine şarkılar bestelenmiş, şiirler yazılmış, katliamın acısı canlı tutulmaya çalışılmıştır. Aradan zamanın geçmesi ile Sivas katliamı daha çok yıl dönümünde ve Sivas davasının kararları ışığında dile getirilmeye başlanmıştır. Sivas davasının 2001 yılında kısmi sonuca ulaşmasından sonra Sivas katliamına gösterilen ilgi görece azalmıştır. Ancak; Genco Erkal'ın "Sivas 93" ve Serdar Doğan'ın "Simurg" adlı belgesel tiyatro oyunları, davanın zamanaşımına uğrama ihtimali, Madımak Otelinin altının uzun yıllar kebabçı olarak işletilmesi ve 2009 yılı başlarında kapatılması, otelin müzeye dönüştürülmesi talepleri, Alevi açılımı adı altında seçim dönemleri ve muharrem ayları öncesinde Sivas'ta ölenlerin² anılması ile beraber Sivas katliamı gündemdeki yerini korumuştur.

¹ Bu çalışmada Sivas katliamı üzerine yazılmış olan 12 kitap temel alınmıştır. Bu kitaplara çalışmanın kaynakça bölümünde yer verilmiştir. Ancak bunun dışında da Sivas katliamı ile ilgili yazılmış çok sayıda yayına ulaşmak mümkündür. Bu çalışmada temel olarak bu kitapların seçilmesinin sebebi, Sivas katliamını mümkün olduğu kadar farklı boyutlarda ele almalarından kaynaklanmaktadır.

² Sivas katliamında hayatını kaybedenler: Asım Bezirci, Nesimi Çimen, Metin Altıok, Muhlis Akarsu, Behçet Safa Aysan, Edibe Sulari, Uğur Kaynar, Asaf Koçak, Erdal Ayrancı, Muhibe Akarsu, Sehergül Ateş, Hasret Gültekin, Muammer Çiçek, Mehmet Atay, Gülendir Akça, Sait Metin, Carina Cuanna, Gülsüm Karababa, Murat Gündüz, Huriye Özkan, İnci Türk, Ahmet Özyurt, Yeşim Özkan, Handan Metin, Serpil Canik, Yasemin Sivri, Serkan Doğan, Belkis Çakır, Nurcan Şahin, Özlem Şahin, Menekşe Kaya, Asuman Sivri, Koray Kara. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lütfi KALELİ, Sivas Katliamı ve Şeriat, İstanbul, 1994, s. 81-107.

Farklı kesimlerin ilgi odağında bulunan ve çokça tartışılan bir konunun üzerine bu çalışmayı yapmamın başlıca iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Sivas katliamının Türkiye’de toplumsal bir yaraya yol açtığını ve üzerinden geçen zaman ile beraber bu yaranın derinleştiğini, toplumsal barışı etkileyip, nefret kültürünü tetiklediğini göstermektir. Türkiye Cumhuriyeti; tarihinde Sivas katliamına benzer pek çok olumsuzluk yaşamıştır³. Bunların bazıları Sivas katliamına benzer özellikler taşımakta, bazıları ise tamamen farklı özellikler göstermektedir. Fakat tüm bu olumsuzlukların ortak özelliği var olan suçun bir şekilde birilerine kesilmesi yahut unutulmaya/unutturulmaya mahkûm edilmesidir. Devletin bu tarz politikalarının da etkisiyle, bu deneyimler toplumsal yararlara dönüşmüş, ülke içerisinde bölünmelere yol açarak toplumsal barışı negatif yönde etkilemiştir. Bu olumsuzlukların giderilmesi için toplumsal yaraların sadece yargısal mekanizmalar önünde değil; tüm toplumun önünde deşifre edilmesi ve özellikle mağdurlara kendilerini her anlamda ifade etme hakkı tanınmalıdır.

İkinci sebep ise; unutmama, unutturma kültürünün çok yaygın olduğu bir ülkede hatırlama kültürünün yaşatılmaya çalışılması ve hatırlama kültürünün doğal bir gerekliliği olarak geçmişle hesaplaşma politikalarının Türkiye’de de işlenmeye başlaması gerektiğini vurgulamaktır. Sivas katliamı niteliğindeki suçlar sadece o suçtan mağdur olanları değil; toplumun bütün kesimlerini de etkilediğinden tüm toplumun geçmişi ile hesaplaşması günümüze sarkan toplumsal yaraların iyileşmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Aşağıdaki çalışma iki temel bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümde 2 Temmuz 1993- Sivas katliamı başlığı altında Sivas katliamı öncesi Sivas’ın genel durumu üzerinde durulmuştur. Sivas’ın genel durumunu daha iyi yansıtabilmek

³ Türkiye’deki “acı deneyimler” kısaca; Ermeni Tehciri, İstiklal Mahkemeleri, Kürt isyanları, 6/7 Eylül olayları, 1 Mayıs 1977, Kıbrıs Harekâtı, Darbe dönemleri ve sonrası, Maraş, Çorum, Sivas, Gazi Katliamları, PKK ile yaşanan iç savaş, 28 Şubat süreci şeklinde özetlenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mithat SANCAR, Geçmişle Hesaplaşma, Unutmama Kültüründen Hatırlama Kültürüne, İstanbul, 2008, s. 255-256.

için Sivas tarihi üzerine araştırmalar yapılmış, ozan Pir Sultan Abdal ve sonrasında kurulan Pir Sultan Abdal Derneği araştırılmış, katliamın Sivas ili ile ilişkilendirilmesinin olası sebepleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında Sivas katliamının nasıl meydana geldiği, katliamın kronolojik sıralaması ve katliam sonrası olgular (Devlet yetkililerinin söylemleri, Sivas katliamının medyaya nasıl yansıdığı, Sivas davası) değerlendirilerek Sivas katliamı üzerine bir nitelendirme yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; toplumsal yaralar ile yüzleşme başlığı altında geçmişle hesaplaşma kavramı tartişılmıştır. Bu doğrultuda geçmişle hesaplaşma kavramı incelenmiş, geçmişle hesaplaşma açasından önemli olduğunu düşündüğüm dört temel kavram üzerinde durarak (hafıza, hatırlama, hakikat, hesaplaşma) Sivas katliamında geçmiş ile hesaplaşmanın hedef ve sonuçları irdelenmeye çalışılmıştır. Son olarak var olan mağduriyetin giderilmesi için ne tarz bir hukuk yaklaşımının uygun olacağı tartişılmış, farklı adalet teorileri üzerinde durulmuş, Sivas katliamındaki mağduriyetin giderilebilmesi için mevcut adalet sistemimizden farklı onarıcı adalet yaklaşımının mümkün olup olamayacağı incelenmiştir.

Bu tabloya uygun olarak çalışmada temel olarak üç soruya yanıt aranmıştır: Sivas katliamını toplumsal bir yara olarak değerlendirmek mümkün müdür? Sivas katliamının toplumsal bir yaraya dönüşmesine neler neden olmuştur? (1) Dünyada ve özel olarak Türkiye’de toplumsal yaralar ile nasıl yüzleşebiliriz? Geçmişle hesaplaşma kavramını, bu yüzleşmeyi gerçekteştirmek için kullanabilir miyiz? (2) Geçmişimiz ile hesaplaştığımızda, toplumsal yaralar sonucu ortaya çıkan mağduriyeti hangi hukuk yaklaşımı içerisinde ele alabiliriz? Onarıcı adalet yaklaşımı çerçevesinde mevcut mağduriyeti gidermek, oluşan zararı en aza indirmek mümkün müdür? (3).

Bu çalışmada yukarıdaki sorular ayrıntılı bir şekilde cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Her bir soru farklı bir bölüm olarak kurgulanmış; birinci sorunun cevabı için öncelikle Sivas katliamı üzerine araştırma yapılmıştır. Sivas

katliamı üzerine çalışmalarını sürdüren Pir Sultan Abdal Derneği ile görüşülmüş, Sivas katliamı üzerine yazılan çeşitli kitap, makale ve söyleyişiler değerlendirilmiş, ulusal ve yerel basında Sivas katliamının nasıl ele alındığı incelenmiştir. Ayrıca Sivas katliamından sağ kurtulanlar ve katliamda yakınlarını kaybeden kişiler ile görüşülmüştür. Bütün bu bulguların değerlendirilmesi sonucunda birinci soru cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

İkinci ve üçüncü soru da benzer bir şekilde ele alınmıştır. Öncelikle toplumsal yara, hafıza, hatırlama, hakikat, geçmişle hesaplaşma, gibi bu çalışmanın temelini oluşturduğunu düşündüğüm kavramların teorik açıklamalarına yer verilmiştir. Sonrasında ise bu kavramların; Sivas katliamına uyarlanması ile beraber, ikinci soru cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Son olarak ise farklı bir adalet yaklaşımı olan onarıcı adaletin kavramı tanıtılmaya çalışılmış, toplumsal yaraların giderilmesi ve geçmişle hesaplaşılması bağlamında mevcut adalet sistemimizden farklı bir sistem olan onarıcı adaletin üçüncü soruya yanıt olup olamayacağı incelenmiştir.

§ 2. 2 Temmuz 1993- Sivas katliamı

I. Katliam ve öncesi

A- Sivas tarihi

Sivas, Yozgat, Çorum, Amasya, Tokat, Erzincan ve Tunceli'nin oluşturduğu coğrafi kuşak; yerleşik halkın siyasal ve inançsal yapısı açısından çeşitlilik göstermektedir. Bu coğrafi bölgede, Alevi (Kızılbaş), Sünni, Ermeni, Kürt, Türkmen, Zaza gibi etnik ya da inançsal topluluklar iç içe yaşamaktadır. Bu topluluklar, kimi zaman birbirlerine karşı üstünlük elde etme kavgalarına girişmiş, kimi zaman ise Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin baskı ve asimilasyon politikalarına karşı ortaklaşa başkaldırıları düzenlemişlerdir⁴. Sivas ili tüm bu çeşitliliğin ve başkaldırıların en yoğun yaşandığı yer olarak belirtilmiştir⁵.

İnsan soyunun ilk yerleştiği yerlerden biri olan Sivas'ın bilinen tarihi Hititliler ile başlamış; arkasında talanlar, yangınlar, savaşlar ve isyanlar bırakarak Cumhuriyet ile noktalanmıştır⁶. Sivas, tarihindeki büyük felaketlerden birini 1400 yılında Timur İmparatorluğunun şehre saldırmasıyla yaşamıştır. 1400 yılında şehri kuşatan Timur İmparatoru uzun süre kuşatma altında kalan Sivas Kalesi'nin komutanı Mustafa Bey ile kaleyi teslim almak adına bir sözleşme imzalamıştır. Bu sözleşmeye göre Timur, "Hiç kan dökmeyeceği" sözünü vermiştir. Kale teslim alındıktan sonra ise verdiği söze uygun davranarak hiç kan dökmemiş; kılıçla öldürmek ve kan akıtmak yerine Sivas kalesini savunan 4 bin asker ile binlerce sivil el ve ayaklarından bağlayarak kazılan çukurlara diri diri doldurarak boğulmalarını sağlamıştır. Böylece kan akıtmadan 7-8 bin kişiyi yok etmiş ve şehri yağmalamıştır⁷.

⁴ Zeki COŞKUN, Aleviler, Sünniler ve Öteki Sivas, İstanbul, 1995, s. 27.

⁵ Coşkun, s. 29.

⁶ Sivas tarihi hakkında detaylı bilgi için bkz. Öner YAĞCI, Sivas'ı Unutmak, İstanbul, 1997.

⁷ <http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=6&ID=57> (erişim tarihi [e.t.]: 10.09.2008)

Bu olay bize Sivashlıların yüzyıllardan beri yaşadığı güven sorununa⁸ bir örnek teşkil edebilir. Timur'un katliamından yaklaşık 700 yıl sonra Sivashlıların bu kez kendi devletlerine güvenmenin bedelini hayatlarıyla ödediklerini ileri sürebiliriz.

Timur İmparatorluğunun kısa süreli zaferinden sonra tekrar Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altına geçen Sivas, Osmanlı döneminde Anadolu eyalet merkezi olmuş fakat başkaldırıları ve katliamları son bulmamıştır. Başta Şah Kulu ve Baba Zünnun isyanları olmak üzere hemen hemen tüm Celali isyanlarının⁹ önderi olan Sivas, yeni tarihinde Cumhuriyetin temellerinin atılmasına da ev sahipliği yapmıştır. Cumhuriyetin temellerinin Sivas ilinde atılması, Sivashlılar için bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Yüzyıllardır süre gelen etnik ve dini çatışmalar, istilalar ve en önemlisi hissedilen güvensizlik duygusu sona ermiş, laik bir ülkede anayasanın ve hukukun güvencesi altında yaşayacakları yeni bir dönem başlamıştır. Sivas halkının tüm bunları sezerek 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresini düzenlemeye başladığını söyleyebiliriz. Nitekim Anadolu halkı, dış güçlere karşı bölgesel direnişe geçmiş ve Mustafa Kemal, direniş güçlerini birleştirmek için çıktığı Samsun'dan Sivas'a geçerek Sivas Kongresini organize ederek Cumhuriyetin temellerini şekillendirmiştir. Sivashlı Âşık Veysel'in de söylediği gibi; Cumhuriyetin kurulmasıyla insanların bulanık fikirleri ortadan kalkmaya başlamıştır¹⁰. O tarihten 84 yıl sonra yine başka bir katliamda cumhuriyetin temellerinin atıldığı bu şehrin sokaklarında "Laik Düzen Yıkılacak, Şeriat Gelecek Zulüm Bitecek"¹¹ sloganlarının yükseleceğini, bu kez; güvence olarak görülen anayasa ve hukukun yetersiz kalacağını tahmin edememiştir.

⁸ Ali YILDIRIM, Ateşte Semaha Durmak, Ankara, 2004, s. 14.

⁹ Celali isyanları hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa AKDAĞ, Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası Celali İsyânları, Ankara, 1999.

¹⁰ "İptida Kongre kuruldu burda, Cumhuriyet'e karar verildi burda, bulanık fikirler duruldu burda, yayıldı âleme ünü Sivas'ın". YAĞCI, s. 17.

¹¹ YILDIRIM, s. 90.

Mevcut deęişim¹² elbette ki bir günde olmamıştır ve sadece Sivas ili ile de sınırlı kalmamıştır. Sivas katliamının Sivas'ta gerçekleşmesinin Sivas'a özgü siyasi, ekonomik ve dinsel sebepler nedeni ile meydana geldiğini ileri sürmek ve katliamı yalnızca Sivas ili ile özdeşleştirmek, Sivas'ı, Sivashıları suçlamak katliamın sebeplerini çarpıtmak olacaktır. Sivas katliamını Türkiye'nin genel olarak içinde bulunduğu konum içerisinde ele almak gerekmektedir¹³. Fakat Sivas'ın tarihindeki ekonomik, siyasal ve dinsel gelişmeler bize katliamın meydana geldiği zamanı anlamamıza yardımcı olabilmektedir. Bu açıdan Sivas'a özgü ekonomik, siyasal ve dinsel sebepleri incelememiz gerekmektedir.

Sivas'ın merkezinde oturan halkın büyük çoğunluğu Sünni, kırsal kesimde oturan halkın çoğunluğu da Alevi inançlıdır. 1950'lere kadar merkez ile kırsal kesimde yaşayan insanlar komşuluk ilişkilerine özen göstermiş, herhangi bir mezhep çatışmasına girmekten kaçınmışlardır. Diğer şehirlere göre dinsel açıdan hassas bir yapıya sahip olmasına rağmen hoşgörülü bir şekilde yaşamlarını sürdüren Sivashılarda¹⁴ değişim başlıca üç sebepten dolayı ortaya çıkmıştır:

Birinci sebep Sivas'ın komşu illerinin birer birer kalkınırken Sivas'ın ekonomik bakımdan gerilemesidir. Yatırım ve istihdam alanlarında yetersiz kalan şehirde, 1950'lerden sonra Sivas kent merkezinde yaşayıp ticaretle uğraşanlar İzmir, İstanbul, Ankara, Adana gibi büyük şehirlere; Sivas'ın kırsal kesiminde yaşayanlar ise Sivas kent merkezine göçmüşlerdir. 1930'larda demiryolunun yapılması ile ticaret alanında büyük atılımlar yaşayan Sivas ili, 1950'lere gelindiğinde eski ekonomik gücünü kaybetmeye başlamıştır. Bu

¹² Değişim kelimesi ile vurgulamak istediğim şeriatın yükselmesi değil, ülke sınırları içerisinde öteki olana karşı duyulan tahammülsüzlüğün giderek artması ve bu tahammülsüzlük karşısında hukukun yetersiz kalmasıdır.

¹³ Bu konuya katliamın karakteri adlı bölümde daha geniş bir şekilde yer verilecektir.

¹⁴ YILDIRIM, s.91.

ekonomik çöküşün sebebini 1950'lerden itibaren siyasi iktidara ters düşmesi ile açıklayabiliriz¹⁵.

Nitekim yazar Çetin Yiğenoğlu'nun da belirttiği gibi 1939'da yapılan vagon fabrikasında çalışan işçi sayısının 7000'den 1800'lere düşüşü, Sivas ekonomisinde önemli bir yer tutan Tümenin önce Tugay sonra da Alay düzenine getirilmesi, söz verilmesine karşın üçüncü demir çelik fabrikasının Sivas'tan başka bir yere yapılması, şeker fabrikasının bir türlü işletilmemesi gibi olgular Sivas ilinin mevcut iktidar tarafından gözden çıkarıldığını göstermektedir¹⁶. Tüm bunların sonucunda Sivas'ta kişi başına düşen yıllık gelir 300 dolara inmiştir. Bu oran Birleşmiş Milletlerin yoksul ülkeler için koyduğu ölçünün asgari düzeyidir¹⁷. Tüm bu olumsuz etkenler Sivas'ta ekonomik çöküntünün yaşanmasına, göçün oluşmasına, tarım ve hayvancılığın geri kalmasına sebep olmuştur.

İkinci sebep; süregelen ekonomik sıkıntıların ve mevcut göç olgusunun siyasi açıdan kışkırtıcılık hareketlerine yol açmasıdır. Köyden kente göçün çoğalması ile özellikle Alibaba, Ferhat Bostan, İnönü Bulvarı yönünde oturan Aleviler ile diğer semtlerde oturan Sünniler arasında görünmeyen bir sınır oluşturulmuştur¹⁸. 1950'li yıllara kadar Sivas, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ("CHP") kalesi olarak görülmüştür. Fakat 1950'lerde Aleviler, Demokrat Partinin ("DP") özgürlük söylemine dayanarak 1950-1960 döneminde yapılan milletvekili seçimlerinde oylarını DP'ye vermişlerdir. Bu değişimin sebebini hem ekonomik olarak şimdiye dek Sünnilerin elinde bulunan ticaret hayatını paylaşmak istemeleri, hem de siyasi hayatta da var olduklarını hatırlatmak

¹⁵ 1950'lere kadar Cumhuriyet Halk Partisi'nin kalesi olarak bilinen Sivas, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi ve Demokrat Parti'nin seçimleri kazanması ile adeta cezalandırılan bir il konumuna gelmiştir. Seçimlerden sonra eskiden Cumhuriyet Halk Partisine bağlı olup, sonrasında Demokrat Partiye geçen pek çok ilde de Sivas'taki duruma benzer bir cezalandırma eğiliminin var olduğunu düşünüyorum.

¹⁶ YILDIRIM, s.95.

¹⁷ Yukarıdaki paragraf için bkz. Çetin YİĞENOĞLU, Şeriatçı Şiddet ve Ölü Ozanlar Kenti Sivas, Ankara, 1994, s. 95.

¹⁸ Soner DOĞAN, Sivas 2 Temmuz 1993, İstanbul, 2007, s. 21.

olduğunu söyleyebiliriz. Sayısal gücü kaçırmak istemeyen DP iktidarı ise bu değişimi sonuna kadar kullanmıştır. 1950’lerde başlayan Alevilerin kente açılımı 1970’li yıllarda İstanbul’a kadar yönelmiştir¹⁹.

Başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere doğru olan bu yönelim Alevilerin tekrardan siyasal bir değişim geçirmelerine neden olmuştur. DP’nin ve devamı olan Adalet Partisi’nin (“AP”) dinsel sömürüye yönelmesine, tarikatlara ve siyasal İslamcılara destek vererek örgütlenmesine tepki gösteren Aleviler aldatıldıklarını anlayarak sağ siyasetçilerden uzaklaşmış, eskiden olduğu gibi sola yönelmişlerdir²⁰. Böylelikle bu zamana kadar siyasi alanda görülmeyen bir Alevi-Sünni ayrımı görülmeye başlanmıştır. Sünni inançlı toplumun büyük çoğunluğu AP’ye daha sonra ise Milli Selamet Partisi (“MSP”) ve Milliyetçi Hareket Partisi’ne (“MHP”) yönelirken Alevi inançlı topluluk sol partilere yönelmiştir.

Bu siyasi ayrışma mezhepsel ayrımı belirginleştirmiş ve mevcut sağ/sol grupların çatışmalarıyla bu ayrım daha ciddi boyutlara ulaşmıştır. 12 Eylül askeri rejimi ve ardından ANAP iktidarı resmi ideolojinin yeniden oluşturulmasında din olgusunu olabildiğince ön plana çıkarmışlardır. Siyasette giderek daha fazla kullanılmaya başlanan din olgusu var olan mezhepsel ayrışmaları tehlikeli boyutlara sürüklemiştir²¹. 1983 yılında MSP’nin devamı olarak kurulan Refah Partisi (“RP”) 1989 seçimlerinde büyük bir çıkış yaparak Sivas, Konya, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Van Belediye Başkanlıklarını kazanmıştır. RP’nin güçlenişi hem siyasi ortamın uygunluğu (darbe sonrası yeni bir ideoloji yaratma çabaları, 1984 yılında başlayan PKK hareketlerine karşı kullanılan İslam propagandası) hem de ekonomik ortamın uygunluğu (küçük şehirlerde süregelen ekonomik göç, altyapı eksikliği) ile Türkiye’nin birçok ili gibi Sivas’ta da çok hızlı ve sağlam bir şekilde gerçekleşmiştir.

¹⁹ YİĞENOĞLU, s.102.

²⁰ YİĞENOĞLU, s. 99.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Binnaz TOPRAK, “İslam and Democracy in Turkey”, Turkish Studies, v. 6, no. 2, June 2005, s. 167-186.

RP'nin iktidarı sırasında meydana gelen dinsel örgütlenme, kadrolaşma özellikle Sivas gibi Alevi ve Sünni yurttaşların bu denli yoğun olarak iç içe yaşadığı kenti olumsuz anlamda etkilemiştir²².

Üçüncü sebep ise sadece farklı mezhepler değil farklı inançlar, uluslar, aşiretler bulunduran Sivas ilinin yaşadığı yoğun ekonomik ve siyasi değişimlere tepki vermesidir. Sivas topraklarında sadece Sünniler ve Aleviler değil; Müslüman olmuş Rumlar, Ermeniler; Türkmenler, Azeriler, Çerkezler, Araplar, Moğollar, Selanik Türkleri, Kürtler, Zazalar, Koçgiriler de vardır²³. Bu çeşitlilik içerisinde hareketlilik ve çatışmaların yaşanması özellikle seksen darbesi sonrası hâkim olan hoşgörüsüzlük ortamı içerisinde doğal karşılanmalıdır. Bu yönden incelendiğinde Sivas ili Türkiye sınırları içerisindeki farklı etnik yapısından dolayı; Ortadoğu, Balkanlar bölgesi gibi bir uç noktası teşkil etmektedir²⁴.

B- Pir Sultan Abdal ve önemi

Pir Sultan Abdal konusunda elimize geçen kaynaklar bize sağlıklı bir bilgi vermek açısından yoksundurlar. Hakkında yazılmış olan eserlerde tarihsel bilgilerden ziyade efsanevi bilgiler çoğunluktadır.

Yaşamı ve ölümü üzerine olan bilgiler genellikle kendi şiirlerinden ve halk söylentilerinden çıkarılmıştır. Elde edilen bilgilere göre, Pir Sultan Abdal 16. yüzyılda Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Çırçır bucağına bağlı Banaz köyünde doğmuştur. Öz adı Haydar'dır. Yemen soyundan gelmekte olup, soyu Hazreti Ali'nin torunlarından imam Zeyn-el-Abidin'e kadar uzanmaktadır²⁵. Anadolu'nun fikir ve siyasi yönden en karışık olduğu zamanların birinde,

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Haldun GÜLALP, "Political İslam in Turkey, the rise and fall of the Refah Party", Muslim World, v. 89, no. 1 (Jan1999), s. 22-41.

²³ YİĞENOĞLU, s. 93.

²⁴ YİĞENOĞLU, s. 93.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Memet FUAT, Pir Sultan Abdal Yaşamı, Sanatçı Kişiliği, Yapıtları, İstanbul, 2001.

birbirine düşman olan Osmanlı ve Safevi çatışmalarının Anadolu'da bıraktığı binlerce kurbandan birisi olmuştur.

Pir Sultan sözünü ve sazını kullanarak Şah İsmail'in yaptığı gibi on iki imam felsefesini, on iki imamların isimlerinin anıldığı Düzevi imam türünden şiirlerle anlatmaya çalışmıştır. Alevi gelenekleri ile bulunduğu dergâhın tarikat ortamını harmanlamıştır. Şiirlerinde duru bir dil kullanmış; deyişler, nefesler, Hak sevgisi, ilahi aşk gibi ana konularla ilgilenmiştir.

Hilmi Yavuz'un görüşlerine göre: "Yazdığı ve dillendirdiği şiirler ile Anadolu insanının saflığını, tanrısallığını ortaya koymuş, tekke edebiyatında Yunus'tan sonra gelen en büyük şair olmuştur²⁶". Türk diline sahip çıkmış, on iki imamların isminin yayılmasında katkılarda bulunmuş, yaptığı çalışmalar ve bilgeliği sonucunda yedi büyük dededen (Nesimi, Fuzuli, Hatayi, Kul Hikmet, Yemini, Virani ve Pir Sultan Abdal²⁷) biri olarak anılmıştır.

Fakat Pir Sultan sadece bir halk ozanı ya da bilge değildir. O aynı zamanda sosyal konulara duyarlı, Osmanlı'nın 16. yüzyıldaki toplumsal sorun ve dayatmalarına karşı çıkan bir düşünürdür. Anadolu ereni dediğimiz diğer şahıslar gibi "*hem ermiş dede hem de eylemsel başkaldırı önderi*" olarak yaşamını sürdürmüştür²⁸. Çağların Pir Sultanlarından Günümüz Pir Sultanlarına adlı panelde de tartışıldığı üzere: Geleneğin ozanlığını yaşatan bir halk şairinden, yani halktan olan, halkın dilini konuşan ve sanatını bununla yapan bir kimseden; boyun eğmeyen, sömürüye zulme ve baskılara karşı çıkan bir halk önderine bir simgeye dönüşmüştür²⁹. Yeni bir toplum düzeni oluşturmak için çalışan Pir Sultan, şiirleri ve sazıyla halkı uyandırmak istemiş, oluşmasını istediği yeni toplumun özlemini Şah imgesiyle gidermeye

²⁶ TRT 2 Önce Şiir Vardı- Hilmi Yavuz (e.t.: 04.01.2009).

²⁷ YAĞCI, s.28.

²⁸ Gülağ ÖZ, Pir Sultan Abdal, Ankara, 2008, s. 14.

²⁹ 4. Pir Sultan Abdal etkinlikleri-1 Temmuz 1993 Perşembe günü saat 17.30'da Sivas Kültür Merkezinde gerçekleştirilen "Çağların Pir Sultanlarından günümüz Pir Sultanlarına" adlı panel Karşı Dergisi, Temmuz-Ağustos 1993

çalışmıştır³⁰. Pir Sultan'a göre şah; insanları haksızlıklardan kurtaracak bir güçtür ve Pir Sultan mücadelesini sürdürürken bu güce dayanmaktadır. Ancak, Osmanlı İmparatorluğunun o dönemde çatışma içerisinde bulunduğu Safevi İmparatorluğu nedeniyle, Pir Sultan'ın Şah özlemi hoş karşılanmamış ve dönemin valisi (aynı zamanda Pir Sultan'ın eski müridi olan) Hızır Paşa tarafından idama mahkûm edilmiştir. Bir efsaneye göre; "Hızır Paşa, Pir Sultan'ın hayatını kurtarmak için O'ndan Şah kelimesini kullanmadan üç nefes istemiştir. Pir Sultan sazını alıp Şah'ı öven üç nefes söylemiştir. Fakat bu övgü İran Şahını değil, Şah'ı Merdanı yani Hazreti Ali'yi anlatıyordu³¹".

Osmanlı'nın devlet düzenine karşı kurtuluşu Alevi öğretisinde gören Pir Sultan Abdal'ın önemi sadece Aleviler için değil değişimi arzulayan tüm insanlar için büyüktür. Pir Sultan Abdal geleneği; değiştirilmesi istenen, özlenen, uğrunda savaş verilen bir toplumu anlatır. Günümüzden 400 yıl önce Pir Sultan Abdal mevcut düzene ve adaletsizliğe karşı çıktığı; sömürü düzenini devam ettirmek istemediği için asılmıştır. Günümüzde ise, Pir Sultan'ı anarak tıpkı 400 yıl öncesinde olduğu gibi mevcut düzene tepkilerini şarkıları, şiirleri ile dile getirmek isteyen kimseler yakılmışlardır.

"Başkaldırısını seküler bir şekilde dile getiren³²" ve Alevi şiirine politik bir anlam yükleyen Pir Sultan Abdal ilk seferinde asılarak, ikinci seferinde ise sembolik bir şekilde taşlanarak³³ Sivas ilinde ölüme mahkûm edilmiştir. Tam da bu nedenden dolayı Pir Sultan Abdal her dönemde haksızlığa uğrayan insanların simgesi olmuş, önceleri Osmanlı imparatorluğunda ve sonra da Türkiye Cumhuriyetinde kanımca zayıf durumda bulunan Aleviler ve diğer kimseler için bir direniş ve umut sembolü haline gelmiştir.

³⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Pir_Sultan_Abdal (e.t.: 12.12.2008)

³¹ <http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=3&ID=7&aID=15> (e.t.: 12.12.2008)

³² TRT 2 Önce Şiir Vardı- Hilmi Yavuz (e.t.: 04.01.2009).

³³ 4. Pir Sultan Abdal etkinlikleri için dikilen ozanlar anıtı Pir Sultan Abdal heykeli olarak tepki toplamış ve 2 Temmuz 1993 Cuma günü Madımak Oteli kuşatma altındayken heykel yerinden sökülüp taşlanarak parçalanmıştır. Enver Cemal ŞAHİN, Pir Sultan Ölür Dirilir, Ankara, 2008, s. 20.

1. Pir Sultan Abdal Derneği

Türkiye’de Alevilerin çeşitli akımlarını izleyen pek çok dernek bulunmaktadır. Mevcut dernekleri sınıflandırmamız gerekirse: Kemalist idealini koruyan ve eski Bektaşilerin devamı niteliğinde olan Hacı Bektaş Dernekleri, devlete yakın olan ve Aleviliği Sünniliğe bağlamak isteyen Cem dernekleri, eski zaman adetlerine sadık, Pir Sultan’a hayran Pir Sultan Abdal Dernekleri’nden bahsedebiliriz³⁴. Pir Sultan Abdal dernekleri 400 yıldan beri şiirlerini, deyişlerini unutmadıkları Pir Sultan Abdal’ı doğduğu köyde, Banaz’da örgütlü bir biçimde yaşatmak ve Pir’in şiir ve öğretilerini gelecek kuşaklara aktarmak istemişlerdir.

Bu sebepten dolayı 1976 yılında Banaz’da Pir Sultan Abdal adı altında bir dernek kurulmuştur. Derneğin amacı Osmanlı zamanında yasaklanmış olan, cumhuriyet döneminde ise yeterli ilgiyi görmeyen Pir Sultan’ın şiirlerini, sazıyla ve sözüyle tekrardan hayata geçirmektir. Bu amaçlar doğrultusunda; derneğin öncülüğünde ve yerel halkın da katkılarıyla her yıl Pir Sultan Abdal etkinlikleri düzenlenmeye başlanmıştır. Bu etkinliklerde; sanatçılar, şairler davet edilmiş, Banaz’da hem anma törenleri hem de şenlikler gerçekleştirilmiştir. 12 Eylül 1980 darbesi sonucunda diğer pek çok dernek gibi Pir Sultan Abdal Derneği de kapatılmıştır.

Demokrasiye tekrardan geçiş olarak nitelendirebileceğimiz 83 sonrası dönemde, Pir Sultan Abdal Derneği bu kez 1988 yılında Ankara’da kurulur. Dernek tüzüğünde de belirtildiği gibi Derneğin amacı: “Pir Sultan Abdal’ın yaşamı ve felsefesi doğrultusunda sosyal, kültürel çalışmalar yapmak, başta Anadolu Alevi kültürü olmak üzere tüm diğer kültürleri yaşatmak, geliştirmek ve yaymanın yanı sıra demokrasi, laiklik ve insan hakları gibi temel kavramlara

³⁴ <http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=3&ID=7&aID=15> (e.t.: 14.12.2008)

sahip çıkmaktır³⁵". Merkezi Ankara'da olan dernek eskiden olduğu gibi, Banaz köyünde Pir Sultan Abdal etkinliklerini düzenlemeye devam eder.

2. 4. Pir Sultan Abdal etkinliği ve Sivas

1- 4 Temmuz 1993 yılında Pir Sultan Abdal etkinliklerinin dördüncüsü düzenlenecektir. Darbeden sonra hasretle beklenen özgürlük ve demokrasi ortamında, Pir Sultan Abdal Derneği yöneticileri bu sefer etkinlikleri sadece kendi dernekleri ve Alevi yurttaşlar arasında değil, demokrasi ve özgürlük yanlısı kesimlerin temsilcileri ile ortaklaşa yapma kararı almışlardır. Bu amaçla çeşitli demokratik kitle örgütlerine, dergilere, yazarlara ve sanatçılara bir çağrıda bulunulmuştur. Çağrı mektubu şöyledir:

" Sayın Başkan ve Yönetim Kurulunun Değerli Üyeleri;

Önce bir hususun altını sevinerek çizmek gerekiyor. Hepimizin mutlulukla izlediği bir örgütlenme süreci yaşıyoruz. Bu süreci bizlere ve bizim kuşaklarımıza nasip olması, kuşkusuz ayrı bir onur nedeni olarak kabul edilmelidir. Tarih ulusumuzun ve yaşamsal donanımız olan kültürümüzün asimile edilerek Araplaştırılmasına ve sonuç olarak da yok edilmesine karşı gösterilen direncin örnekleriyle doludur. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz Atatürk'ün uluslaşma, laikleşme ve çağdaşlaşma çabalarıdır.

Bunu yanında Alevi yurttaşların Osmanlı ve cumhuriyet döneminde dinsel gericiliğe, din devletine, dinin siyasetine ve kişisel çıkarlara alet edilmesine karşı verdiği mücadelenin sayısız örnekleri de tarihi birer gerçek olarak ortadadır. Bunlardan en çarpıcı örnek de Pir Sultan Abdal'dır. [...] Pir Sultan Abdal, Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa ve benzeri halk önderleri adına düzenlenen şenlikler bizim için mihenk taşlarıdır. Bu şenliklerin siyasi amaçla kullanılmasına asla izin verilmemeli, onlara sahip çıkılmalı ve özün

³⁵ <http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=4&ID=26> (e.t.: 14.12.2008)

korunmasına gerekli özeni göstermeliyiz. Bunu sağlamak için de ev sahipliğini biz yapmalıyız, şenlikleri biz yönetmeliyiz. Pir sultan abdal kültür şenliklerine sürekli ev sahipliği yapan derneğimizin yönetim kurulu, yukarıda bilgilerinize sunulan özet görüşlerden yola çıkarak, farklı bir yol ve yöntemi önermekte, ev sahipliğini de bölüşmek istemektedir. [...] Basının, TV'nin şenlikleri takip etmesi sağlanmalı ve bu yoldan şenliğe katılmaya yurttaşlarımıza da ulaşılmalıdır. Laiklik ve demokrasi konusundaki çabalarımızın kitleselliğe dönüşmesine ve kamuoyuna mal olmasına bu şenlikler büyük katkı sağlamalıdır. [...] Bu mektubumuz yurtiçi ve yurtdışında olmak üzere yaklaşık olarak elli kuruma gönderilecektir. [...] Önerilerimize olumlu yaklaşım gösteren kuruluşlarımızın değişik öneri veya düşünceleri varsa, onları en geç 15 Mayıs 1993 tarihine kadar bize bildirmelerini rica ederiz. 22.04.1993³⁶”.

Çağrı mektubunda da anlaşıldığı üzere, şimdiye dek sadece Banaz'da ve kısmen kısıtlı sayıda kişilerle gerçekleştirilen etkinlik Türkiye'nin o yıllarda içinde bulunduğu genel durum da düşünülerek (Din olgusunun siyasette giderek güçlenmesi, RP'nin gücünü artırması, PKK'nın giderek artan saldırıları, meydana gelen insan hakları ihlalleri) çok daha geniş bir çevreye hitap edilerek kutlanmak istenmiştir. Bu geniş çevreye ulaşabilmek adına ise Pir Sultan Abdal Kültür Derneği yöneticileri Kültür Bakanlığı'nın ve Sivas Valiliğinin katkı ve yardımlarını istemişlerdir. Derneğin çağrısına çok sayıda örgüt, yazar, ozan ve sanatçıdan olumlu yanıt vermiştir. Kültür Bakanlığı ve Sivas Valisinin de olumlu yanıtları ve mali yardımları üzerine Pir Sultan Abdal Kültür Derneği iki gün Sivas merkez iki gün ise Banaz köyü olmak üzere etkinlik hazırlıklarına başlamıştır.

a) Etkinlik niye Sivas'ta gerçekleştiriliyor

Bazı kimseler şimdiye dek hep Banaz'da gerçekleştirilen etkinliğin Sivas'a kaydırılmasının sebebinin halkı tahrik etmek, Alevilik propagandası yapmak ve

³⁶ <http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=6&ID=56> (e.t.: 15.12.1008).

gergin bir ortam yaratıp olay çıkarmak olduğunu savunmuşlardır³⁷. Pir Sultan Abdal Derneği sözcüsü Alı Balkız ise Etkinlikleri Sivas'a kaydırmanın gerekçelerini şu cümleler ile açıklamıştır:

“Etkinlikleri Banaz’da yapıyorduk. Oraya varıp cemimizi, törenimizi yapıp dönüyorduk. Biz dönünce Banaz eski Banaz, Sivas eski Sivas. Yaptığımız etkinliklerin Sivas’taki demokratik harekete bir katkısının olup olmadığını düşündük, olumlu yanıt veremedik. Banaz’da yaptığımız, bir anlamda, korsan mitingdi. Bu korsan mitingleri kalıcı kılmalıydık.[...] Gericici güçlerin bütün fraksiyonlarının her hafta bir etkinliği oluyordu. Koca vilayet ekonomisinden, kültürüne, sokaktaki yaşama kadar işgal altındaydı. Sivas’ta bir şey yapılamaz anlayışını, koşullanmışlığını kırmamız gerekiyordu. Biz bu etkinlikleri Sivas’tan başlatırsak hem Sivas’ta bir şeylerin yapılabileceğiniz kanıtlarız hem de oradaki demokrat insanlara moral veririz diye düşündük³⁸”.

Ali Balkız’ın da açıklamalarında görüldüğü gibi etkinlikler Banaz’dan Sivas’a bir şeyleri değiştirmek, daha etkili bir sonuç alabilmek için kaydırılmıştır. Bunun ardında yatan sebebin halk arasında bir bölünme yaratmak, halkı tahrik etmek olduğunu iddia etmek yanlıştır. Amaç, tüm halkı birleştirmek, etkinlikten herkesin faydalanmasını sağlamak olabilir. Amaçları; anma ve kültür şenliklerini daha da zenginleştirip kent merkezine kaydırarak, edebi alanda büyük bir önem taşıyan Pir Sultan Abdal’ı tıpkı Yunus Emre’yi andığımız gibi tüm vatandaşlar ile beraber anmaktır.

Tam da bu nedenden dolayı bu seferki etkinliğe ulusal ve uluslararası alanda ünlü olan kişiler çağrılmıştır. Aziz Nesin’in de bu kişiler arasında bulunmasının sebebi İslam dinini kötülemek değil³⁹, etkinliği zenginleştirmektir. Amaçları,

³⁷ DOĞAN, s. 35.

³⁸ YILDIRIM, s. 13.

³⁹Bkz. Sivas’ın yerel gazetesi olan Bizim Sivas gazetesi Aziz Nesin’in Pir Sultan Abdal şenliklerine İslam dinini ve Müslümanları kötülemek için özellikle davet edildiğini yazmıştır. (Bizim Sivas Gazetesi 1 Temmuz 1993)

Sivas Merkezinde gerçekleştirilen ve Sünni kesim için düzenlenen güzel Kur'an okuma yarışması, açık oturum ve söyleyişler gibi yine Sivas merkezde yaşayan Alevi inançlı kimseler için de bir etkinlik düzenlemektir⁴⁰.

b) Sivas tehlike arz ediyor mu

Katliam sonrasında gerek Pir Sultan Abdal Derneği yöneticilerine gerekse etkinliğe katılan diğer sivil toplum kuruluşlarına karşı yapılan en yaygın suçlama gericiliği ile öne çıkmış olan ve bu nedenden dolayı tehlikeli olduğu açıkça görülen Sivas ilinde bu tarz bir etkinliğin neden organize edildiği olmuştur. Sivas'ın tehlikeli olup olmadığına dair bir sonuca varmadan önce tehlike arz ettiğini ve ettirmediğini gösteren bulgulara değinmek gerekmektedir.

aa) Sivas'ın tehlike arz ettiğini gösteren bulgular

“1 Temmuz günü yurdun çeşitli yerlerinden gelen sanatçılar, dernek üyeleri, genç semahçılar ile birlikte sabahın erken bir saatinde Sivas'a vardığımızda çok derin bir sessizlik ile karşılaştık. Görünürde herhangi bir işaret yoktu, şehrin dört bir yanı etkinlik afişleri ile donatılmıştı. Camileri, sabah erken saate kapalı olan esnaf dükkânları, kahvehaneleri, yol çalışması nedeniyle üzerlerine taşlar yığılmış kaldırımları ile kendi şehirlerimize benzemektedir. Bu benzerliği görünce insanlar içlerinde azıcık da olsa gizledikleri korku ve şüphe kırıntılarını silmişlerdi. Korkulacak bir şey olmadığını, kendi memleketimizde olduğumuzu anlamıştık⁴¹”.

Ancak önceden meydana gelen bazı olaylar Sivas'ta gergin bir durumun varlığını gösterir nitelikte olabilir.

⁴⁰ YILDIRIM, s. 13.

⁴¹ Kadıköy Pir Sultan Abdal Derneği Şube Başkanı Feti Bölükgiray'la gerçekleştirilen söyleyişi. (12 Kasım 2008)

Dağıtılan bildirimler, yerel basında yayınlanan yazılar, üzerine belli bir amaç için taşlar yığılan kaldırımların⁴² bu gerginliği artırdığını ileri sürebiliriz.

aaa) 1978 Sivas olayları

1978 yılında gerçekleşen 1. Sivas katliamı ne ilginçtir ki halefi 2 Temmuz 1993 Sivas katliamı gibi yine yayınlanan bir bildirin etkisi ile hareketleniyordu: *“Aziz hemşehrilerimiz, eceli gelen köpek cami duvarına pisler atasözü tecelli etmektedir. En son çare olarak camilerimize saldırmayı, mübarek ramazan ayında yüzümüze sigara üfleme kadar cüret etmişlerdir. Fakat ülkücü Türk gençliğinden daima hak ettikleri cevabı almışlardır.[...] Ancak vatan müdafaası sadece gençlere terk edilemez. “ben bu vatan evladım” diyen herkes vazifesini yerine getirmeli ve mücadeleye destek olmalıdır.[...]”⁴³* Ramazan sonunda yayınlanan bu bildiri ile halkın adeta savaşa davet edildiğini söyleyebiliriz. Gerçekte Sivas’taki gerilim Türkiye’nin o dönemdeki durumuna paralel olarak çok öncesinde başlamıştır⁴⁴. Sivas’ın Divriği ilçesinde çoğunlukta olan Alevilere karşı kampanyalar başlatılmıştır. Divpalet maden tesislerine işçi sıfatı altında çok sayıda militan göreve alınmıştır.

Bu militanların amacı halkı tahrik etmektir. Halk; oyuna gelmeyince bu kez Sivas il merkezinde çalışmalar başlatılmıştır. Yerel basının da kışkırtmaları⁴⁵ ile Alevi ve Sünni halk, sağ/sol çatışmalarına uygun olarak birbirine düşürülmeye çalışılmıştır⁴⁶. 4 Eylül 1978 günü yapılan tüm bu çalışmaların sonuç verdiğini söyleyebiliriz. Ramazan bayramının birinci günü Sivas’ın

⁴² KALELİ, S. 240.

⁴³ <http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=6&ID=57> (e.t.:20.11.2008)

⁴⁴ Birinci Sivas katliamı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muzaffer İlhan ERDOST, Türkiye’nin Yeni Sevr’e Zorlanması Odağında Uç Sivas, Ankara, 1996.

⁴⁵ 11 Ağustos 1978 Hakikat gazetesi ‘Bize Göre’ sütununda “İhtilal Başladıktan Sonra” adlı köşesinde: *“Gidiş budur; Türkiye şartları içinde ekonomik, sosyal ve ideolojik oluşumlarla bir Bolşevik ihtilaline doğru süratle gidilmektedir. Bülent Bey ve yardımcısı Aleviler bunu istemektedir”*.

25 Ağustos 1978 Hakikat gazetesi “Yarımlar Kimin” adlı sütununda “Masumlarmış” başlıklı yazı: *“[...] Müslüman hemşehrilerimiz camide namaz kılarken Allah’a küfretme gafletini gösterenler en kısa zamanda hesap vereceklerdir.”*

⁴⁶ YİĞENOĞLU, s.46.

Alibaba mahallesinde Alevi Ali Karaaslan ile Sünni Osman Çevikdoğan isimli iki çocuğun kavga etmesi; istenilen sonucu doğurmuştur. Bu kavga bir kıvılcım gibi yayılarak, önce çocukların babalarına, oradan komşulara, ardından mahalleye ve sonunda tüm kente yayılmıştır. Bilinmeden çakılan bu kıvılcım örgütlü bir şekilde devam ettirilmiştir⁴⁷. Daha ilk anlarda iki kadın ölmüş, asılsız yayılan haberler (Aleviler Alibaba camiini bombaladı⁴⁸) olayların şiddetini iyice artırmıştır. Çıkan olaylar sonucunda Gökçebostan, Alibaba, Çarşı, Kepenk Caddesi, İnönü, Çukurbostan, Yeşilyurt, Kılavuz, Çayyurt, Yüceyurt, Kızılırmak, Aydoğan, Çiçekli, Altıntabak, Yiğitler mahallerinde ciddi zararlar meydana gelmiştir. Çarşıda Alevilerin yanı sıra CHP'ye ait işyerleri, dükkânlar da yağmalanmıştır. Güvenlik güçleri en sonunda olayları durdurduklarında geriye 9 ölü, 93 yaralı, tahrip ve talan edilmiş 350 işyeri ve 97 konut kalmıştır⁴⁹.

bbb) 1989 yerel seçimleri

Sivas'ın karmaşa gösteren siyasi çizgisinin 12 Eylül döneminden sonra değişim geçirdiğini ileri sürebiliriz. 1984 yılında sağ partiler yerel iktidardan daha iyi faydalanabilmek için güç birliği yapmışlardır⁵⁰. 1984 yılında yerel seçimleri ANAP partisinden Bekir Timurboğa kazanmıştır.

1989 yılına gelindiğinde Timurboğa'nın önünde çok daha güçlü bir rakip bulunmaktadır. RP'den aday olan Temel Karamollaoğlu hem RP hem de ANAP tabanı tarafından destekleniyordu. Nitekim 1989 yerel seçimlerinde Sivas'ta yarışan üç aday arasından RP adayını Temel Karamollaoğlu 27 bin oy alırken; Sosyal Demokrat Halkçı Partisi (SHP) adayını Süleyman Çanka 22 bin, ANAP adayını Bekir Timurboğa 15 bin oy almıştır⁵¹.

⁴⁷ ERDOST, s. 15.

⁴⁸ ERDOST, s. 16.

⁴⁹ YİĞENOĞLU, s. 103,

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ergun ÖZBUDUN, Contemporary Turkish Politics, Ch. 4, s. 73-103.

⁵¹ YİĞENOĞLU, s. 109.

Seçimlerden sonra Sivas'ın yeni Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu'nun siyasi çizgisine uygun kültürel çalışmaları ve propagandaları hızlı ve etkili bir biçimde hayata geçirmeye başladığını görebiliriz.

İlk iş olarak mevcut toplumsal sorunların üzerileri yasaklar ile örtülmeye başlanmıştır. Yazar Lütfi Kaleli'nin de gözlemlerine göre: *“Kente büyük ölçüde içki yasağı getirilmiş, sadece turistik belgeli ikisi otel biri lokanta üç yerde içki serbest bırakılmıştır. Belediyede çalışan personel sayısı diğer dönemlere oranla üç kat artırılmış fakat verilen hizmet zayıflamıştır. Toplum içerisindeki örgütlenmeler ekonomik açıdan bazı tarafların güçlenmesine bazılarının da daha da yoksullaşmasına neden olmuştur⁵²”*.

Bütün bu örgütlenmeler bize Sivas'ın zaten kötü olan ekonomik durumunu daha da kötüleştirdiğini, halk arasında iktidar yanlısı olmayanları ikinci plana ittiğini ve daha da önemlisi halk arasında açık bir düşmanlık yarattığını göstermektedir. Ancak mevcut sorunlara rağmen; Sivas'ın ekonomisinin Karamollaoğlu zamanında hızlı bir düzelmeye sürecine girdiğini, şehrin o yıllarda daha öncesinde hiç olmadığı kadar güvenli bir hale getirildiğini, kültür çalışmalarının arttığını, eğitim kalitesinin yükseldiğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır⁵³.

bb) Sivas'ın tehlike arz etmediğini gösteren bulgular

Sivas'ta görülen bütün olumsuzluklara rağmen; Sivas ili Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili konumundadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde ise tüm yurttaşlara verilmiş temel bazı haklar mevcut olduğunu ileri sürebiliriz.

Türkiye'nin bir hukuk devleti olduğunu; insan hakları rejimin ulusal ve uluslararası antlaşmalar altında koruma altına alındığını söylememiz mümkündür. 4. Pir Sultan Abdal etkinliği bu niteliklere sahip bir ülke

⁵² KALELİ, s. 319.

⁵³ ERDOST, s. 20.

içerisinde gerçekleştirilmiştir. En önemlisi ise bu etkinliğin devlet tarafından desteklenerek gerçekleştiriliyor olmasıdır. Ali Balkız'ın da katliamdan hemen sonra belirttiği gibi Kültür Bakanlığı bu etkinlik için 40 milyon lira katkıda bulunmuştur.

Dernek üyelerinin çoğu SHP'li üyelere meydana gelmiştir ve SHP o dönemde iktidar ortağıdır. Sivas ilinin Valisi 21 Şubat 1992'de seçilen Ahmet Karabilgin SHP'lidir. Kültür Bakanı Fikri Sağlar'ın etkinliğe katılıp ozanlar heykelinin açılışını yapacağı belirtilmiştir. Vali etkinliğe bizzat katılıp, konuşma yapacaktır. Etkinliklerin tümü önceden ayarlanmış olup, devletin mekânlarında gerçekleştirilecektir. Tüm bunların sonucunda tam da devlet destekli olduğu için ve devletin kendi yapacağı işi sabote etmeyeceği ve ettirmeyeceği düşüncesinden dolayı Sivas'ın tehlike arz etmediği sonucuna varılabilir⁵⁴.

Son olarak Sivas ilinin tehlike boyutu üzerine bir değerlendirme yapılması gerekirse, gerek Sivas ilinin kendine özgü ekonomik, siyasal ve dinsel koşulları gerekse de yakın tarihinde yaşadığı katliam ve değişimleri ele alırsak Sivas'ın kendine özgü çalkantılı ve her an patlamaya hazır bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu Sivas ilinin gerçek bir tehlike arz ettiği ve etkinlikleri iptal etmek gerektiği anlamına gelmez. Uluslararası alanda da büyük bir şair olarak kabul edilen Pir Sultan Abdal'ı kendi memleketinde anmaktan ve etkinlikleri Sivas'ta da sürdürmekten daha doğal bir şey yoktur. Alevi kökenli vatandaşlar da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olduklarına diğer herkes ile eşit haklara sahiptirler. Sivas'ın da Türkiye Cumhuriyetinin resmi bir ili sayıldığına göre, etkinliklerin devletin güvencesi altında sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesi beklenirdi.

⁵⁴ YILDIRIM, s. 14-15.

C- Katliam günü ve öncesi

Sivas katliamı 2 Temmuz 1993 günü saat 13.30 sıralarında başlamış ve tüm dünyanın gözü önünde gece 21.00 saatlerinde sonlanmıştır. Sekiz saate yakın süren bu olayları daha iyi anlayabilmemiz için katliam öncesine bakılması gerekir.

4. Pir Sultan Abdal etkinliklerinin iki gün Sivas'ta iki gün ise Banaz'da gerçekleşeceği kesinleştikten sonra her kesimden insan bu etkinlikler için hazırlanmaya başlamıştır. Bu hazırlıkların bir kısmı; şair ve sanatçıların çağırılması, semah ekiplerinin hazırlanması, film gösterileri, fotoğraf sergilerinin düzenlenmesi için gerçekleştirilmiştir. Ancak bu hazırlıkların bir başka yönü daha bulunmaktadır. O ana kadar daha sessiz bir biçimde gerçekleştiren etkinliklerin Sivas'ta yapılacak olması bir takım kimseleri rahatsız ettiğini ileri sürebiliriz. Etkinlik programının kesinleşmesiyle yazar Aziz Nesin'in etkinliğe katılacağı duyurulmuştur. Bu doğrultuda etkinliklerin başlamasından yaklaşık 15 gün önce "Türkiyeli Müslümanlar" imzalı bir bildiri⁵⁵ yayınlanmış ve gizli olarak dağıtılmıştır. 30 Haziran 1993 günü bu kez sadece "Müslümanlar" imzalı ikinci bir bildiri⁵⁶ dağıtılmıştır. Her iki bildiri de Hint kökenli İngiliz vatandaşı yazar Salman Rüşdi'nin "Şeytan Ayetleri" adlı kitabını tefrika halinde Aydınlık gazetesinde yayınlayan Aziz Nesin'i hedef alıyor ve Aziz Nesin'i İslam dinine ve Kuran-ı Kerim'e hakaret etmekle suçluyordu.

El yazısı ile yazılmış olan, besmeleyle ve bir ayetle başlayan bildirimler, Aziz Nesin'in "*İslam dinine, mukaddes değerler dil uzattığını, Hazreti Peygamberin hanımlarına fahişe demek cüretinde bulunduğunu yazmaktadır*⁵⁷". Bu bildirimlerden de anlaşılacağı gibi daha etkinlikler başlamadan Sivas'ta gergin bir ortamın yaratılmaya çalışıldığı söylenebilir.

⁵⁵ Yayınlanan birinci bildiri için bkz. KALELİ, s. 16.

⁵⁶ Yayınlanan ikinci bildiri için bkz. KALELİ, s. 17.

⁵⁷ YAĞCI, s. 23.

1 Temmuz 1993 Perşembe günü, Kültür Merkezinde Pir Sultan Abdal Dergisinin sahibi Ali Balkız'ın sunuculuğu ile etkinlikler başlamıştır. Birinci günün etkinlikleri, Dernek Başkanı Murtaza Demir'in konuşması, Vali Ahmet Karabilgin'in konuşması, yazar Aziz Nesin'in konuşması⁵⁸, Anadolu sanat ortamı halkevi halkoyunları ekibinin gösterisi, Buruciye Medresesinde düzenlenen kitap imzalama etkinliği, "Çağların Pir Sultanlarından Günümüz Pir Sultanlarına" isimli panel ve halk gecesi şeklinde gerçekleştirilmiştir⁵⁹. Etkinliklerin ilk günü görece sakin geçmesine rağmen Sivas'ın merkezinde, bakanlığa ait bir arsa üzerinde dikilen ozanlar heykeli⁶⁰ gerginlik yaratmıştır. Sivas'ın yerel gazetelerinden biri olan Hürdoğan gazetesi; heykelin gizli dikildiğini ve âşıklar şehri Sivas ile kangal köpeğini temsil eden heykelin aslında sadece Pir Sultan Abdal'ı temsil ettiğini ve bu nedenden dolayı halkın tepkisinden korktukları için gece gizlice dikildiğini yazmıştır⁶¹.

Katliamın gerçekleştiği 2 Temmuz sabahı yerel basının kullandığı manşetler Sivas'taki gerginliği yansıtır biçimdeydi. Bu manşetlere baktığımızda bir gün önce gerçekleştirilen etkinliklerin ve Aziz Nesin'in konuşmasının bambaşka amaçlar için kullanıldığını görüyoruz. Hürdoğan gazetesi "Sivas'ta ne yapılmak isteniyor" manşetini atarak "Aziz Nesin aptallıkta indirim yaptı" diye devam etmiştir.

⁵⁸ Sivas katliamı sonrasında Aziz Nesin'in Sivas'ta yaptığı konuşma kışkırtıcı unsur olarak ileriye sürülecektir.(bkz. Şenal Sarihan, Sivas Katliamı Davası Cilt II, Ankara, 2002, s. 61.) Konuşma metnine baktığımızda tahrik edici bir unsurun bulunmadığı açıkça görülmektedir. Aziz Nesin'in yayınladığı tefrika ve düşünceleri sebebiyle Nesin'in Sivas'a gelmesi kışkırtıcı bir durum olarak önceden lanse edilmiştir. Nitekim kültür merkezindeki konuşmasından çok önce Aziz Nesin aleyhine bildirimler yayınlanmıştır. Aziz Nesin'in konuşması için bkz. Haydar GÖLBAŞI, Aleviler ve Sivas olayları, İstanbul, 1997,s. 17-25

⁵⁹ Sivas katliamı sonrasında birinci gün gerçekleştirilen etkinliklerin Türk ve Müslüman halkı rencide ettiği söylenmiştir. (bkz. TBMM ARAŞTIRMA KOMİSYONU RAPORU, KALELİ) oysa programın içeriğini incelediğimizde gerek Aziz Nesin'in konuşmasının gerekse gün boyunca sürdürülen diğer etkinliklerin hiçbir şekilde tahrik edici herhangi bir unsur taşımadığını görüyoruz. Etkinliğin içeriği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. DOĞAN, s. 45-83, YILDIRIM, s. 19-56.

⁶⁰ Ozanlar heykeli Sivas katliamı sırasında belirgin bir rol oynayacaktır. Halkı yatıştırmak maksadı ile yerinden sökülen heykel, halkın daha çok tahrik olmasına yol açacaktır. DOĞAN, s. 150.

⁶¹ Hürdoğan gazetesi 1 Temmuz 1993 Perşembe.

Bizim Sivas gazetesi “Rezaletin Daniskası” başlığını kullanarak Pir Sultan Abdal Kültür Şenlikleri adı altında sosyalistlerin bir araya geldiklerini ve kanunsuz yürüyüş ve gösterilerin hazırlandığını yazmıştır. Hakikat gazetesi “Müslüman mahallesinde salyangoz sattılar” başlığıyla Aziz Nesin’in konuşmasında dinsizlik propagandası yaptığını ve Müslümanları rencide ettiğini yazmıştır. 2 Temmuz günü yayınlanan beş yerel gazeteden sadece Anadolu ve Yeni Ülke gazeteleri yansız habercilik yapmıştır. Anadolu gazetesi “Tahriklere Kapılmayın” başlığı altında eskiden yaşanmış mezhep çatışmalarını hatırlatarak halkın tahriklere kapılmaması konusunda uyarmıştır. Yeni Ülke gazetesi ise bir gün önceki etkinlikleri olduğu gibi anlatarak tarafsız bir tutum izlemiştir⁶².

Olayların gerginleştiğini gösteren bir başka işaret ise TGRT muhabirinin Aziz Nesin ile gerçekleştirdiği röportajdır⁶³. Röportaj boyunca muhabirin Aziz Nesin’in söylemediği şeyleri ima ederek ve devamlı aynı soruları farklı şekillerde sorarak Aziz Nesin’i sinirlendirmeye ve halkı tahrik edecek bir şeyler söyletmeye çalıştığını görüyoruz.

D- 2 Temmuz 1993 olayların kronolojik sıralaması⁶⁴

“Hiçbir şey eyleme geçen cehaletten daha korkunç olamaz⁶⁵,”

Bu bölümde yaşanan olayların gelişimini daha iyi anlatabilmek için katliamın kronolojik sıralaması yapılmıştır. Bu sıralamaya göre:

⁶² Yerel basında yer alan haberleri ayrıntılı bir şekilde incelemek için bkz. Hürdoğan gazetesi 2 Temmuz 1993, Bizim Sivas gazetesi 2 Temmuz 1993, Hakikat gazetesi 2 Temmuz 1993, Anadolu gazetesi 2 Temmuz 1993, Yeni Ülke gazetesi 2 Temmuz 1993.

⁶³ Atilla AŞUT, Sivas Kitabı Bir Topluöldürümün Öyküsü, Ankara, 1994, s. 311-318.

⁶⁴ Olayların kronolojik sıralaması için üç kaynak temel olarak ele alınmıştır. Kaynaklar için bkz. Hüseyin KARABABA, Sivas Davası, Ankara, 2008, s. 4-5; Doğan, s. 131-135; Şenal SARIHAN, Sivas Katliamı Davası Cilt I, Ankara, 2002, s. 23-25.

⁶⁵ Genco Erkal, Sivas 93 Tiyatro Oyunu, İstanbul Muammer Karaca Tiyatrosu (e.t.: 23 Kasım 2008)

Saat 13.30: Cuma namazından sonra Paşa camii ve Meydan camisiden çıkan 500- 1000 kadar kişiden oluşan grup dört koldan ilerleyerek Valiliğe doğru ilerlemişlerdir.

Saat 13.40: Valiliğin gerisinde oluşturulan polis barikatını aşan yaklaşık 2000 kişi, meydanda, “Vali İstifa”, “Zafer İslam’ın”, “Şeytan Aziz”, vb. sloganları atmışlardır.

Saat 13.50: Kalabalıklaşmaya başlayan grup valiliği taşlarken polis müdahale etmiş, kalabalık kültür merkezine yönelmiştir.

Saat 14.00: Kültür Merkezinin önüne gelen grup, panelin iptal edilmesini, etkinliklerin düzenlenmemesini istemişlerdir. O sırada kültür merkezi önünde açılan kitap stadındaki satıcılarla eylemciler arasında sürtüşme çıkmıştır.

Saat 14.20: İki grup arasında karşılıklı sloganlar ve küfürleşmeler sonucu çatışma çıkmıştır

Saat 14.40: Göstericilerin dağılması için Fatiha okunmuştur.

Saat 14.50: Olay yerine gelen Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu göstericilerin dağılması için bir konuşma yapmıştır.

Saat 15.00: Göstericiler İstasyon Caddesi ile Buruciye Medresesi arkasından olmak üzere iki ayrı koldan meydana ilerlemişlerdir. Madımak oteli ile meydan arasındaki kalabalık üç bini geçmiştir.

Saat 15.30: Otelin önüne polis tarafından barikat kurulmuştur. Göstericiler madımak oteli önünde birikmeye başlamışlardır. Polis barikatını aşamayan göstericiler oteli taşlamaya başlamışlardır⁶⁶.

Saat 15.40: Göstericiler Aziz Nesin’i isteyerek “Aziz’e ölüm”, “Sivas Aziz’e mezar olacak” sloganları atmaya başlamışlardır.

⁶⁶ Otelin önünde yaklaşık 15 günden beri bir kaldırım çalışmasının yürütüldüğü fakat katliamın meydana gelmesinden yaklaşık 4 gün önce çalışmaların durdurulduğu ve yeni döşenmiş kaldırımların üzerinde dahi kaldırım taşlarının yığılarak sanki hazırlık yapıldığı belirtilmiştir. (Makbule Çimen) Ahmet KOÇAK, Sivas Katliamının Onuncu Yıldönümü Onlar Işık Oldular, İstanbul, 2003, s. 95.

Saat 15.55: Kalabalık ozanlar anıtına saldırarak ilk tahribini vermiştir. Kızgın kalabalık hem slogan atmış hem de anıta saldırmıştır.

Saat 16.00: Göstericiler ozanlar anıtından uzaklaşarak tekrardan Kültür Merkezine yönelmişlerdir. Otelin önündeki kalabalık beş bini geçmiştir.

Saat 17.30: Mesai saatinin bitimiyle otelin önündeki kalabalık on bini geçmiştir.

Saat 18.00: Validen gelen istek üzerine Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu ikinci konuşmasını gerçekleştirir ve halka seslenir⁶⁷

Saat 18.30: İtfaiye araçları hükümet meydanına getirilmiştir.

Saat 19.14: Kültür merkezi önünde tahrip edilen heykel göstericilerin isteği ve valinin emri üzerine belediye garajına konulmak amacıyla meydandan geçirilirken, topluluk tarafından madımak otelinin önüne getirilmiştir.

Saat 19.50: Madımak otelinin önünde bulunan araçlar ve heykel ateşe verilmiştir.

Saat 20.00: Otele yaklaşmak isteyen itfaiye araçlarına göstericiler yerde yatarak engel olmak istemişlerdir.

Saat 20.10: Yangın otele sıçramıştır.

Saat 20.20: Otelin arka tarafından ilerleyen itfaiye yangını söndürmeye başlamıştır.

Saat 20.40: Hükümet meydanına gelen göstericiler, bu kez hükümet konağını taşlamaya ve sloganlar atmaya başlamışlardır.

Saat 20.50: Güvenlik güçleri havaya ateş açmaya başlamış ve göstericiler dağılmaya başlamıştır.

⁶⁷ “Müslüman kardeşlerim... Gazanız mübarek olsun. Amaca ulaşılmıştır.” YILDIRIM, s. 150, Büyük bir çoğunluğa göre bu konuşma ters etki yapmış, kalabalık bu konuşmadan sonra daha çok galeyana gelmiştir.

Saat 21.00: Kalabalık küçük gruplar halinde şehrin çeşitli yerlerine dağılmaya başlamıştır.

Saat 21.40: Atatürk- Kongre ve Etnografya müzesi önünde bulunan Atatürk büstü tahrip edilmiştir.

Saat 22.00: İçişleri Bakanı Mehmet Gazioğlu Valiliğe gelerek olaylar ile ilgili bilgi almıştır.

Saat 23.00: Valilik tarafından sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.

Saat 01.00: Yangında 35 kişinin öldüğü, 60 kişinin yaralandığı, yaralılarından dördünün durumunun ağır olduğu bildirilmiştir.

E- Sivas katliamının karakteri

Kimi Sivaslılara sorarsanız; onlar şehirleri için: “Bizim Sivas unutulmuş ve tehlikeli bir kenttir” diyecektir. Nitekim o dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 2 Temmuz 1993 Sivas katliamından sonra “Sivaslıya dikkat edin, kav gibidir” demiştir⁶⁸. Bu cümlelerden de anlayabileceğimiz üzere bazı kişilere göre Sivas katliamının sebebi Sivas şehrinin yapısı, ekonomik, siyasi, dinsel koşulları, Sivas’ta yaşayan insanların karakteridir. Böyle düşünen insanlar etkinliklerin Sivas’ta yapılmasının böylesi bir felakete yol açtığını savunmaktadırlar. Oysa Sivas şehrinin koşullarını incelediğimizde, mevcut katliama yol açabilecek bazı unsurların var olduğunu saptamak ile beraber bu vahşetin sadece bu koşulların sonucunda meydana geldiğine, insanların psikolojik yapılarının buna müsaade ettiği gerçeğine dayandırmak olası değildir. Kaldı ki Türkiye’nin çoğu ilinde Sivas’a benzer koşullar mevcuttur. Sivas katliamından önce farklı veya benzer geçmişlere sahip başka iller de toplumsal cinnet olarak nitelendirebileceğimiz katliamlara sahne olmuşlardır⁶⁹.

⁶⁸ YİYENOĞLU, s. 93.

⁶⁹ Yakın Türkiye Tarihindeki Çorum, Maraş, Malatya, Sivas Katliamları üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. H. Nedim ŞAHHÜSEYİNOĞLU, Yakın Tarihimize Kitleli Katliamlar, İstanbul, 1997.

Bazı kimseler tarafından ise Sivas katliamı iki temel unsur çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu iki temel unsur, şeriat ve tahrik unsurlarıdır.

1. Şeriat

Başta sol merkezli yayın organları olmak üzere pek çok kişi ve kuruluş Sivas katliamının temelinde insanların şeriat özleminin yattığı gerçeğinin neden olduğunu düşünmektedir. Cumhuriyet ve Aydınlık Gazeteleri; “Katliamının Cumhuriyetin kurulduğu ilde cumhuriyeti yıkmak ve laik düzeni ortadan kaldırmak isteyenler tarafından” meydana geldiğini yazmışlardır⁷⁰. Gerçekten de atılan sloganlarda bu niyet doğrular niteliktedir. Sonradan Can Dündar tarafından hazırlanan Sivas Katliamı belgesinde de kalabalığın içinde özellikle bir grup insanın olayın en başından itibaren “*Şeriat İsteriz, Kahrolsun laiklik,*” sloganları ve tekbir getirerek halkı galeyana getirmeye çalıştıklarını bunda da başarılı olduklarını görüyoruz⁷¹. Nitekim sonrasında Sivas Katliamı üzerine yazılmış pek çok kitap da Sivas katliamını “*organize, örgütlü, binlerce insanın cihada kalkışıp cumhuriyeti yıkmaya çalışmaları*” şeklinde nitelendirmiştir⁷².

2. Tahrik

Bu noktada tahrik unsurunu iki yönlü incelememiz gerekmektedir. İlk ele almamız gereken nokta başta merkez ve merkez sağ gazeteler olmak üzere büyük bir çoğunlukta devlet görevlisinin de onayladığı Aziz Nesin’in tahrike yol açtığı iddiasıdır. Pek çok basın yayın organı Sivas katliamının sebebini Aziz Nesin’in Aydınlık gazetesine tefrika ettiği Şeytan Ayetleri çevirisine ve Valinin daveti üzerine konuşma yapmak için Sivas’a gelmesine bağlamaktadır⁷³. Bu yaygın kanı devlet görevlilerinin de bu yönde demeçler

⁷⁰ 3 Temmuz 1993 Cumhuriyet Gazetesi “Şeriatçılar Ayaklandı”, 4 Temmuz 1993 Aydınlık Gazetesi “Laikliğe Karşı” manşetlerini atmışlardır.

⁷¹ Can Dündar, O gün: Sivas Katliamı Belgeseli.

⁷² KALELİ, s. 7.

⁷³ Bkz. 3 Temmuz 1993, Hürriyet, Milliyet, Milli gazete, Türkiye gazeteleri manşetleri.

vermesi ile iyice güçlenmiştir⁷⁴. Aziz Nesin'in tahrik ettiği iddiası Sivas davasında dahi konu edilmiş, birinci yargılamanın sonucunda 20'şer yıl hapis cezasına çarptırılan sanıkların Aziz Nesin'in ağır tahriki nedeniyle dörtte bir oranında cezai indirim yapılmasına neden olmuştur⁷⁵. Kısacası Sivas katliamının öncesinde ve sonrasında Aziz Nesin'in varlığı her durumda bir tahrik unsuru olarak yansıtılmıştır. Aziz Nesin unsuru dışında, Alevi⁷⁶ bir şairin heykelinin dikilmesi, Cuma namazı esnasında tiyatro oyunun sergilenmesi, kültür merkezinde düzenlenen etkinlikler gibi farklı sebepler de tahrik unsuru olarak kabul edilmiştir.

İkinci olarak ele almamız gereken nokta ise, başta "Müslümanlar kamuoyuna" bildirimleri olmak üzere yerel basının yazdığı yazıların Sivas halkı üzerinde belli bir tepkiye neden olmasıdır. Bu bildiri ve yazılar daha etkinlikler başlamadan önce Sivas halkını belli bir yöne yöneltmek, tahrik etmek istemiştir.

3. Nefret suçu ekseninde düşünmek

Sivas katliamını daha öncesinde bahsettiğimiz gibi şeriat istemi içerisinde değerlendirmek mümkündür. Fakat katliamın sadece Cumhuriyeti, Atatürk ilkelerini yıkmak için planlandığını söylemek katliamının özünün yanlış değerlendirilmesine yol açacaktır. Sivas katliamı "din elden gidiyor" korkusu ile kitleleri bir araya getirmek için İslam dinini kullanan bir grup insanın planlı ve örgütlü bir şekilde hareket etmesiyle meydana gelmiştir demek daha doğru olabilir. Yerel gazetelerin ve yayımlanan bildirimlerinde tahrik unsuru olarak bu amaçla kullanıldığını söyleyebiliriz. Yine bu amaç doğrultusunda Aziz Nesin tahrik etti iddiaları kullanılmıştır. Kısacası hem şeriat unsuru hem de bahane olarak kullanılan tahrik unsuru Sivas katliamını açıklamada önemli fakat yetersiz unsurlar olarak düşünülebilirler.

⁷⁴ Başbakan Tansu Çiller'in Türkiye gazetesine verdiği demeç, 4 Temmuz 1993.

⁷⁵ SARIHAN, cilt II, s. 63.

⁷⁶ TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, KALELİ, s. 339-366

Bu çalışmada belirtilmek istenen nokta Sivas katliamının her ne sebepten başlamış olursa olsun içinde şeriat ve tahrik unsurları ile beraber sonucunda bir nefret suçuna dönüşmesidir.

Cengiz Gündoğdu'nun da söylediği gibi: *“Türkiye’de bir nefret kültürü, kırım kültürü vardır. Temeli eşitsizliğe dayanan toplumlar nefret üretir, kırım üretir. Bu kültür insana, insanın bütün haklarına karşıdır. Bu durum Osmanlı döneminden beri böyledir, cumhuriyet ile sadece üzeri örtülmüştür⁷⁷”*. Sivas katliamını bu açıdan değerlendirdiğimizde, tıpkı tarihimizdeki diğer katliamlar gibi temelini nefret ve kırım kültüründen aldığını ileri sürebiliriz.

Daha önce de belirtildiği gibi; Türkiye'nin özellikle 1980 darbesinden sonra içine girdiği tahammülsüzlük çemberi de katliama yol açan bir başka nedendir. Öteki olana karşı hissedilen hoşgörüsüzlük, korku ve terör ortamının artması ile daha da çoğalmış, yerini farklı olana karşı duyulan nefret duygusuna bırakmıştır. Bu açıdan ben; Sivas katliamını; kendi gibi olmayan, kendi gibi düşünmeyen insanlara karşı işlenmiş bir nefret suçu olarak irdeliyorum. Daha da önemlisi katliam sonrasında gerek devlet görevlilerinin, gerekse basının tutumu varolan nefret kültürünü daha da derinleştirmeye yönelik olmuştur.

II. Katliam sonrası

A- Sivas katliamı materyalleri

1. Devlet ve hükümet yetkililerinin demeçleri

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel: “ Sivas Valisi ve İçişleri Bakanı ile görüştim. Gerekli önlem alındı. Fevkalade hassas bir konu. Devlet güçleri ile halk karşı karşıya getirilmemelidir, ona gayret ediliyor.” (Madımak Oteli kuşatma altındayken, AŞUT, s.507)

⁷⁷ Cengiz GÜNDOĞDU, “Hepsine Kırgınım”, Pir Sultan Abdal Dergisi, Temmuz 1999, s. 42.

Başbakan Tansu Çiller: “ Sivas’ta üzücü olaylar olmuştur. Devlet oradadır. Bütün güvenlik güçlerimiz oradadır.[...] Otelin etrafını saran vatandaşlarımıza hiçbir biçimde zarar gelmemiştir. Onlardan ölen veya yaralanan yoktur. Dolayısıyla olay, bir otelin yakılması ve içinde olan vatandaşlarımızın ölmesi ile ortaya çıkmıştır. Tahrike kapılacak bir durum yoktur. [...] Sayın Aziz Nesin’in oradaki konuşmasından sonra gazetelere yansıyan haberlerden halkın tahrik içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.” (Türkiye Gazetesi 4 Temmuz 1993)

Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü: “ Hala, demokrasi içinde fikirlere tahammülümüzün olmadığını gösteren bir durum. Ama bundan çıkaracağımız sonuç, laik düzen aleyhine olamaz.[...] Güvenlik güçlerimiz, vatandaşlarımızın zarar görmemesine dikkat ederek olayları kontrol etmeye çalışmışlardır. Olaylar sırasında güvenlik güçlerinin özverisi sayesinde itfaiyeye yol açılmış ve vatandaşlarımızın daha fazla zarar görmemesi sağlanmıştır.” (Sabah Gazetesi 3 Temmuz 1993)

İçişleri Bakanı Mehmet Gazioğlu: “ Aziz Nesin’in halkın inançlarına karşı bilinen tahkir ve tahrik edici konuşması ve Türk halkını aşağılayıcı deyimlerinin yanında ne sebeptense kültür sarayı önüne dikilen ozanlar heykeline tepki duyan topluluk vilayet önüne gelmiş, burada hükümet, vali ve Aziz Nesin hakkında sloganlar atmıştır.[...]

Yangın önceden planlanmış bir olay değil, topluluk psikolojisi ile ortaya çıkmıştır. İdari ceza soruşturması sonunda, olaylara karışan kişilerin ve kamu görevlilerinin verdiği ifadeler doğrultusunda, Aziz Nesin hakkında da soruşturma açılabilir.” (Zaman Gazetesi 3 Temmuz 1993)

Kültür Bakanı Dr. Fikri Sağlar: “ [...] Sivas olayı Kubilay’ı katledenlerin günümüzdeki uzantıları olarak değerlendirdiğim bu ilkel, çağdışı bir avuç zorbanın, ellerine olanak geçtiğinde neler yapabileceklerinin somut bir göstergesidir. Böylesine vahşi bir saldırıyı ve katliamı gerçekleştiren gözü dönmüş canilerin Almanya’da yurttaşlarımızı yakan Nazi kalıntılarından hiçbir farkı yoktur.[...]” (AŞUT, s.509)

Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz: “ Hangi gerekçeyle olursa olsun, insan kanının akıtılmasına gönlümüz razı değildir, hiç kimsenin de olmamalıdır”. (AŞUT s.520)

Sivas Valisi Ahmet Karabilgin: “ Olayın asıl nedeni, dinsiz olduğunu birçok kez açıklayan yazar Aziz Nesin’i bahane eden irtica yanlısı ve devlet düşmanı odakların fırsattan yararlanıp, halkı, işsiz güçsüz kişileri galeyana getirmesi ve istismar etmesidir” (Valiliğin Olay Raporu, KALELİ, s.41.)

Sivas Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu: “Olayların Müslümanlıkla bir ilgisi yoktur. Bir grup tahrikçinin toplum psikolojisinden yararlanarak gerçekleştirdiği hunharca bir iştir”. (KALELİ, s.127.)

Sivas Emniyet Müdürü Doğan Öner: “ Sivas olayı aşama aşama hazırlanmış ve eyleme dönüştürülmüş organize bir olaydır. Bu olayda Sivaslılar kullanılmıştır” (KALELİ, s.54)

2. Siyasal partilerin demeçleri

Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz: “ Devletin valisi yüzde 99’u Müslüman olan Türkiye’de halkımızın dini duygularını rencide eden, dini değerlerle alay eden bir konuşmacıya karşı tepkisiz kalmışsa, milletin o valiye güvenmesini bekleyemezsiniz”. (Hürriyet Gazetesi 4 Temmuz 1993 s.28)

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Deniz Baykal: “ Bir toplumda herkes aynı biçimde düşünmek zorunda değildir ama hepimizin düşünceler karşısında bir temel hoşgörüyü, kendine ve inancına güveni sergileyecek bir olgunluk noktasında olması gerekir”. (AŞUT, s.510)

Refah Partisi Genel Başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan: “ Sivas halkı, dini tezyif olayı karşısında çok doğal olarak reaksiyon göstermiştir. Bu tepki medeni ölçüler içinde olmuştur”. (Sabah Gazetesi 4 Temmuz 1993 s.26)

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş: “ Herkesi, Allah’ın yarattığı en kutsal varlık olarak kabul edip, insan hayatına değer vermeli, saygı göstermeliyiz”. (AŞUT, s.511)

3. TBMM araştırma komisyonu raporu⁷⁸

2 Temmuz 1993 günü Sivas’ta meydana gelen olaylar üzerine TBMM Genel Kurulunda Sivas’ta meydana gelen olayların sebep ve sonuçlarının incelenmesi, maddi zararların ortaya çıkarılması üzerine bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Kurulacak olan Meclis Araştırma Komisyonu 12 üyeden oluşacak (farklı partiler söz konusudur) ve görev süresi 15 gün ile sınırlı olacaktı. Verilen bu talimatlar doğrultusunda 8 Temmuz 1993 tarihinde Komisyon kurulmuş ve 11 kişilik bir heyet 12-15 Temmuz 1993 tarihleri arasında Sivas’a gitmiştir.

Sivas’ta inceleme yapmakla yükümlü olan komisyon başta Sivas siyasi partileri, il başkanları, belediye başkanı, emniyet müdürü ve diğer kamu görevlileri, cumhuriyet başsavcısı, yerel basın sahipleri ve çok sayıda Sivaslı vatandaş ile görüşerek tespit ve sonuçlarını bir rapor halinde meclise sunmuştur.

Rapor başlıca 3 temel ve bir sonuç bölümünden oluşmaktadır. Birinci temel bölüm Sivas olaylarının oluş şekli ile ilgilidir. Bu bölümde olay öncesi gelişmeler, olayların başladığı sırada meydana gelen gelişmeler yazılmıştır. İkinci temel bölüm olaydan doğan maddi hasar ile ilgilidir ve bu bölümde kamuya ve özel kişiler ait taşınır ve taşınmaz mallarda meydana gelen toplam hasar belirtilmiştir. Üçüncü temel bölüm ise olayların sebep ve sorumluları ile ilgilidir.

⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti TBMM Sivas Olayları İle İlgili (10/107, 108, 109, 111, 114) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyonu Başkanlığı, KALELİ, s. 339-366.

Bu bölümde öncelikle olayların başlama ve gelişmesine sebep olan faktörler, olayların yönetilmesindeki tedbir hataları ve olayların genel tahliline yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise komisyonun yaptığı inceleme sonucunda vardığı tespitler maddeler şeklinde sıralanmıştır⁷⁹. Komisyon tarafından tamamlanan rapor Meclis Başkanlığına sunulmuştur.

4. TBMM insan hakları komisyonu basın bildirisi

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Başkanı Sabri Yavuz 6 Temmuz 1993 günü Sivas katliamına ilişkin bir açıklama yapmıştır. Yaptığı açıklamada Türkiye’de özellikle 12 Eylül’den sonra ciddi bir örgütlenme içerisine giren ve devlet kadrolarında güçlenen laiklik karşıtı ve şeriat yanlısı kimselerin Sivas olayına neden olduğunu, şeriat isteminin hiçbir şekilde insan hakları anlayışı ile bağdaşmadığını ve yüzünü batıya dönen Türkiye’nin bir an önce demokrasisini güçlendirip, “Kubilay olaylarının” önüne geçmesi gerektiğini belirtmiştir⁸⁰.

5. TBMM tutanakları

Sivas Katliamı Meclis içerisinde de derin yankılara uyandırmıştır. Bazı Milletvekilleri saldırıyı kitle psikolojisine bağlamış, Aziz Nesin’in İslam dinine yönelik tahriklerinin etkili olduğunu savunmuşlardır⁸¹.

Bazı milletvekilleri ise buna tepki olarak RP’nin Sivas katliamını planlı şekilde örgütlediğini ima etmişlerdir⁸².

⁷⁹ TBMM Araştırma Komisyonu Raporu ve Sonucu, Devletin Dili bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

⁸⁰ AŞUT, s. 370.

⁸¹ Bkz. Abdullatif Şener RP Grubu Adına, Sivas: “Kitle psikolojisi denen bir şey vardır, şeriat İslam’dır, Nesin İslam’a hakaret etmiştir, tabi ki şeriat sloganı atılacak.” KALELİ, s. 352.

⁸² Bkz. İbrahim Özdiş CHP Grubu Adına Adana: “sadece Sivas’ta 14 yatılı yurt belli bir amaç için açılmıştır.” KALELİ, s.354.

6. Ulusal basın organları

a) Merkez basın organları

aa) Milliyet gazetesi

3 Temmuz tarihli Milliyet gazetesini incelediğimizde “*Sivas’ta Kanlı İsyân*” manşetini atarak, “*Cumadan Sonra Olay*” alt başlığı ile devam ettiğini görüyoruz. “Geleneksel Pir Sultan Abdal Kültür ve Sanat Etkinlikleri nedeniyle, Aziz Nesin’in kente gelmesine izin verdiği için önce Sivas Valisi Ahmet Karabilgin’i protesto eden camilerden çıkan 10 bine yakın kişi, “*şeytan Vali istifa*” sloganlarıyla yürüyüşe geçti” diyerek olayların nedeni olarak Sivas Valisini ve Aziz Nesin’in Sivas şehrine gelmesini göstermiştir⁸³. Devam eden haberlerde belediye başkanının kalabalığı dağıtmak için konuşma yaptığını ve konuşma sonrasında öfkeli kalabalığın dağıldığını yazmıştır. Ayrıca güvenlik güçlerinin olayı engellemeye çalıştıklarını, kalabalık ile çatışmaya girdiklerini fakat sayıca az olmaları sebebi ile yetersiz kaldıklarını belirtmiştir⁸⁴. Oysa diğer basın organları Karamollaoğlu’nun kışkırtıcı konuşmalarda bulunduğunu ve bu konuşmaların tam tersine bir etki yaratarak dağılmaya yüz tutmuş olan kalabalığı tekrardan tahrik ettiğini belirtmiştir⁸⁵. Güvenlik güçleri ile ilgili olarak da olayı engellemek için kalabalık ile çatışmaya geçtiklerine dair bir haber diğer basın yayın organlarında yer almamıştır⁸⁶.

Sonuç olarak 3- 9 Temmuz arasındaki Milliyet gazetelerini incelediğimizde gazetenin Sivas olaylarına yaklaşımının değişmediğini, olayı başta Aziz Nesin olmak üzere Sivas Valisi ve etkinlikleri Sivas’ta düzenleme kararı alan Pir Sultan Abdal Derneği yöneticileri nedeni ile çıktığını, alınmaya çalışılan her

⁸³ Milliyet gazetesi 3 Temmuz 1993.

⁸⁴ Milliyet gazetesi 3 Temmuz 1993.

⁸⁵ Bkz. Belediye başkanı Temel Karamollaoğlu’nun konuşması: “ Sevgili gençlerim, Gazanız mübarek olsun, yapmak istediğinizi yaptınız. İsteklerinizin tümünü yerine getirdiniz. Artık dağılılabiliyorsunuz”. Özgür Gündem gazetesi 4 Temmuz 1993.

⁸⁶ GÖLBAŞI, s. 69.

türlü önleme rağmen ağır tahrik içerisinde olan kalabalığa karşı engel olunamadığı ve her şeye rağmen ölen 37 kişi için üzgün oldukları şeklinde haberlere yansımıştır. Milliyet gazetesi köşe yazarı Derya Sazak'ın bu cümleleri Milliyet gazetesinin Sivas olayları üzerindeki genel politikasını ortaya koymaktadır: “*Olaydaki tahrikin boyutları ve Aziz Nesin'in sorumluluğuna olursa olsun, Türkiye'deki cezalandırma biçimi çembere alınmış insanları diri diri yakmak olamaz*⁸⁷”.

bb) Sabah gazetesi

3 Temmuz Cumartesi günü Sabah gazetesine baktığımızda “*Kanlı Cuma*” manşetini attığımızı, alt başlık olarak ise “*Alevi-Sünni Çatışması Yok*” başlığı altında Cuma günü gerçekleşen olayları yazdığımızı görüyoruz. Gazetenin bu noktada kullandığı dil olabildiğince yalın ve herhangi bir yorumdan uzaktır. 4 Temmuz Pazar günü ise gazetenin kullandığı dil değişmekte ve haber yerine yorum yapmaktadır. Merkezde bulunan diğer iki gazete gibi o da tahrik unsurunu ön plana çıkarmakta ve “*Rencide Eden Konuşma*” başlığı adı altında Aziz Nesin'in Kültür Merkezinde gerçekleştirdiği konuşmanın tahrik unsuru olduğunu ve ertesi günkü olaylara neden olduğunu yazmaktadır. Sabah gazetesinin diğer iki merkez gazetesinden farkı, “*Yöneticiler Seyretti*” ve “*Takviye Geç İstendi*” başlıkları altında devlet yetkililerini ve güvenlik güçlerini olaya zamanında müdahale etmemeleri konusunda sorgulaması sayılabilir. Nitekim Sabah gazetesi bundan sonraki haberlerinde de devletin ihmalkârlığı üzerinde duracak ve bu konuda devletin de hesap vermesi gerektiğini yazacaktır⁸⁸. 5 Temmuz Pazartesi günü sabah gazetesi “*Sivas Gergin*” manşetini atmış ve Cuma günkü katliama tepki olarak Sivas'ta düzenlenen yürüyüşlere dikkat çekmiştir. 6 Temmuz Salı günü ise “*Böyle Yaktılar... Hesap Verin*” manşetini kullanarak açık bir dille devletin

⁸⁷ Milliyet gazetesi 4 Temmuz 1993.

⁸⁸ Bkz. Sabah gazetesi 4. 5. 7 Temmuz 1993 Ahmet Vardar, Güngör Mengi'nin haberleri.

ihmalkârlığından bahsetmiştir⁸⁹. Son olarak 7 Temmuz Çarşamba gününe baktığımızda gazetenin “*İnönü’ye Büyük Öfke*” manşetini attığını ve cenaze törenleri sırasında İnönü dâhil olmak üzere devlet yetkililerine duyulan tepkiyi yazdığını görüyoruz.

Sabah gazetesini değerlendirecek, diğer iki merkez gazeteden sadece devletten hesap sorma kısmında ayrıldığını söyleyebiliriz. Onun dışında gerek kullandığı dil, gerekse olayların sebebi olarak Aziz Nesin’i baş suçlu ilan etmesinde diğer iki gazeteden pek bir farkı yoktur. Değindiği bir başka önemli nokta ise Solingen’de yaşanan olaylar⁹⁰ ile Sivas olayları arasında birden çok yerde kullandığı bağlantılardır. 4 Temmuz Pazar günü Dünya Değişirken adlı köşesinde Zülfü Livaneli “*Utanç Günü*” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Yazısında düşünme özgürlüğünden, İslam dininin hoşgörüsünden bahsetmiş, olayların Aziz Nesin’in konuşması nedeniyle değil, önceden planlanmış bir öldürme kararı ile meydana geldiğini yazmıştır. Bu nedenden ötürü Türkiye’de fikirlerini beğenmedikleri kişileri yakarak öldürme hakkını kendinde görenlerin Almanya’daki Nazi dazlaklarından hiçbir farkının bulunmadığını belirtmiştir⁹¹. Buna benzer bir başka yaklaşım ise Mehmet Barlas’ın gözlem adlı köşesinde ele alınmıştır⁹².

⁸⁹ Bkz. 6 Temmuz 1993 Sabah gazetesi yazar Ahmet Vardar: “*Sivas’ta 36 kişi cayır cayır yakılırken acaba devlet neredeydi? Elimdeki videokaset her şeyi açıkça gösteriyor: Devlet katliamı seyretmiş*”.

⁹⁰ 29 Mayıs 1993 yılında Almanya’nın Solingen kentinde aşırı sağcıların binayı ateşe vererek 5 kişinin ölmesine neden oldukları olaylardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/news/218307.asp> (e.t.: 03.012.009)

⁹¹ “*Eğer bu kişiler fikirlerini beğenmedikleri insanları yakarak öldürme hakkını kendilerinde görüyorlarsa Solingen’de Nazi dazlaklarına kızmaya ne hakkımız var?*” Zülfü Livaneli 4 Temmuz 1993 Sabah gazetesi.

⁹² “*Solingen’de Almanların Türklerin evlerini kundaklayıp onları diri diri yakmalarına kızıyoruz. Sivas’ta Türklerin Türklerin kaldığı otelleri kundaklayıp onları diri diri yaktıklarını görüyoruz. Bu işte bir yanlışlık var. Bu ne neo-Nazilik ne de neo-yobazlık. Bu neo-çulgınlıktır*”. Mehmet Barlas 5 Temmuz 1993 Sabah gazetesi

cc) Hürriyet gazetesi

3 Temmuz Cumartesi günü Hürriyet gazetesine baktığımızda “*Sivas’ta Aziz Nesin İsyanı*” olarak manşet attığını görüyoruz. Bu manşetin altında Cuma günü meydana gelen olayların baş suçlusunun Aziz Nesin olduğunu ve olayların bir protesto şeklinde cereyan ettiğini yazmıştır. Oteli yakan gruptan “öfkeli kalabalık” diye bahsederek bir olayı protesto etmek için toplanmış bir grup insandan bahsedermişçesine bir izlenim yaratmıştır. Gazete olayların basın tarafından duyulduğu ilk günden itibaren Aziz Nesin’i suçlu olarak göstermektedir. Fakat buna karşın ilerleyen günler dâhil hiçbir sayısında Aziz Nesin’in Kültür Merkezinde yaptığı konuşmaya yer vermemesidir. Konuşma metnine kolayca ulaşabilecekleri halde hiçbir kaynağa dayanmadan Aziz Nesin’in konuşmasını suç unsuru olarak göstermeleri merkez gazetelerin en başından beri planlı bir şekilde yanlış haber yaptıklarının bir göstergesidir.

4 Temmuz Pazar günü Aziz Nesin ile ilgili bir manşet kullanılmış ve Aziz Nesin’in kurtarıma anlarını “*Böyle Kaçırıldı*” başlığı altında özetlemiştir. İlk iki günün haberleri arasında devleti eleştiren herhangi bir haber yer almamış, tam tersine başta Cumhurbaşkanı olmak üzere tüm devlet yetkililerinin Sivas olaylarına çok üzüldükleri ve gerek olay sırasında gerekse olay sonrasında elinden geleni yaptıklarına değinilmiştir⁹³. 5 Temmuz Pazartesi günü Hürriyet gazetesi farklı yorumlar yapmaya başlamış ve “*İşte Baş Tahrikçi*” manşeti altında Sivas’ta baş tahrikçinin RP’li Belediye Meclis üyesi Cafer Erçakmak olduğunu yazmıştır.

Alt başlık olarak ise “*Sivas Gergin*” ifadesi kullanılmış ve Alibaba mahallesinde toplanan 400- 500 kişilik grubun Cuma günü meydana gelen olayları protesto etmek için yasağa rağmen sokaklara çıktıklarını belirtmiştir. Hürriyet gazetesine genel olarak baktığımızda kullandığı dil itibariyle duruşunu açıkça belli ettiğini görüyoruz. Solingen kentinde Nazilerin Türkleri

⁹³ Hürriyet gazetesi 4 Temmuz Pazar s. 28.

katletmesinde ve itfaiyenin 8 dakika geç gelmesinde Alman hükümetini sorgulamaya çalışan Hürriyet gazetesi Sivas'ta sekiz saat gelmeyen itfaiye için hiçbir sorgulamada bulunmamıştır⁹⁴. Aynı şekilde 7 Temmuz Çarşamba günü Erzincan'da meydana gelen PKK baskını sonucunda ölen 32 kişi hakkında "Vahşice Katledildiler" manşetini atarken aynı şekilde vahşice katledilen 37 kişi için aynı hassasiyet gösterilmemiştir⁹⁵

b) Merkez sağ basın organları

aa) Türkiye gazetesi

3 Temmuz tarihli Türkiye gazetesi, "Sivas'ta Fitne: 35 Ölü" manşetini atarak "İslamiyet'e hakaret eden Aziz Nesin'i protesto eden binlerce kişi, Nesin'in kaldığı oteli ateşe verip yakmak istedi" açıklamasında bulunmuştur. Gazete olayların bir protesto şeklinde başladığını ve bunun sorumlusunun Aziz Nesin olduğunu iddia etmiştir. 4 Temmuz tarihli sayısında ise "Başbakan: Tahrik var" sözlerini manşetine taşımıştır. Başbakanın sözlerini kendi haberlerine dayanak olarak gösteren gazete bu durumdan dolayı tüm Türkiye'nin Aziz Nesin'i suçladığı sonucuna varmıştır.

Türkiye gazetesinin ilerleyen günlerde daha sert haberlere yer verdiğini ileri sürebiliriz. 9 Temmuz tarihli Türkiye gazetesi "Olaylı Cenaze" başlıklı haberinde Sivas olayları sırasında öldürülen Asım Bezirci ve Nesimi Çimen'in cenaze töreninde kitlelerin bazı yerlere saldırdıkları ileri sürmüştür. Fakat diğer basın organları cenaze törenlerinin sadece sloganlar atılarak gerçekleştirildiğini yazmışlardır. Aynı haber "Polise Saldırdılar" alt başlığı ile tekrarlanmıştır. Genel olarak Türkiye gazetesini incelediğimizde, gazetenin en başından beri bir kurban arayışı içerisinde olduğunu görüyoruz. Öfkeli kalabalığı kurban olarak gösteren gazete tüm olaylara Aziz Nesin ve derneğe üye olan insanların sebep olduğunu iddia etmiştir. Katliamdan sonraki haftalarda Pir Sultan Abdal

⁹⁴ GÖLBAŞI, s. 82.

⁹⁵ Hürriyet gazetesi 7 Temmuz 1993.

Derneği üyelerinin saldırgan davranışlar içerisinde olduğunu, polisle çatıştığı ima eden gazete bu yolla halkın gözünde mağdur olan insanları suçlu konumuna taşımıştır.

bb) Milli gazete

4 Temmuz tarihli Milli gazete “*Yoz Yönetim ve Nesin*” manşetini atarak hem yönetimi hem de Aziz Nesin’i olayların sebebi olarak göstermiştir. Aziz Nesin’i bütün özelliğini taşıdığı aykırı düşüncelere borçludur diyerek sadece farklı düşündüğü için bir katliamı başlatabileceğini ima etmiştir. İlerleyen günlerde hakarete varan cümleler ile Aziz Nesin’i suçlamaya devam etmiştir⁹⁶. 5 Temmuz tarihli sayısında ise Karamollaoğlu’nun kahramanlıklarını öven gazete, diğer basın yayın organlarını temiz bir Müslüman olan kişiyi suçlayarak ülkedeki tüm Müslümanları rencide etmek istediklerini yazmıştır⁹⁷. 7 Temmuz tarihli gazetede ise “*PKK’dan Sivas Misillemesi: 32 Ölü*” başlığını atarak hükümetin aynı tepkiyi bu saldırı için de verip vermeyeceğini sorguluyor ve “*Kemalistler şimdi tepkinizi görelim*” ve “*Pir Sultan Abdal Basın bildirisinden misilleme izleri var*” diyerek bu saldırının planlı bir şekilde Sivas katliamının misillime olarak gerçekleştirildiğini iddia etmiştir⁹⁸.

c) Merkez sol basın organları

aa) Cumhuriyet gazetesi

3 Temmuz 1993 günü Cumhuriyet gazetesi “*Şeriatçılar Ayaklandı*” manşetini atarak habere aşırı dinci kesimlerin gösterdiği tepkiler Cuma namazından sonra artarak, 400 polisinde yetersiz kalmasıyla katliama dönüşmüştür. şeklinde devam etmiştir⁹⁹. 4 Temmuz günü ise “*Göz Göre Göre Yandılar*” başlığı

⁹⁶ Milli gazete 4 Temmuz 1993, “*İngiliz uşağı şarlatan ve kendini bilmez insan, şeytan şimdi de Sivas’ımıza girdi*”.

⁹⁷ Milli gazete 5 Temmuz 1993.

⁹⁸ Milli gazete 7 Temmuz 1993.

⁹⁹ Cumhuriyet gazetesi 3 Temmuz 1993.

altında polislerin yetersiz kalmalarının ardında yatan sebebin olaylara geç müdahale edilmesinin neden olduğunu yazmıştır. Aynı gün Cumhuriyet gazetesi “*Katliamda Hizbullah Parmağı*” başlığı altında katliamda Hizbullah yanlısı olduğu bilinen milli gençlik vakfı yurtlarında kalan kişilerin etkin rol oynadığını iddia etmiştir.

5 Temmuz günü ise “*Bakan Katliamı Bile Protesto Edemedi*” başlığı altında başta İçişleri Bakanı olmak üzere pek çok bakan ve milletvekilinin Sivas olaylarına tepkilerinin çok zayıf olduğunu yazmıştır. Türklere karşı yurtdışında gerçekleşen herhangi bir olayda tam destek veren TBMM’nin kendi ülkemizde yaşanan son derece büyük bir olay karşısında sessiz kalmasının utanç verici olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ İlerleyen günlerde Sivas dosyası hazırlayan Cumhuriyet gazetesi bu dosyada Sivas katliamının başlıca 4 hedefinin bulunduğunu iddia etmiştir. Gazeteye göre bu 4 hedef: laik cumhuriyet, Mustafa kemal, Pir Sultan ve Aleviler, dinsiz Sivas Valisidir. 6 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesi ise “*Sivas katliamının gerçek yüzü*” başlığı altında bir kez daha olayların örgütlü bir şekilde cumhuriyeti yıkmak olduğunu yazmıştır.¹⁰¹ 7 Temmuz tarihli sayısında ise ölenlerin cenaze törenlerine geniş bir yer ayıran gazete, cenazelerin büyük bir sevgi seli ile kaldırıldığını ve herhangi bir taşkınlığın yaşanmadığını fakat buna rağmen polisin çok sert bir tutum içerisinde olduğunu belirtmiştir¹⁰².

Cumhuriyet gazetesine genel olarak baktığımızda, devlet görevlilerine ve Sivas’ta görevli olan polis ve askerlere karşı çok sert bir dil kullanmadığını sadece olaya zamanında müdahale etmediklerini vurguladığını görüyoruz. En başından beri Sivas katliamını cumhuriyete karşı yapılmış bir ayaklanma olarak değerlendiren gazete tepkisini Cumhuriyet ve laiklik karşıtı olanlara çevirmiştir.

¹⁰⁰ Cumhuriyet gazetesi 5 Temmuz 1993.

¹⁰¹ Cumhuriyet gazetesi 6 Temmuz 1993.

¹⁰² Cumhuriyet gazetesi 7 Temmuz 1993.

bb) Aydınlik Gazetesi

Cumhuriyet gazetesinden farklı bir tutum içerisinde olan Aydınlik gazetesi katliamın şeriat istemi yüzünden çıktığını yazmakla beraber, 2 Temmuz günü meydana gelen kişilerden çok Sivas katliamı nedeniyle başta güvenlik güçleri ve devlet görevlilerini suçta ortak olmak nedeniyle suçlamıştır. Aydınlik gazetesi diğer gazetelerden farklı olarak 6 Temmuz günü “*Tugay Komutanı’ndan Katliamcılara Söz, Asker Size Zarar Vermeyecek*” manşeti altında olayların büyümesinin nedeninin Tugay Komutanı olduğunu belirtmiştir¹⁰³. Başta Aziz Nesin olmak üzere Madımak otelinde mahsur kalan tüm insanların devletin ihmal politikası nedeni ile mağdur olduklarını belirtmiştir¹⁰⁴.

7. Yerel basın organları

Pir Sultan Abdal etkinlikleri başladıktan sonra 2 Temmuz Cuma günü yerel gazetelerin bir gün önce gerçekleşen etkinlik hakkında yazdıklarını daha önce değerlendirmiştik. Bu bölümde yerel gazetelerin katliamdan sonraki haberlerine ve bu haberleri veriş şekillerine değinmek istiyorum.

a) Hakikat gazetesi

3 Temmuz tarihli Hakikat gazetesi, “*Sivas’ta 37 kişinin ölümünden Vali Karabilgin sorumlu tutuluyor*” başlığını kullanmıştır. Bu başlıktan da anlaşılacağı üzere gazete dün gerçekleşen katliam için ilk etapta şehrin Valisini suçlamaktadır. Yazının ilerleyen kısımlarına baktığımızda; “*Açılış konuşmasında Kuran-ı Kerim’e hakaret eden Aziz Nesin 37 kişinin ölmesine neden olmuştur*” cümlesine rastlıyoruz¹⁰⁵. Bu cümle bize ikinci olarak da Aziz Nesin’in suçlandığını gösteriyor. Gazete bu iki suçlamayı yaparken valiyi tam

¹⁰³ Aydınlik gazetesi 6 Temmuz 1993.

¹⁰⁴ GÖLBAŞI, s. 145.

¹⁰⁵ Hakikat gazetesi 3 Temmuz 1993

olarak ne için suçladığına değinmiyor. Aynı şekilde Aziz Nesin'in konuşma metninin bir nüshasını gazetesinde yayınlamıyor. 4 Temmuz tarihli Hakikat gazetesi bu sefer “*Belediye Başkanı iknaya kalkıştı*” başlığını atıyor ve “Göstericilere karşı son derece ikna edici bir konuşma gerçekleştirdiğini yazıyor”¹⁰⁶. Fakat yine yazısında Belediye Başkanın konuşmasının bir örneğine yer vermiyor. Kısacası Hakikat gazetesi gerçekleri tam araştırmadan yoruma dayalı bir habercilik anlayışı sürdürmüştür. İlerleyen günlere göz attığımızda gazetenin hiçbir şekilde katliamı gündeme getirmemeye çalıştığını ve özellikle Sivas halkının da bir an önce unutulması için çalıştığını görüyoruz. Sivas halkının hiçbir şekilde kendisini suçlamaması gerektiğini¹⁰⁷ olanları unutup, herkesin başı dik bir şekilde yola devam etmesini tavsiye etmektedir.

b) Bizim Sivas gazetesi

3 Temmuz tarihli Bizim Sivas gazetesi “*Sivas'ta Provoke Olaylar*” başlığı altında olaylara gizlice dikilen Pir Sultan Abdal heykeli, hem heykelin dikilmesine hem de etkinliklerin Sivas'ta gerçekleşmesine izin veren Vali Karabilgin ve Aziz Nesin'in yaptığı konuşmanın neden olduğunu yazmıştır¹⁰⁸. Gazete ilk etapta Vali ve Aziz Nesin'e karşı eşit bir mesafede dururken ilerleyen günlerde suçu tamamen Valinin üzerine atmıştır. 7 Temmuz tarihli baskısında “*Ne Biçim Vali Bu*” başlığını atarak Valinin etkinliklere izin vermesi kadar etkinliklere katılmasında da halkın büyük tepki gösterdiğini belirtmiştir. Aynı gün gazete, Valinin kabahatinin, Belediye Başkanı Karamollaoğlu tarafından örtülmeye çalışıldığını ve Sivas halkının bu durumdan minnettar olduklarını yazmıştır¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Hakikat gazetesi 4 Temmuz 1993

¹⁰⁷ “*Sayın Sivas halkı, acıyı üzerinizden çabuk attınız diye kimse sizi yargılayamaz. Sizi yargılayanlar ellerinde şampanya kadehleri ile cazda barda eğlenirken siz çalışıyorsunuz*”. Hakikat gazetesi 11 Temmuz 1993.

¹⁰⁸ Bizim Sivas gazetesi 3 Temmuz 1993.

¹⁰⁹ Bizim Sivas gazetesi 7 Temmuz 1993.

c) Yeni Ülke gazetesi

2 Temmuz günü Pir Sultan Abdal etkinliklerini olabildiğince yansız bir dille anlatan Yeni Ülke Gazetesi katliam sonrası tutum değiştirmiştir. 3 Temmuz günü “*Vahşet*” manşetini atan gazete olayların sorumlusu olarak Aziz Nesin’i göstermekte; halkı tahrik edici konuşmaların doğal bir sonucunun ortaya çıktığını belirtmektedir¹¹⁰. 4 Temmuz tarihinde ise İnönü’nün konuşmasını başlığa taşıyan gazete “*Cumhuriyet İlkeleri Asla Değiştirilmez*” manşetini atarak katliamın bir şeriat unsuru barındırmadığını, tahrike kapılmış insanların bir anlık zaafı sonucu meydana geldiğini yazmıştır. İlerleyen tarihlerde Hakikat gazetesi gibi, Yeni Ülke gazetesi de Sivas’ı birlik olmaya ve beraberliğinden utanmamaya davet etmiştir.

d) Anadolu gazetesi

Anadolu gazetesi katliamın ertesi gününden itibaren tarafsız haberler yayınlamakta zorluk çekmiştir. Haberleri daha çok köşe yazarlarının yorumları ile birlikte vermiştir¹¹¹. Sivas ilinin bilerek seçildiğini, Valinin etkinlikleri olay çıkarmak için kabul ettiğini ve bu nedenden dolayı Aziz Nesin’in davet edildiğini yazmıştır¹¹². İlerleyen tarihlerde sol gazetelerin katliamı devamlı anarak yeni bir olay çıkarmak istediklerini, anma yürüyüşlerinde “*Sivas’ın Hesabı Sorulacak, Sivas’ı Unutmayacağız*” sloganlarının Sivas halkına zarar verdiğini, halkın hesap soramayacağını bunu ancak Türk adaletinin gerçekleştirebileceğini yazmıştır¹¹³. Büyük Birlik Partisini de (“BBP”) çabaları için kutlayan gazete diğer yerel gazeteler gibi Sivas halkını sağduyusundan dolayı kutlamış başta RP ve BBP’nin varlığının bu sağduyuya yol açtığını belirtmiştir¹¹⁴.

¹¹⁰ Yeni Ülke gazetesi 3 Temmuz 1993.

¹¹¹ Bkz. Anadolu gazetesi Fikret Ünsal 6 Temmuz 1993, Murat Turgut 7 Temmuz 1993.

¹¹² Anadolu gazetesi 3 Temmuz 1993.

¹¹³ Anadolu gazetesi Murat Turgut 12 Temmuz 1993.

¹¹⁴ Anadolu gazetesi 11 Temmuz 1993.

e) Hürdoğan gazetesi

3 Temmuz günü Hürdoğan gazetesi “*Aman Allahım 35 Ölü*” manşetini atmış ve bu ölümlerden dolayı Aziz Nesin’i suçlamıştır. “*Araçlar Alev Aldı*” alt başlığında ise araçların devrilmesi sonucu alev aldıklarını yazmıştır¹¹⁵. Oysa katliam görüntülerine bakınca önce arabaların ve sonrasında otelin bilerek ateşe verildiği açıkça görünmektedir¹¹⁶. 8 Temmuz tarihli gazetede ise “*Sivaslı Memleketine Sahip Çık*” başlığı altında diğer yerel gazeteler gibi Sivas halkına birlik olunması çağrısı yapılmıştır¹¹⁷.

8. Genel değerlendirme

a) Ulusal basın organları

Ulusal basın organları Sivas katliamı karşısında en başından beri objektif bir tutum içerisinde olamamışlar ve yanlı bir habercilik politikası izlemişlerdir. Her bir gazete kendi yakın durduğu taraf üzerinden Sivas katliamını ele almış, katliamın gerçekte nasıl meydana geldiğinden çok spekülasyonlara yer vermişlerdir.

b) Yerel basın organları

Sivas’ta yayınlanan Hürdoğan, Bizim Sivas, Anadolu, Yeni Ülke ve Hakikat gazeteleri ortak bir görüş içinde, Sivas katliamı için Aziz Nesin’i ve Sivas Valisi Ahmet Karabilgin’i suçlamışlardır.

Anadolu gazetesi dışındaki gazeteler olayın; halkın Aziz Nesin’in konuşması ve valinin etkinliklere izin vermesi, katılması nedeniyle tahrik olmasından kaynaklandığını yazmışlardır. Anadolu gazetesi ise olayların çok öncesinde organize edildiğini, belirli bir amaç için Aziz Nesin’in davet edildiğini

¹¹⁵ Hürdoğan gazetesi 3 Temmuz 1993.

¹¹⁶ Can Dünder, O gün: Sivas Katliamı Belgeseli.

¹¹⁷ Hürdoğan gazetesi 8 Temmuz 1993.

yazmıştır. Yine bütün gazeteler Sivas'ın birlik içerisinde olması gerektiğini, bu olayın Sivas ise özdeşleşmemesi gerektiğini, Sivas halkının suçlu hissetmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu değerlendirmede dikkat çekmek istediğim bir nokta, tüm yerel gazetelerin kaynak göstermeden, haberdan çok yorumu dayalı bir şekilde yayın yapmalarıdır. Benim fikrime göre gazetelerin görevi halkı en doğru ve yansız bilgilerle aydınlatmaktır. Yorumlar için köşe yazarlarının kendi köşeleri bulunmaktadır. Oysa bütün yerel gazetelere baktığımızda hepsinin haberleri bir köşe yazısı şeklinde sunduklarını görüyoruz. Bir diğer dikkat çekici nokta ise; yerel gazetelerin Sivas katliamının bir an önce unutulmasına dair yayınladıkları haberlerdir. Beş yerel gazetenin de ısrarla üzerinde hemfikir oldukları nokta Sivas halkının suçlanmaması, olayın daha fazla büyümeden üzerinin örtülmesi ve hafızalardan silinmesidir. Sivas katliamından dolayı bütün Sivas halkının suçlanması ve katliamın devamlı Sivas ile özdeşleştirilmesi yanlış bir hareket olmakla beraber, katliamın unutulması ve olayın tam çözümlenmeden silinmesi de bir o kadar yanlıştır. Sivas halkı gerçekleşenlerden dolayı kendisini cezalandırmamalı fakat en azından Sivas halkı olarak kendini sorgulamalıdır. Ancak gazeteler yazdıkları yazılar ile halkın bu sorgulamayı yapmasını engellemişlerdir.

9. Dergiler

a) Sağ görüşlü dergiler

İBDA-C örgütünün yayın organı olan Taraf dergisi Sivas Katliamı ile ilgili olarak "*Şanlı Sivas Kıyamı*" adlı bir makale yayınlamıştır. Aziz Nesin'i soytarı olarak değerlendiren dergi, insan psikolojisinden anlayan birileri için Sivas katliamının sürpriz olmadığını, insanların soytarıya günlerini gösterdiklerini yazmıştır. Ölen 36 kişinin katilinin Aziz Nesin olduğunu, İçişleri Bakanının durumu doğru tespit ettiğini ve asker ile polisin öfkeli halkın karşısına çıkmayarak çok doğru bir harekette bulduklarını da yazısına eklemiştir.

Taraf dergisi son olarak “*Artık TC’de hayat sadece Müslümanlar için zor olmayacak*” diyerek makalesini tamamlamıştır¹¹⁸. Taraf dergisi dışında Yeryüzü ve Gençliğin Sesi adlı diğer dergileri de incelediğimizde, olayın kitle psikolojisi nedeni ile meydana geldiğini, asıl suçlunun Aziz Nesin ve bu etkinliklere izin verenlerin olduğunu yazdıklarını görüyoruz¹¹⁹. Sivas katliamının dış güçler ile bağlantılı, toplumun beraberliğini bozmak adına düzenlendiğini ve devletin bu katliama alet edildiğini belirterek olayı bir an önce kapatmanın herkesin iyiliği için olacağını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Sivas davasının zaman kaybı olduğunu, katliamda hayatlarını kaybeden kişiler başta olmak üzere bütün olanların tek bir suçlusu olduğunu, sadece Aziz Nesin’in yargılanmasının yeterli olacağını belirtmişlerdir.

b) Sol görüşlü dergiler

1989 yılından itibaren ayda bir yayınlanan Birikim dergisi, 51 sayılı Temmuz 1993 sayısında Sivas katliamına geniş yer ayırmıştır. Tanıl Bora’nın yazdığı “*Almanya’da Dazlaklar Türkiye’de Yobazlar*” adlı makale¹²⁰ yakın tarihte Almanya’da yaşanan ırkçı saldırıların çok benzerinin Sivas’ta yaşandığını, Türkiye’de sadece yobazların değil faşizan güçler sergileyen devletin de tehlikeli olduğunu ve katliamda belirgin bir rol oynadığını yazmıştır. Almanya’da Türklere karşı gerçekleştirilen saldırılardan sonra Alman hükümetinin tutumunun yeni olayları engellediğini belirtirken Türkiye’nin inkâr politikası içinde olduğunu ve uzun vadede bu politikadan zararlı çıkacaklarını belirtmiştir. Yine buna benzer görüşleri Pir Sultan Abdal derneğinin çıkardığı Pir Sultan Abdal Dergileri de ortaya koymuştur. Katliamın meydana geldiği Temmuz 1993 senesinden sonra hemen hemen her sayısında Sivas katliamın geniş bir yer ayırmış, başta Sivas davası olmak üzere katliam ile ilgili her türlü materyali dergisinde konu etmiştir.

¹¹⁸ Faruk AKINCI, “Şanlı Sivas Kıyamı”, Taraf Dergisi, 1 Ağustos 1993, s. 22.

¹¹⁹ GÖLBAŞI, s. 165-168.

¹²⁰ Tanıl BORA, “Almanya’da Dazlaklar, Türkiye’de Yobazlar”, Birikim Dergisi, Temmuz 1993, s. 21-23.

B- Sivas davası

1. Sivas davasının oluşumu

Sivas katliamının akıbetinde; 3 Temmuz 1993 cumartesi günü gözaltına almalar başlamıştır. İlk gün 35 kişi gözaltına alınırken, ilerleyen günlerde gözaltına alınanların sayısı 190'a çıkmıştır. Gözaltına alma süreci tamamlandıktan sonra soruşturmalar başlatılmıştır. İlk etapta üç farklı dava açılmıştır: Kayseri Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM)'de 94 kişi hakkında "3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na muhalefette bulunmaktan", Sivas Ağır Ceza Mahkemesi'nde 78 kişi hakkında " yangın çıkartarak 35 kişiyi öldürmek, 45 kişiyi öldürmeye kalkışmaktan", Sivas Asliye Ceza Mahkemesinde ise 102 kişi hakkında "2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na" muhalefette bulunmaktan dolayı üç dava açılmıştır¹²¹. Daha en başta davaların bölünmesi ve tek bir suç ekseninde birleştirilmemesinin sanıkların lehine olduğunu söyleyebiliriz.

Nitekim müdahil avukatlarda üç ayrı davanın açılmasını hukuka aykırı bulmuşlar ve davaların birleştirmesini istemişlerdir¹²². Sivas ve Kayseri'de açılan üç ayrı dava sonradan güvenlik gerekçesiyle Ankara'ya alınmıştır. Ankara 3. Ceza Mahkemesinin suçun adi adam öldürme değil, örgütlü adam öldürme suçu olduğunu; Ankara 19. Asliye Ceza Mahkemesinin ise "toplanmayı" örgütlü bir suç işlemek için bir araya gelme olarak değerlendirmesi üzerine dosyalarlar Ankara DGM'ye gönderilmiştir. Fakat Ankara DGM kendisini görevli görmeyerek oy çokluğu ile güvensizlik kararı vermiştir ve bu konudaki uyuşmazlığın çözülmesi için dava dosyalarını Yargıtay'a göndermiştir. Görev uyuşmazlığını çözüme bağlamakla görevli Yargıtay dairesi suçu "Anayasaya Aykırılık¹²³" olarak değerlendirerek yargılama görevinin Ankara DGM'ye ait olduğuna karar vermiştir. Davanın

¹²¹ Av. Ali YILMAZ, "Sivas Davaları" Pir Sultan Abdal Dergisi, Ankara, Temmuz 1993, s. 55

¹²² SARIHAN, cilt II. s. 15

¹²³ SARIHAN, cilt II. s. 19

nerede görüleceği kesinleştikten sonra müdahil avukatlar ortak bir çalışma üzerine hazırlanmışlardır.

2. Mahkeme kararları

a) Birinci yargılama

21 Ekim 1993 tarihinde Ankara DGM 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasasının 7/1-2 maddeleri¹²⁴ gereğince açılmış olan davanın duruşmasına başlanmıştır. Duruşmanın başlarında RP Milletvekili olan Şevket Kazan sanık avukatı olarak duruşmalara katılma talebinde bulunmuştur. Müdahil avukatlar ise Anayasaya göre “Devletin anayasal düzenini bozmaya kalkışma¹²⁵” suçundan yargılanan sanıkların avukatlığının Milletvekilleri tarafından yapılamayacağını söyleyerek buna itiraz etmişlerdir. Mahkemenin de itirazı kabul etmesiyle Kazan duruşma salonunu terk etmek zorunda kalmıştır.

Ankara 1 No’lu DGM 18 duruşmalık yargılama sonucunda 26 Aralık 1994 tarihinde karara varmıştır. Buna göre; 124 sanıktan 26’sını “Birden ziyade kişiyi yangın çıkarmak suretiyle öldürme, faili belli olmayan adam öldürme” suçlarından 20 yıl hapis cezasına ancak Aziz Nesin’in tahrik gerekçesi olması nedeniyle dördte bir oranında indirim yapılarak 15 yıl hapis cezası almalarına; 60 sanığın 2911 sayılı Kanuna muhalefet suçundan 3’er yıl hapis cezası almalarına, yakalanamayan eski Sivas Belediyesi Meclis Üyesi Cafer Erçakmak’ın dosyasının ayrılmasına, 37 kişinin ise beraat edilmesine karar vermiştir¹²⁶. Bu karar müdahil avukatlar tarafından temyiz edilmiştir. Temyiz başvurularını inceleyen Yargıtay 9. Ceza Dairesi, olayın Türk Ceza Kanunu

¹²⁴ SARIHAN cilt I, s. 104.

¹²⁵ SARIHAN cilt II, s. 24.

¹²⁶ SARIHAN, cilt II, s. 56.

(TCK) 146. maddesi¹²⁷ kapsamına girdiğine karar vermiş ve ağır tahrik gerekçesiyle yapılan indirimi yerinde bulmamıştır.

b) İkinci yargılama

Ankara 1 No’lu DGM, Yargıtay’ın 9. Ceza Dairesinin bozma kararından sonra 19 Kasım 1996 günü duruşmayı tekrar başlatmıştır. DGM’nin ikinci yargılamada bozma ilamına büyük ölçüde uyduğunu söyleyebiliriz. Mahkeme ikinci kararında; “ 33 sanığı idam cezasına, 4 sanığı 20’şer yıl, 1 sanığı 15 yıl 27 sanığı 7 yıl 6’şar ay, 2 sanığı 5’şer yıl 1 sanığı ise 2 yıl hapis cezasına” mahkûm etmiştir¹²⁸. DGM, ilk yargılama sonucunda 3’er yıl hapis cezasına mahkûm edilen 11 sanık hakkında ilk kararında direnirken 14 sanığında beraatına karar vermiştir. Son olarak yakalanamayan 6 sanık hakkındaki dava dosyalarının ayrılmasına ve tutuklu bulunan 4 sanığın tahliye edilmesine karar vermiştir. Müdahil avukatlar ve sanık vekillerinin temyiz istemi nedeniyle dava bir kez daha Yargıtay 9. ceza dairesine gönderilmiştir. Yargıtay 9. ceza dairesi, bu kez, 33 sanık hakkındaki idam kararını usul yönünden bozmuştur. Usul eksikliği olarak sanıkların; “nüfus cüzdanlarındaki mühürlerin okunamaması ve soyadlarındaki çelişkiyi” göstermiştir¹²⁹.

c) Üçüncü yargılama

Yargıtay’ın bozma kararından sonra Ankara 1 No’lu DGM’de 26 Şubat 1999 tarihinde üçüncü kez yargılama süreci başlamıştır. Bu yargılama süresinde 3 sanık pişmanlık yasasından faydalanmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu talep üzerine mahkeme, 3 sanığın pişmanlık yasasından yararlanıp yararlanamayacağını bildirilmesi için İçişleri Bakanlığına müzakere yazmıştır. DGM 16 Haziran 200 tarihinde 3. kararına varmıştır. Bu karara göre; 33 sanık

¹²⁷ KARABABA, s. 46.

¹²⁸ YILMAZ, s. 59.

¹²⁹ KARABABA, s. 53.

idama, 4 sanık 20’şer yıl, 1 sanık 15 yıl, 9 sanık 7 yıl 6’şar ay, 1 sanık ise 5 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. 7 sanığın dosyası ise ayrılmıştır.

3. Sivas davasını sonuçlanması

Yargıtay 9. Daire Başkanı 10 Mayıs 2001 tarihinde, 26 Mayıs 2000 tarihinde pişmanlık yasasından yararlanamayacakları belli olan 3 sanığın hükümlerini, dava sırasında yararlanma talepleri konusunda bir karar verilmemesi nedeniyle bozmuş, diğer cezaları onamıştır.

Türkiye’de ölüm cezasının ağustos 2002 tarihinde 4771 sayılı kanunla, adi suçlar için tamamen kaldırıldığı için fiilen uygulanmamış tüm idam cezaları müebbet hapse dönüştürülmüştür. Bu nedenle Sivas davası; “33 kişinin ağırlaştırılmış müebbet hapis, 4 kişinin müebbet, 4 kişinin 20’şer yıl, 1 kişinin 15 yıl, 9 kişinin 7,5’er yıl, 1 kişinin de 5 yıl hapis cezasına çarptırılması ile sona ermiştir. 14 kişi beraat edilmiş, yakalanamayan 7 kişinin dosyası da 2004 yılında ayrılmıştır.

4. Sivas davasının zamanaşımına uğrama ihtimali

2004 yılında aralarında birinci dereceden sorumlu tutulan sanıklardan Cafer Erçakmak’ın¹³⁰ da bulunduğu yedi kişinin süre zarfında yakalanamamaları nedeniyle dosyaları Yargıtay 9. Daire Başkanlığı tarafından ayrılmıştı. 2004 yılından günümüze kadarki süreç içerisinde de herhangi bir gelişme olmaması nedeniyle cumhuriyet savcısı 17 Kasım 2008 tarihli duruşmada yedi sanığın yargılandığı davanın zamanaşımından¹³¹ düşürülmesini istemiştir. Davanın

¹³⁰ RP Sivas Meclis Üyesi olan Cafer Erçakmak, Madımak Otelinin yanması sırasında pencereden kurtulmaya çalışan Aziz Nesin’e saldırmış ve öldürmeye çalışmıştır. Bkz. KALELİ, s. 87.

¹³¹ TCK’ya göre kamu davalarında, suç tarihi itibaren ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektiren suçlarda 30 yıl, müebbet hapis cezasını gerektiren suçlarda 25 yıl, yirmi yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezasını gerektiren suçlarda 20 yıl, beş yıldan fazla ve yirmi yıldan az hapis cezası gerektiren suçlarda 15 yıl, beş yıldan fazla olamamak üzere hapis veya adli para cezası gerektiren suçlarda 8 yıl geçmesiyle dava zamanaşımına uğramaktadır. Bkz. SARIHAN cilt II, s. 146.

düşmesi halinde 1993'ten beri yakalanamayan sanıklar hakkında emniyet görevlileri herhangi bir işlem uygulayamayacaklardır. Sivas davasının zamanaşımına uğraması ihtimali, mağdurlar ve müdahil avukatlar arasında büyük bir yankı uyandırmış, Sivas davası kararlarından dolayı ikiye katlanan mağduriyetlerinin, bu son durum ile beraber iyice arttığını belirtmişlerdir¹³².

C. Sivas katliamının toplumsal bir yaraya dönüşmesinin sebepleri

1. Devletin dili

“ Sivas olayı ağır çekimli bir katliam belgeselidir. Bu belgesel devletin katliam karşısında nasıl ilgisiz kaldığının en açık göstergesidir¹³³”.

Devlet Sivas'taki olaylar karşısında devletliğini gösterememiş veya göstermek istememiştir¹³⁴. Tüm insanların en kutsal hakkı olan yaşam hakkını savunamamış, insanların can güvenliğini sağlayamamıştır. Devleti temsil eden polis ve asker Sivas'ta görevini yap(a)mamıştır. Sekiz saat süren kuşatma boyunca varlığını hissetir(e)meyen devlet katliamın hemen sonrasında da davranışları ile katliamın izlerinin daha da büyümesine neden olmuştur. Yangından kurtulanlar yangından hemen sonra daha sistemli bir şekilde yardım edilseydi daha çok kişinin kurtulabileceğini, Sivas devlet hastanesinde daha özenli bir bakım yapılsaydı ölü sayısının daha düşük olabileceğini ileri sürmüşlerdir¹³⁵. Fakat yangından ağır yaralı bir şekilde kurtarılan bazı kimseler hastanelerdeki özensiz durum nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu durum daha en başından itibaren devletin özensiz bir tutum içerisinde olduğunu göstermektedir.

¹³² Ankara, Pir Sultan Abdal Derneğinde Sivas katliamında yaşamını yitiren Gülsüm Karababa'nın annesi Sultan Karababa ve kız kardeşi Nilgün Karababa ile gerçekleştirilen görüşmeden alıntılanmıştır. (Görüşme tarihi: 24.03.2009).

¹³³ Murtaza DEMİR, “Sivas Katliamı ve İrtica Gerçeği”, Pir Sultan Abdal Kültür ve Sanat Dergisi, 9 Ekim 1993, s. 4.

¹³⁴ BKZ. s.33-35.

¹³⁵ AŞUT s. 425, 483.

Hemen sonrasında devlet görevlilerinin yaptıkları açıklamalar, mağdurlar üzerinde daha da ciddi travmaların oluşmasına neden olmuştur. Devletin dili olarak adlandırdığım başta Cumhurbaşkanı olmak üzere Başbakan ve İçişleri Bakanının verdikleri demeçler mağdur insanların suçlu durumuna düşürmüştür. Sivas katliamı materyalleri bölümünde devlet ve hükümet yetkililerinin söylediklerini incelediğimizde, hiçbir devlet görevlisinin devletin herhangi bir ihmalkârlığının olabileceğini hesaba katmadığını görüyoruz. Hiç biri 8 saat süren kuşatma altında devletin nerede durduğunu sorgulamadığı gibi “devletin” orada olduğunu iddia edebilmişlerdir¹³⁶.

Dahası olayın asıl nedeni araştırılmadan Aziz Nesin suçlu ilan edilmiştir. “Devlet güçleri ile halk karşı karşıya getirilmemelidir” şeklinde cümleler sarf edilerek halk arasında bölünmelere yol açılmıştır. Cumhurbaşkanı öncelikli görevinin Türkiye cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan tüm insanların güvenliğini sağlamak olduğunu unutmuş, dilin sonrasında oluşturacağı acı ve tepkileri hesaba katmayarak otele içinde olan vatandaşları hiçe saymıştır.

Siyasal partiler ise kendi aralarında Sivas katliamına karşı güçlü bir argüman oluşturmaktan kaçınmışlardır. Katliamın hemen sonrasında verilen demeçlerde bir kısım muhalefet partisi devletin söylemine uygun olarak valiyi ve Aziz Nesin’i suçlamışlardır. Bir kısım parti ise düşünce özgürlüğü ve yaşamın kutsallığından bahsetmiş ve katliamı kınamakla yetinmişlerdir. Fakat hep beraber hareket ederek, katliam sonrasında etkili bir tutum içerisinde bulunmamışlardır.

TBMM tarafından kurulan Araştırma Komisyonu da devlet söylemi ile aynı gelenekte ilerlemiştir. Araştırma komisyonu Sivas ili içerisinde ve dışında birçok kişi ile görüşmeler gerçekleştirmesine rağmen yangından kurtulanlar ile temasa geçmemiştir¹³⁷. Raporun “Olaylar Öncesi Gelişmeler” bölümünde

¹³⁶ Bkz. Başbakan Tansu Çiller’in demeci, AŞUT, s. 507.

¹³⁷ AŞUT, s. 365.

olayları hazırlayan nedenler sekiz madde halinde sıralanmıştır. Bu sekiz maddenin altısı şenliği düzenleyenleri suçlamaktadır. Son olarak ise sonuç bölümünde olayların başlangıç sebebinin büyük bir kısmını Aziz Nesin'in tahriklerinin oluşturduğunu, güvenlik güçlerinin yetersiz kalmasının da olayın boyutunu artırdığı belirtilmiştir¹³⁸. Kısacası rapor olayı çözümlenmekten çok, suçlu arayışına girerek olayın bir an önce kapanmasını hedeflemiştir.

Genel olarak özetlememiz gerekirse devletin dili; bütün katliamı tahrik unsuruna, tek bir kişiye yönelterek ve suçlu olmasına rağmen suçunu hiçbir şekilde kabul etmeyerek Sivas katliamı ile hesaplaşılmasını çok zor bir hale getirmiştir.

2. Medyanın tutumu

Başta basın organları olmak üzere diğer medya organları da katliam ile yüzleşilmesini zorlaştırıcı bir tutum içerisinde olmuşlardır. Daha geniş bir kesime hitap eden merkez basın organları kullandıkları dil nedeniyle ölen insanların yakınlarına ikinci bir acı yaşatmışlardır. Ayrıca manşetlerine sürekli olarak tahrik unsurunu taşımaları halkın yanlış yönlendirilmesine neden olmuştur. Toplum içinde kutuplaşmaya yol açabilecek başlıklar atmaktan çekinmeyen merkez sağ ve merkez sol basın organları ise haberi ya İslam dini ve şeriat üzerinden ya da tahrik ve Müslüman-Türk kimliği üzerinden kurgulamışlardır. Özellikle katliamdan sonra çok daha dikkatli olmaları gereken yerel gazeteler ise yanlış haberlere devam ederek adeta olayların devam etmesi gibi bir çaba içerisine girmişlerdir. Bütün bunların sonucunda Sivas katliamı medyada mağduriyete yol açacak bir şekilde yer almıştır.

¹³⁸ Ali Balkız, "Sivas Yangını Meclise Sıçradı", Pir Sultan Abdal Kültür Dergisi, Aralık 1993, s. 37.

3. Güvenlik güçlerinin tutumu

Güvenlik güçlerinin tutumu gerek Sivas katliamının hemen sonrasında gerek Sivas davası boyunca Sivas katliamının etkilerinin daha da büyümesine neden olmuştur. Katliam sonrası düzenlenen anma yürüyüşlerinde polisin sert bir tutum içinde olması, amaçları sadece vahşice katledilmiş olan sevdiklerini anmak için bir araya gelen insanları sanki bir suç işliyorlarmışçasına dağıtmak istemeleri güvenlik güçlerinin yanlış bir tutum içerisinde olduklarını göstermiştir. Murtaza Demir'in de belirttiği gibi katliam sonrası Madımak Oteline çiçek koymak isteyenlere ateş açarak inisiyatif kullanan polis, aynı inisiyatifi katliama engel olmak için kullanmamıştır¹³⁹. Aksine Sivas katliamı boyunca Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de belirttiği gibi halk ile güvenlik güçleri karşı karşıya getirilmemiştir¹⁴⁰. Güvenlik güçleri Sivas katliamında olabildiğince pasif bir tutum sergilemişler, adeta öfkeli kalabalığı kendi hallerine bırakmışlardır.

Sivas davası sırasında da güvenlik güçlerinin tavrı katliamın acısı içinde olan kimseler için ikinci bir acı unsuru yaratmıştır. 21 Ekim 1993 günü Ankara DGM'ye duruşmayı izlemeye gelen şehit aileleri daha mahkeme kapısından içeriye girmeden polislerin saldırıları ile karşılaşmışlardır. Mahkemeye alınmak istenmeyen mağdur yakınları ve müdahil avukatların bir kısmı polislerin sözlü saldırılarına maruz kalmışlardır¹⁴¹. Bütün bunların sonucunda güvenlik güçleri, uzlaşmacı bir tavır içerisinde olmayıp, katliam mağdurlarına farklı tarzlarda zorluk çıkartarak mağduriyetlerinin artmasına neden olmuşlardır.

¹³⁹ DEMİR, s. 4.

¹⁴⁰ AŞUT, s. 507.

¹⁴¹ SARIHAN CİLT II, s. 19.

4. Sivas davası

Sivas davası da katliamın toplumsal bir yaraya dönüşmesine iki farklı şekilde neden olmuştur. Birinci neden mahkemenin tutumudur. Sanıkların saygısız davranışları, mahkeme salonunda namaz kılmaları, sanık avukatlarının müdahil avukatlara saldırmaları, mağdur yakınlarının zorla mahkeme salonundan dışarıya çıkartılmaları ve güvenlik güçlerinin sert tutumu nedeniyle¹⁴² Sivas davası yakınlarını kaybedenler için ikinci bir mağduriyet oluşturmuştur. Ayrıca, ceza adaleti mekanizmasının geç işlemesi, davanın bir türlü sonuçlanamaması hem delilleri yıpratmış, mağdur olanları psikolojik yönden olumsuz etkilemiş, hem de masum olan sanıklar açısından negatif bir etki yaratmıştır. Mağdurların sistem içerisinde öne çıkamamaları da davanın sonuçlanmasına kadar geçen zaman içerisinde yıpratıcı bir etkiye neden olmuştur.

İkinci neden ise suç vasfının yanlış değerlendirilmesidir. Sanıkların TCK 146'ya göre yargılanmaları, maddenin içeriği ve koruduğu değerler işlenen suç ile bağdaşması halinde bile toplumsal açıdan daha büyük bir ayrışmaya yol açacaktır. Suçun hangi ceza maddesi içinde tanımlandığının büyük bir önemi olsa dahi idam cezasının uygulanması intikam duygularını coşturacak, sonrasında yeni katliamlara yol açacaktır.

Sivas katliamının devlete karşı bir suç olarak ele alınması ayrıca mağdur olanları ikinci plana itmiş, dava sanıklar ile devlet arasında ilerlemiştir. Sivas katliamında devletin de işlenen suç konusunda ihmalkarlığı nedeni ile dahil olduğu göz önüne alınırsa, katliamın sanıklar ve devlet arasında ele alınması bir kısır döngüye neden olmuştur.

¹⁴² SARIHAN CİLT II, s. 23.

Ayrıca Sivas davasının zamanaşımına uğrayabilecek olması ihtimali de mağdur ailelerin ikinci bir mağduriyet yaşamalarına, adalete olan inançlarının sarsılmasına yol açacaktır.

5. Alevi açılımı¹⁴³

Sivas katliamının üzerinden zaman geçmesi ile beraber devlet görevlileri tarafından sadece alevi açılımı adı altında ele alınmasının da Sivas katliamı ile yüzleşmesini zorlaştırdığı inkar edilemez. Devletin Sivas katliamı ile ilgili gerçek bir yüzleşmeye girişmemesi, katliamın üzerinden on altı yıl geçmesine rağmen sadece Madımak otelinin bir simgeye dönüştürülmesi ile ilgilenmesi katliamın nedeninin halen sorgulanmadığını, üzerine düşünülmediğini ortaya koymaktadır.

Bütün bu olguları beraber ele aldığımızda başta devlet yetkilileri ve kurumları olmak üzere, medyanın, güvenlik güçlerinin ve son olarak Sivas davasının; Sivas katliamın çözümsüz bir hale getirdiklerini, bu halde Sivas katliamını toplumsal bir yaraya dönüştürdüklerini ileri sürebiliriz.

¹⁴³TBMM 23. Dönem Milletvekili olan Reha Çamuroğlu'nun hazırladığı Aleviler ile ilgili açılım projesi Alevi Açılımı adı altında ele alınmıştır. Bu projeye göre; Başbakanlıkta Aleviler ile ilgili bir genel müdürlük kurulacak, Alevi Enstitüsü kurulacak, Cemevlerinin statüsü belirlenip devlete bağlanacak, Alevi dedelerine maaş bağlanacak, Madımak oteli müze haline getirilecek. Bkz. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/428667.asp> (e.t.: 24.04.2009)

§ 3. Toplumsal yaralar ile yüzleşme

I. Geçmişle hesaplaşma

A- Toplumsal yaralar ile yüzleşme

Sivas katliamının; pek çok kişi açısından bireysel yaralara neden olduğunu ileri sürebiliriz. Katliamda çocuklarını, eşlerini, anne ve babalarını yitiren kimselerin yaşadıkları ölüm acısı yıllar geçse bile ilk günkü acısını içinde saklı tutmaktadır¹⁴⁴. Fakat bu tezin asıl konusu Sivas katliamının bireysel yaralara neden olması kadar, katliam sonrasında toplumsal bir yaraya dönüşmesidir. Bir önceki bölümde de açıkladığım üzere Sivas Katliamı başta devlet olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşların açıklamaları ve tutumları nedeniyle; üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen kapanamayan toplumsal bir yara haline gelmiştir.

Bireysel yaralar gibi toplumsal yaralar da çeşitli şekillerde ele alınabilir ve incelenebilirler. Bireysel anlamda büyük kayıplar (ölüm, ayrılık,vs) ile karşılaşan kimi kişiler yaşadıkları bu derin acı karşısında ilk önce inkar mekanizmalarını devreye sokarlar ve yaşadıkları olayı hafızalarından silmeye çalışırlar¹⁴⁵. Yaşadıkları mekân ve ortamdaki uzaklaşarak onlara geçmişlerini hatırlatan her şeye mesafe koyarlar. Kısa bir süre için etkili olabilen bu yöntemler zaman geçtikçe yaşadıkları acının daha da büyümesine sebep olur. Kendi içlerine dönemedikleri, kendi acıları ile yüzleşemedikleri için acıları bastırmaya çalışmaları sonuç vermez.

¹⁴⁴ Ankara, Pir Sultan Abdal Derneğinde Sivas katliamında yaşamını yitiren Gülsün Karababa'nın annesi Sultan Karababa ve kız kardeşi Nilgün Karababa ile gerçekleştirilen söyleyişi sonucunda bu sonuca varılmıştır. (Görüşme tarihi: 24.03.2009).

¹⁴⁵ Judith HERMAN, Travma ve İyileşme: Şiddetin Sonuçları Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre, İstanbul, 2007, s.45-55

Gerçek anlamda hatırlayamadıkları için yas da tutmaları zorlaşır ve sonunda hayatlarına yeniden olması gerektiği gibi devam edemezler¹⁴⁶.

Toplumlar da tıpkı yukarıda örnek verdiğim bireyler gibi varoluş süreçlerinde çeşitli travmalar ile karşılaşabilirler. Geçmişlerinde derin yaralara, travmalara sahip toplumlar, yaşadıkları acıları gidermek için bireylerin unutmama ve bastırma politikasına paralel bir yol izleyebilirler. Bireylerin acı deneyimlerini inkar etmelerine benzer bir şekilde toplumlar da hep güzel anlarını, kahramanlık günlerini hatırlamak isterler. Bu doğrultuda geçmişin acı verici yükünden kurtulmak adına; geçmişlerini kirli ve zayıf gösteren olayları inkar etme politikasına sığınır. Bu politika çerçevesinde toplumsal yaralarını bastırma, engelleme yolunu seçerler. Bazen bu toplumsal yaralar gerçekte oluşturulan baskı rejimi sonucunda unutulur, ya da o yara ile yaşanılmaya alışılır. Fakat kimi zaman o toplumsal yara giderek büyür, çığ halini alır ve sadece o dönemi yaşamış olanları değil, gelecek kuşakları da etkilemeye başlar. Küreselleşme ile beraber değişen dünyada 1980'lerin başından itibaren yaşanan çeşitli olaylar¹⁴⁷ ile beraber toplumsal yaraların saklanması, inkâr edilmesinin giderek zorlaştığını görürüz. Değişen dünya düzeni ile beraber toplumların da yaşadıkları değişimler sonucunda birçok ülke geçmişlerinde barındırdıkları yaralar ile yüzleşmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır¹⁴⁸.

Türkiye'nin de tarihinde; yüzleşmesini gerektirecek farklı toplumsal yaralar mevcuttur¹⁴⁹. Bu çalışmanın esasını oluşturan Sivas katliamı bu yaralardan sadece biridir.

Üzerinden on altı yıl geçmesine rağmen Sivas'ın acısı devletin katliam sırasında ve sonrasında gösterdiği ayrımcı tutum, medyanın katliam üzerindeki

¹⁴⁶ HERMAN, s. 61-65.

¹⁴⁷ Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dünya Düzeni İle İlgili bkz. Prof. Dr. Fahir ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995), İstanbul, 1995, s. 855-946.

¹⁴⁸ SANCAR, s. 19.

¹⁴⁹ Giriş bölümünde özetlemeye çalıştığım acı deneyimlerin çoğu Türkiye'nin izlediği politika doğrultusunda toplumsal yaralara dönüşmüştür. Bkz. SANCAR, s. 255-256.

tutumu, Sivas davasının çözümsüzlüğü, yüzleşmenin sağlanamaması yüzünden ilk günkü tazeliğini korumaktadır. Sivas katliamında mağdur olanlar, üzerinden geçen zamana rağmen mağduriyetlerinden kurtulamamışlardır. Aksine dava süresince meydana gelen olaylar sonucunda ikinci bir mağduriyet yaşamışlardır. Sadece mağdur olanları değil, toplumun diğer kesimlerini de olumsuz etkileyen mağduriyetin giderilememesi kavramı nedeni ile Sivas katliamı ile yüzleşmek gerekmektedir.

Yüzleşmenin sağlanabilmesi için de önce geçmişe dönmemiz, geçmişi hatırlamamız, sonrasında ise var olan mağduriyeti giderebilmek için hukuk sınırları içerisinde mağduriyet kavramı ile hesaplaşmamız gerekmektedir. Bu açıdan Sivas katliamının neden olduğu toplumsal yara, aşağıda geçmişle hesaplaşma kavramı içerisinde ele alınacaktır.

B- Geçmişle hesaplaşma¹⁵⁰ teriminin anlamı ve tarihi

1. Geçmişle hesaplaşmanın tarihi

a) Geçmiş kavramı

Geçmiş kavramı, hem bireyler hem de toplumlar için her zaman var olmuştur. Her bireyin bir geçmişi ve kaçınılmaz bir şekilde geçmiş ile bir ilişkisi bulunmaktadır. Geçmiş kavramını bu denli önemli kılan olgu ise şimdiki zaman ve gelecek zaman üzerinde çok büyük bir kontrol gücüne sahip olmasıdır. Birey olarak insanlar, geçmişin peşlerini bırakmadığını deneyimler yoluyla öğrendiklerinden; geçmişlerini düzene sokmadıkça geleceklerini de

¹⁵⁰ İlk kez Federal Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ilk cumhurbaşkanı Theodor Heuss'un ağzından duyduğumuz `Vergangenheitsbewältigung` kavramının başka dillere tercümesi çok zordur. (bkz. <http://www.tumgazeteler.com/?a=4189564> (e.t.:26.03.2009) "Üstesinden gelinmemiş bir geçmişin gölgesiyle hesaplaşma" diye çevrilebilecek bu Almanca terim Mithat Sancar'ın kitabında "geçmişle hesaplaşma" şeklinde kullanılmıştır. (bkz. SANCAR, s.32). Sivas katliamını toplumsal bir yara olarak ele alan bu tezde; ben de toplumsal yaraların ortaya konması, toplum açısından dile getirilmesi, ve sonrasında yüzleşme gerçekleştirildikten sonra asıl varolan yaraların kapanması için hukukun yardımına ihtiyaç duyacağımızdan geçmiş ile hesaplaşma terimini kullanacağım.

olumsuz anlamda etkileyeceklerini bilirler. Pek çok kişiye göre, suçluluk duygusunun, pişmanlığın ya da acı verici olayların fazla olduğu bir geçmişe sahip olmak şimdiki zamanda mutlu ve huzurlu olmalarını engellemekte, gelecekleri konusunda umutsuzluğa kapılmalarına neden olmaktadır. Bu sebeplerden dolayı geçmişin olumsuz etkilerinden kurtulabilmek için çoğu kez geçmişlerini görmezden gelmeye çalışır, gurur duymadıkları anılarını bastırır veya hafızalarını manipüle ederek geçmişlerini daha farklı, bugünkü konumlarına daha uygun bir şekilde hatırlamayı tercih ederler¹⁵¹. Ancak bu çaba, geçmişin her daim var olması ve bizimle ilişki kurması nedeni ile sonuçsuz kalmaktadır.

b) Toplumsal geçmiş kavramı

Toplumlar da bireyler gibi geçmişlerinden ayrı bir şekilde değerlendirilemezler. Tıpkı bireyler gibi toplumların da kendi geçmişleri ile bir ilişkileri vardır ve bu ilişkileri genel bir standart oluşturmaktan uzaktır. Toplumların geçmişleri ile olan ilişkileri o toplumun siyasi, kültürel, hatta dinsel yapısı itibari ile değişiklik gösterir ve çoğunlukla toplumun ve o toplumu yönetenlerin kendi istediği temeller sonucunda şekillenir. Bir toplumun tarihindeki önemli siyasi değişimler, derin toplumsal sarsıntılar, ağır siyasi ve ekonomik bunalımlar, savaşlar o toplumun geçmişi ile nasıl bir ilişki kuracağı sorusunu önemli kılar. Yakın geçmişimize kadar, ulus devletlerin geçmiş ile ilişkilerini istedikleri şekilde kurabildiklerini söyleyebiliriz. Yukarıda açıkladığım olgular nedeni ile geçmiş kavramını yok sayamayacaklarından, geçmiş ile olan ilişkilerini ulusal kimliklerini temiz tutmak doğrultusunda kurduklarını iddia edilebilir¹⁵².

Bir toplumun geçmiş ile olan ilişkisini “unutma” aracılığı ile bir unutma ve bastırma ilişkisi üzerinden şekillendirebileceği gibi, “hatırlama” aracılığı ile bir

¹⁵¹ HERMAN, s .49-53.

¹⁵² Mithat SANCAR, “Geçmişle Yüzleşme: Bir Adalet ve Hakikat Sorunu”, Birikim, sayı 211, Kasım 2006, s. 18.

hatırlama ve hesaplaşma üzerinden de şekillendirilebilir¹⁵³. Her iki şekilde de bu ilişki devlet ve toplumların istediği şekilde kullanılabilir.

aa) Unutma kültürü

Unutma/unutturma kültürü bazen kendiliğinden bazen de toplumsal bütünleşmenin daha iyi gerçekleşeceği savı ile unutturma, bastırma politikaları nedeniyle gerçekleşir. Her ne sebepten olursa olsun unutma kültürünün ve unutturma politikalarının kökenlerinin çok eski zamanlara dayandığını söyleyebiliriz. Atina'da gerçekleşen Pelepones savaşlarının ardından savaşın acı yanlarını hatırlamayı yasaklayan bir yasanın çıkarıldığı bilinmektedir. Benzer şekilde; Roma'da Sezar'ın öldürülmesinden kısa bir süre sonra şair Cicero, Senatonun huzurunda Roma halkının iyiliği için cinayetin unutulması, geçmişin silinmesi gerektiğini savunmuştur. Yaklaşık 2000 yıl sonra Zürich'te yaptığı konuşmasında Winston Churchill tarihin acı verici olaylarının unutulması ricasında bulunmuştur¹⁵⁴.

Geçmişte yaşanan kötü olayların unutulması politikası görüldüğü gibi tarihin çok eski zamanlarında beri başlamıştır. Unutma politikalarının temel noktası yeni bir başlangıç yapma iddiası ile geçmişin yok sayılmasıdır. Buradaki amaç; derin acılar, kayıplar, çözümsüzlükler yaşayan bir toplumun geçmişte kalmış bütün bu olayların geleceğe taşınmasını engelleyerek kendisine bir sıfır noktası belirlemesi ve insanların geçmişlerine değil, geleceklerine odaklanmalarını sağlamaktır. Bu politikayı izleyen bir toplum için en önemli soru “ne olduğun” sorusundan ziyade “ne olacağın” sorusudur. Bazen itici bir güce ihtiyaç duymaksızın unutma politikası kendiliğinden oluşur ve toplumun bireyleri geçmişlerini hatırlamak için çok hevesli olmazlar. Fakat çoğu zaman unutma kültürü, unutmayı gerçekleştirmek için baskı yolu ile hatırlamayı engellemeye

¹⁵³ SANCAR, s. 35.

¹⁵⁴Unutturma politikasına örnekler için bkz. <http://www.taraf.com.tr/makale/2152.htm> (e.t.: 22.03.2009), Alex BORAİNE, “Geçmişle Hesaplaşmak: Neden ve Ne İçin”, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye, İstanbul, 2007, s.11.

yönelik bastırma, unutturma stratejileri yolu ile uygulanır. Burada en sık karşımıza çıkan kavram hatırlama yasağıdır. Hatırlama yasağı kısaca, geçmişin yükünden kurtulmak amacıyla geçmişin, geçmişin belli dönemlerinin veya belli bazı olayların hatırlanmasına dair bir yasağın konulması olarak özetlenebilir. Bu yasak başta hukuksal alanda olmak üzere siyasal ve toplumsal alanlarda da geçmiş hakkında tartışma, soru sorma ve en önemlisi yargılama olanaklarını ortadan kaldırmaktadır¹⁵⁵. Sistemik bir şekilde yürütülen hatırlama yasağı nedeni ile geçmiş hatırlatan her şey kontrol altında tutulmaktadır.

bb) Hatırlama kültürü

Unutma kültürü kadar hatırlama kültürü de eskilere dayanan evrensel bir olgudur. Öncelikle devletlerin ulusal kimlikleri üzerinden biçimlendirdikleri politikaları incelediğimizden¹⁵⁶ bu politikalar doğrultusunda kullanılan hatırlama kültürünün de unutma kültüründen beslendiğini belirtmemiz gerekmektedir. 20. yüzyılda ulus devletlerin önem kazanması ile beraber devletlerin ulusal kimlikleri ön plana çıkmıştır. Devletlerin ulusal kimliklerinde önemli olan olgu ise tarihlerdeki kahramanlıklardır.

Bu sebeplerden dolayı pek çok devlet; ulus kimliklerinin inşasını tarihlerdeki zaferler ve şanlı geçmişleri, üzerinden şekillendirmişlerdir. Bu şekilde tek yanlı bir tarih oluşturmuş, sadece hatırlamak istedikleri kahramanlıkları geçmişlerine eklemişlerdir. Geçmişin karanlık dönemlerinin kahramanlık dönemlerinden daha fazla ve yoğun olduğu ülkelerde ise mağduriyet kavramı öne çıkarılmış, böylelikle ulusun geçmişinde yer alan başarısızlık ve suçlarda fail konumundan çok kurban konumunda bulunduğu vurgulanmak istenmiştir. Türkiye'nin de ulusal kimliğini yaratma sürecinde her iki yaklaşımdan faydalandığını ileri

¹⁵⁵ Birikim, Sayı: 211, s. 19.

¹⁵⁶Bu noktaya kadar devletlerin ulusal kimlik politikalarına vurgu yapmanın sebebi, sonrasında meydana gelen değişimlerin tam da devletlerin ulusal kimlikleri ile ilgili olduğunu düşünmemden kaynaklanmaktadır.

sürebiliriz¹⁵⁷. Hatırlama politikalarını bu açıdan incelediğimizde; ulus devletlerin geçmiş ile ilişkilerinde ulusal kimliğin inşası sürecinde ulusal kimliği temiz tutmak için acı geçmişi unutturmaya yönelik bir strateji olarak kullanıldığını görürüz. Bu durumda acı geçmiş için unutmama, şanlı geçmiş için ise hatırlama, o geçmişi ile övünme politikaları oluşturulmuştur¹⁵⁸.

Ancak bunların dışında kalan, sadece hatırlama politikalarının esas alındığı hatırlama kültürü de vardır. Bu hatırlama kültürünün genel olarak İkinci Dünya Savaşından sonra etkili olmaya başladığını söyleyebiliriz. Daha geç bir tarihte etkili olmaya başlamasına rağmen, hatırlama kültürü de evrensel bir karaktere sahiptir. Hatırlama kültürünün gündeme gelmesini sağlayan olgu ise tüm dünyada meydana gelen değişim ile beraber hafızanın da değişime uğraması ve geçmişle kurduğu ilişki şeklini değiştirmesidir.

Meydana gelen değişim ile beraber toplumlar geçmiş ile olan ilişkilerini; “hatırlama” aracılığı ile bir hatırlama kültürü üzerinden kurmaya başlamışlardır. Bu anlamda geçmişle olan ilişkileri inkâr edemeyecekleri bir temelde şekillenmeye başlamıştır.

c) Dünya konjonktüründe meydana gelen değişim

İkinci Dünya Savaşından sonra dünyadaki pek çok olgu gibi ulus devletlerin, ulusal kimlikleri üzerine kurguladıklarının da değişime uğraması kaçınılmaz olmuştur. Özellikle Almanya ve Japonya'nın savaş süresince ve sonrasında yaşadıkları nedeniyle yukarıda anlatmaya çalıştığım geleneksel paradigma çatlamaya başlamıştır. Son otuz yıldaki değişimler, bölünmeler ise bu paradigmayı kökünden sarsmıştır. Soğuk savaşın bitmesi ile iki kutuplu tehditkar dünya düzenin değişmesi bu değişimlerin başında yer almaktadır. Her iki taraftaki nükleer saldırı korkusunun bitmesi ile beraber, nükleer tehdide

¹⁵⁷ Türkiye Cumhuriyetindeki Ortaokul ve lise tarih kitaplarının büyük bir ölçüde bu şekilde ele alındığını ileri sürebiliriz.

¹⁵⁸ SANCAR, s. 18.

karşı bir korunma olarak gerçekleştirilen insan hakları ihlalleri su yüzüne çıkmıştır.

Ariel Dorfman'ın kitabında belirttiği gibi; bir çok insan Berlin Duvarı'nın yıkılışının, Latin Amerika'daki askeri diktatörlerin çözülmesinin, Güney Afrika'daki ırkçı rejimin çökmesinin ardından insan hakları ihlallerinde mevcut bir azalmanın olacağını, devletlerin uluslararası sözleşmeler ile belirlenen standartlara tabii tutulacaklarını, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmaya çalışılan Birleşmiş Milletler düzeninin nihayetinde işlemeye başlayacağını sanmıştır¹⁵⁹. Ancak sonuç beklenildiği gibi olmamıştır. Önce Körfez Savaşının yaşanması ve Ortadoğu'nun yıllar sürecektir savaflara sürüklenmesinin ardından Yugoslavya'nın uzun ve kanlı parçalanışı, Güney Amerika'daki askeri diktatörlerin çözülmesi sonrasında ortaya çıkan hak ihlalleri çok kutuplu dünya düzeninde de insan hakları ihlallerinin azalmadığını ve geçmişin peşimizi bırakmadığını göstermiştir. Sadece İkinci Dünya Savaşından miras kalan yaralar ile yüzleşmenin yeterli olmadığını, geçmişle yüzleşmeye her dönem devam edilmesi gerektiğini; Auschwitz ve Bergen-Belsen'de "*bir daha asla*"¹⁶⁰ sözünün telaffuz edilmesinden yıllar sonra benzer soykırımların Yugoslavya'da yaşanması ile tecrübe edilmiştir. Uluslararası koruma mekanizmalarına karşın batılı güçler Yugoslavya'daki savaşı durdurmak konusunda etkili davranmamışlardır. Birleşmiş Milletler Barış muhafızlarının gözü önünde gerçekleşen Srebrenica Katliamı¹⁶¹ bunun en büyük ve en acı göstergelerinden biridir. Bir başka örnek 1994 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Ruanda'da yine batılı güçler ve Birleşmiş Milletler koruması altında yaklaşık olarak bir milyon Tutsi öldürülmesidir¹⁶².

¹⁵⁹ Ariel DORFMAN, Terör Cininin Kovulması, İstanbul, 2003, s. 70.

¹⁶⁰ Monika BORGMANN, "Nedeni anlamak: Almanya ve Bir Daha Asla", Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye, İstanbul, 2007, s. 77.

¹⁶¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.srebrenicagenocide.org/> (e.t. : 25.03.2009).

¹⁶² <http://www.ushmm.org/wlc/tr/article.php?ModuleId=10007216> (e.t.: 25.03.2009)

Bütün bu gelişmeler; toplumlara sadece İkinci Dünya Savaşı sonrasında veya ırkçı/askeri rejim dönemleri sonrasında ortaya çıkan insan hakları ihlalleri ile değil, fakat günümüzde de farklı biçimlerde gerçekleşen insan hakları ihlalleri ile başa çıkabilmek için geçmişleri ile yüzleşmelerinin önemini ortaya çıkardığını düşünüyorum.

Tüm dünyada olan bu gelişmeler sonucunda toplumların kendi geçmişleri ile olan ilişkileri bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim sürecinde geçmişle kurulan ilişki daha farklı biçimlerde ele alınmış, geçmiş kavramı ile beraber hafıza kavramı da önem kazanmaya başlamıştır.

ç) Hafıza Patlaması

Genel olarak dünya konjonktüründe meydana gelen değişimle beraber toplumların geçmişleri ile kurdukları ilişkilerde yeni terimler kullanılmaya başlanmıştır. Bu terimler kısaca hafıza patlaması, hafızanın başkaldırısı, hafızanın intikamı olarak özetlenebilir¹⁶³. Bu tezde hafıza patlaması olarak ele alınan kavram kısaca; zaten evrensel bir olgu olan hatırlama olgusunun hafızanın önem kazanması ile beraber şekil değiştirmesi ve toplumların hatırlama üzerinden geçmişleri ile sorgulayıcı bir ilişki içine girmeleri şeklinde açıklanabilir.

Çeşitli yazarlar meydana gelen hafıza patlamasının farklı nedenlerden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Jan Assmann'a göre son otuz yılda hafıza ve hatırlama konularına yönelik ilginin artmasının başlıca üç sebebi vardır. Bu sebeplerden ilki yaşadığımız çağın teknolojik gelişmelerine paralel olarak elektronik medyanın hafıza dışı kaydı mümkün kılmasıdır. Özellikle İnternet sayesinde insanların yapay hafızaları büyük bir önem taşımaya başlamıştır. İkinci sebep yine yaşadığımız teknolojik gelişmeler nedeniyle bugün

¹⁶³ SANCAR,s. 19.

yaşadığımız kültürü tamamlanmış kabul edip, geçmiş kültürümüzü anlama, sorgulama çabası içerisinde girmemizden kaynaklanmaktadır. Üçüncü sebep ise; insanlık tarihinin en acı ve karanlık yüzyılı olarak değerlendirilebileceğimiz geçmiş yüzyıla görgü tanıklığı yapmış olan bir kuşağın yaşama veda etmesidir. Assmann'a göre bütün bu etkenler hafıza kavramının şekil değiştirmesine, bir nevi hafızanın uyanmasına sebep olmuşlardır¹⁶⁴. Hafızanın uyanması ile beraber toplumlar geçmiş ile olan ilişkileriyle yüzleşme gereğini hissetmişlerdir. Bu yüzleşmeyi gerçekleştirebilmek için geçmişle hesaplaşma kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

d) Ortaya çıkan kavram: Geçmişle hesaplaşma

Geçmişle hesaplaşma kavramı başlarda Almanya'nın ve Almanya'nın savaşta müttefiki olan Japonya'nın bir sorunu olarak görülmüştür. İkinci Dünya Savaşının akıbetinde müttefiklerin dayatmasıyla Almanya ve Japonya savaş süresince işlenen suçlarla, meydana gelen kayıp ve ölümlerle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Fakat bu yüzleşme uzun soluklu olmamış, Almanya daha çok mağdur/kurban söylemi etrafında hareket etmiş, Japonya ise bastırma ve unutma politikasına geri dönmüştür¹⁶⁵. Geçmişle hesaplaşmanın gerçek anlamda kullanılmaya başlaması 1990'ların başında değişen dünya düzeni ve özellikle Güney Amerika ve Güney Afrika'da meydana gelen değişikliklerdir. Daha önce de belirttiğim gibi tüm dünyada yaşanan değişimler, geçmişte işlenen ağır suçlar ve yaşanan insan hakları ihlalleri ile yüzleşme gereğini mecbur kılmıştır.

Kullanıldığı alan bakımından da geçmişle hesaplaşma zaman içerisinde değişime uğramış, daha farklı alanlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Başlangıçta daha çok "sistem değişikliğinin" olduğu zamanlarda; askeri bir rejimden veya bir diktatörlükten demokrasiye geçişin ardından eski rejimin

¹⁶⁴ Jan ASSMANN, Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, İstanbul, 2001, s. 16-17.

¹⁶⁵ SANCAR, s. 73.

bıraktığı miras ile nasıl başa çıkılacağı bağlamında ele alınmıştır. Özellikle Latin Amerika'daki rejim değişikliklerinden sonra eski rejimin mirasının nasıl üstesinden gelineceği ve özellikle bu mirasın suç ve ihlal ile dolu olması durumunda, geçiş dönemine bunun nasıl yansıtılacağı bağlamında geçmişle hesaplaşma ele alınmıştır.

Fakat sonrasında geçmiş ile hesaplaşmanın konusu sadece geçiş süreci yaşayan toplumlar ile sınırlı kalmamıştır. Bazı ülkelerde yaşanan ağır ihlallerin gerçekleştiği zamanlardan çok sonraları o ülkeler geçmişe dönüp, yaşanan ihlalleri incelemeye ve hesap sormaya başlamışlardır. Doğu Avrupa'da doğu bloğunun çökmesinden sonra ülkeler sadece demokrasiye geçiş süreci için geçmişleri ile hesaplaşmaya yönelmemişler; aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sırasındaki sorumluluklarını da gündeme taşımışlardır¹⁶⁶. Benzer bir şekilde Arjantin ve Şili'de geçiş sürecinin üzerinden yirmi yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen, askeri diktatörlükler döneminde işlenen insan hakları ihlalleri tekrar gündeme taşınmış ve mağduriyetlerin giderilmesi ve sorumluların cezalandırılması için geçmişle hesaplaşma yöntemi kullanılmıştır¹⁶⁷. Geçmişle hesaplaşma kavramı meydana gelen değişimler ile beraber Avrupalı bir mesele olmaktan çıkmış ve tüm dünyada yayılmaya başlamıştır. Kavramın evrenselleşmesi ile beraber, ülkeler birbirlerinin deneyimlerinden yararlanmaya başlamışlardır. Günümüzde geçmişle hesaplaşma farklı biçimlerde ele alınsa da siyasal kültürün önemli bir unsuru haline geldiğinden bahsedebiliriz.

2. Geçmişle hesaplaşmanın anlamı

Geçmişle hesaplaşma kavramının daha iyi anlaşılması için tek başına incelenmesinden ziyade farklı kavramlar ile ele alınması gerektiğine inanıyorum. Bu kavramlardan ilki günümüz ve gelecek kavramıdır. Geçmişle

¹⁶⁶ SANCAR, s. 75.

¹⁶⁷ Mithat SANCAR, "Evrenselleşme Sürecindeki Geçmişle Hesaplaşma", Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye, İstanbul, 2007, s. 16-17.

hesaplaşma her ne kadar içinde geçmiş sözcüğünü barındırıyorsa da asıl anlamı günümüz ve gelecek kavramları ile beraber kullanıldığında ortaya çıkmaktadır. Geçmişle hesaplaşma kavramını beraber ele almamız gerektiğini düşündüğüm ikinci kavram ise, insan hakları kavramıdır. Geçmişle hesaplaşma insan haklarına dayalı bir toplumun gelişebilmesi için bir ön koşul niteliğini taşımaktadır. Son olarak ise, geçmişle hesaplaşma kavramının bir tamamlayıcısı olarak özür dileme kavramına değinmemiz gerekmektedir.

a) Gelecek ilişkisi bakımından

Geçmişle hesaplaşma, günümüz dünyasının şiddet ile teslimiyet arasında orta bir yol bırakmayan konjonktürüne eklenmiş geçmişten intikam almak veya geçmişini yok saymak arasında yeni sayılabilecek bir kavramdır¹⁶⁸. Buna göre geçmişle hesaplaşmanın asıl anlamı birilerini suçlu ilan etmek ve yargılamak yada geçmişle yüzleştikten sonra geçmişe bir sünger çekip, geleceğe yönelmek değildir. Geçmişle hesaplaşma kavramının asıl anlamı; geçmişe, mağdur ve kurbanların gözü ile bakabilmek, onların acılarını, yaslarını yaşamalarına izin vermek, süregelen mağduriyetlerini gidermeye çalışmaktır. Bu bağlamda geçmişle hesaplaşma sadece geçmişte yaşananlara duyulan bir merak ile sınırlı kalmamalıdır. Geçmişin bugüne yansıyan etkileri, geçmişle hesaplaşma kavramının özünü oluşturmaktadır. Amaç, geçmiş ile ilgili bir yüzleşme, hesaplaşma, barışma sürecine girilmesi ile beraber bunun paralelinde bugün hayatta olan mağdurlar, kurbanlar ile yüz yüze gelebilmek, onlarla beraber ortak bir zemin hazırlayabilmektir. Bu ortak zeminin hazırlanabilmesi için önemli olan bir başka unsur ise; yeni bir gelecek perspektifinin varlığıdır. Gelecek adına yeni bir perspektif koymadan geçmiş ile hesaplaşmaya çalışmak, geçmişle ilgili eleştirilerde bulunmak yeterli olmayacaktır. Önemli olan geçmiş ile hesaplaşmamız sırasında geleceğimizin de değişmesi, aynı veya benzer olayların bir daha yaşanmaması için çaba harcamaktır.

¹⁶⁸ Bastırılmış duygular ile intikam duyguları arasında geçmişle hesaplaşma kavramı bu anlamda bir orta yol teşkil etmektedir. Bkz. Pınar SELEK, Barışamadık, İstanbul, 2004, s. 278.

b) İnsan hakları ilişkisi bakımından

Geçmişle hesaplaşma; insan hakları değerlerine dayanan bir toplumun gelişebilmesi için esas alınması gereken bir kavramdır. Bunun en büyük nedeni ise geçmişle hesaplaşmanın her şeyden önce kayıtsızlığa karşı bir mücadeleyi içinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzden çok önce meydana gelmiş, yaşanmış bir olayı tekrar canlandırmak, gündeme taşımak, üzerine tartışmak her şeyden önce geçmişe karşı bir sorumluluk duygusunu içerir. Bu sorumluluk duygusu, var olan mağduriyet, yaşanan geçmiş olay salt kişi ile bağlantılı değilse bile devam eder. Toplumı etkileyen her şeyin dolaylı olarak kişinin kendisini de etkileyebileceğinin farkında olunması kayıtsızlığın, vurdumduymazlığın oluşmasını engeller. İnsan haklarının gelişmesini de bu süreç içerisinde ele almamız mümkündür. Bir ülkede insan haklarından bahsedebilmemiz için o ülkede yaşayan toplumun, kayıtsızlığını yenmiş, geçmişin ve geleceğin sorumluluğunu üzerine almış olması gerekir. İnsanların birbirlerine ve kendilerini şahsen ilgilendirmeyen olaylara karşı kayıtsızlıkları ortadan kalkmadan sağlıklı bir insan hakları rejiminden bahsetmemiz mümkün değildir. Geçmişle hesaplaşma doğrudan kayıtsızlık ile ilişkilendirildiğinden bu bağlamda insan hakları rejimi için esas alınması gereken bir konumdadır.

c) Özür dileme ilişkisi bakımından

Geçmişle hesaplaşma kavramının evrenselleşmesi ile beraber, özür dileme kavramı da geçmişle hesaplaşmanın bir ön şartı olarak kabul edilmiştir¹⁶⁹. Geçmiş suçların ortaya çıkması ile beraber, bu suçları işleyen, göz yuman veya unutturmaya, yok saydırmaya çalışan tarafların sorumluluklarını kabul etmeye başlamaları yanı sıra pişmanlıklarını da dile getirme başlamaları giderek yaygınlaşmaya başlamıştır.

¹⁶⁹ SANCAR, s.81.

Nitekim dünyanın çeşitli yerlerinden geçmişteki suçlar için fail devletlerin veya toplulukların mağdur/kurban topluluklarından özür dilemelerinde ciddi bir artış yaşanmaktadır¹⁷⁰. Geçmişte yaşananların sadece ifşa edilmesi değil aynı zamanda yaşananlardan dolayı pişmanlık duyulması hem mağdurlar için onların yaşadıkları mağduriyetleri giderici bir unsur, hem de gelecekte olabilecek benzer olayların engellenmesi açısından bir güvence olarak görülmüştür. Bu anlamda özür dileme edimi geçmişle hesaplaşma ile beraber anılmaya başlanmış, toplumların siyasal kültürlerinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu noktada karşımıza çıkan sorun; özür dileme ritüellerinin samimiyetleridir. Özür dileme ritüelleri üzerine gerçekleşen tartışmalarda bazı kesimler bu tarz ritüellerin samimi bir pişmanlık barındırmadığını, itiraf et temizlen mantığı ile işlediğini öne sürmüşlerdir. Buna karşın özür dileme ediminin manevi açıdan büyük önem taşıdığını, özellikle mağdurlar açısından rahatlatıcı bir unsur olarak görüldüğünü iddia edenler de vardır¹⁷¹. Bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta özür dileme eyleminin baskı, zulüm ve kıyım politikalarına bir kılıf olarak kullanılmamasıdır. Burada amaç, geçmiş acıların meşrulaştırılması değil, mağdurların acılarına saygı duyulmasını, bu acının herkes tarafından tanınmasıdır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde özür dileme eylemi ilk olarak niyet açısından samimi olduğunda sonrasında ise işlevsel açıdan faydalı olduğunda geçmişle hesaplaşma açısından yararlı olacaktır.

¹⁷⁰ 1970 yılında Batı Almanya şansölyesi Willy Brandt, eskiden Varşova gettosunun olduğu yerde diz çökerek Almanya'nın soykırımdaki sorumluluğundan dolayı özür dilemiştir. 1998 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İkinci Dünya Savaşı sırasında "enterne" edilen Japon asıllı Amerikan vatandaşlarından özür dilemiş, halen hayatta olanlara 20'şer bin dolar ödemeye karar vermiştir. 1993 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti başkanı F.W.de Klerk, uygulanan ırk ayrımı (apartheid) politikalarından dolayı özür dilemiştir. Aynı yıl İngiltere kraliçesi II. Elisabeth 1863 yılında Maorilerin elinden topraklarını aldıkları için Yeni Zelanda hükümetinden özür dilemiştir. 1998 yılında Vatikan Nazi soykırımına karşı sessiz kaldığı için özür dilemiştir. 1999 yılında iki bin kadar Hıristiyan haçlı seferlerine nedeni ile özür dilemiş ve kutsal topraklara yürüyüş hazırlamışlardır. Bill Clinton, Afrika'da yaklaşık iki yüz elli yıl önce Amerikalılar tarafından gerçekleştirilen köleleştirme hararetlerinin sorumluluğunu üstlenip özür dilemiştir. Yine ABD 1880'lerden 1960'lara kadar, çoğu siyah olmak üzere yaklaşık beş bin kişinin linç edilerek öldürülmelerinden ve amerikan senatosunun linç ederek adam öldürme uygulamasını durdurmak amacıyla federal hükümetin 18. yy sonlarında başlattığı bir girişime karşı çıkmaktan dolayı özür dilemiştir. Bu ve buna benzer örnekler için bkz. <http://www.tumgazeteler.com/?a=4189564> (e.t.:15.04.2009)

¹⁷¹ SANCAR, s.85.

C- Geçmişle hesaplaşmada dört önemli kavram: 4H

1. Hafıza

Sivas katliamı hiç kuşkusuz aldığı otuz yedi can nedeni ile o canların ailelerinin, yakınlarının hafızasında çok acı bir şekilde yer almıştır.

Tüm bu kişilerin bireysel hafızalarında bu olay üzerinden çok uzun yıllar geçse dahi silinemeyecek izler bırakmıştır. Fakat bu katliam, sadece ölenlerin yakınları üzerinde değil, onları hiç görmemiş, tanımamış olan bireyler üzerinde de derin bir etki ve üzüntü yaratmıştır. Üzerinden on altı yıl geçmesine rağmen, Sivas katliamı sadece hayatlarını kaybedenlerin ailelerini ve Alevi kesimi değil, Türkiye'nin pek çok farklı kesimi içinde canlılığını korumaktadır. Bu sebeplerden dolayı Sivas katliamında gerçekleştirmeyi düşündüğümüz geçmişle hesaplaşma, birey olarak ölenlerin yakınlarının bireysel bir hesaplaşmasından çok, toplumun tüm kesimlerinin bu katliam ile hesaplaşmasıdır. Bu hesaplaşmayı gerçekleştirebilmek için öncelikle toplumsal hafızamıza bakıp, olayın belleğimizde nasıl bir yer edindiğine bakmamız gerekmektedir. Bu noktada toplumsal hafıza bizim için çok büyük bir önem taşımaktadır.

Hayatı anlamlandırabilmek ve devamlı değişen bir dünyanın neresinde durduğumuzu bilmemiz açısından hafıza, hem bireysel hem de toplumsal olarak bize yol gösteren bir kavramdır. Şimdiki zamanı yaşamamızı ve geleceğimizi kurgulamamıza olanak vermesi nedeni ile gerek bireysel gerekse toplumsal yaşamamızın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bireysel anlamda hafızanın varlığı ve önemi üzerine hemen bütün düşünürler hemfikirdir fakat toplumsal hafıza kavramı görece yeni ve üzerine uzlaşılması daha zor olan bir kavramdır. Toplumsal hafıza kavramını; toplumların geçmişlerini gelecek için itici bir güç hâline dönüştürmelerinde, kendi içinde tutarlı bir tavır ve davranış tarzı geliştirmekte güç aldığı kaynak olarak ifade edebiliriz. Toplumsal hafıza kavramının; Durkheim'in öğrencilerinden olan

Fransız sosyolog Maurice Halbwacs'ın yazdığı *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi ve Kolektif Hafıza* adlı eserinden sonra tanınmaya ve benimsenmeye başladığını söyleyebiliriz¹⁷². Halbwacs eserinde toplumsal hafızayı, bireysel hafızanın öncesine yerleştirmiş ve öncelikle hafızanın oluşabilmesi için toplumsal bir çerçevenin oluşturulması gerektiğini söylemiştir. Buna göre hafıza kavramı daha en başından, toplumsal olarak ele alınması gereken bir konudur. Toplumsal olarak bahsettiği olgu ise; hafızanın tıpkı dil gibi, iletişimsel süreçlerde, yani hatıraların anlatılması ve sahiplenilmesi yolu ile oluşmasıdır. Bu açıklamaya göre hafıza kavramının var olabilmesi için başka bireylere, gruplara, olgulara ihtiyaç duymaktadır. Bu açıdan incelediğimizde; en bireysel diye nitelendirdiğimiz hafızanın bile aslında toplumsal bir hafızadan oluştuğunu iddia edebiliriz. *Toplumsal Nasıl Anımsar* adlı kitabında da Paul Connerton; Halbwacs'ın bu savını destekleyen bir görüş ortaya koymaktadır: *“Ne kadar kişisel olursa olsun her hafıza ve gerçekleştirilen her hatırlama, başka bir çok kişinin de sahip olduğu hafıza ve hatırlama olguları ile ilintilidir. Sadece benimle ilgili olduğunu düşündüğüm en kişisel bellek yoklama işi, her anımsama, sadece kendimin tanık olduğum olayları anımsamam dahi; içinde yaşadığım toplumun maddi ve manevi tüm yaşamlarıyla birlikte gerçekleşmiştir”*¹⁷³. Bu görüşe göre; hafızamız toplumla sıkı bir ilişki içerisinde ve bu ilişki sayesinde hafıza devamlı canlı kalan bir kavramdır.

Hafızanın canlı bir kavram olması, hem unutma hem de hatırlama kavramlarını içinde barındırması açısından önemlidir. Bu şekilde dünyada meydana gelen değişimden sonra nasıl ve neden bir hafıza patlaması yaşandığını daha iyi anlayabiliriz. Canlı bir kavram olan hafıza devamlılığını sürdürebilmek açısından çevresi ile ilişkiler kurmaktadır. Kurduğu bu ilişkiler doğrultusunda bir insan veya bir toplum geçmişini sadece bağlantı kurduğu ilişki çerçevesinde inşa ediyorsa bu çerçevenin içinde kalan her şeyi hatırlayacak, fakat bu

¹⁷² ASSMANN, s. 38.

¹⁷³ Paul CONNERTON, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, İstanbul, 1999, s. 60.

çerçevenin dışında kalan her şeyi de unutacaktır¹⁷⁴. Bu açıdan incelediğimizde, hafızanın yeniden kurma işlemine dayandığını söyleyebiliriz. Bu yüzden dünyada meydana gelen değişimler önemlidir. Toplumlar dünya konjonktüründe meydana gelen değişimden önce geçmiş ile ilişkilerini belli bir çerçeve içinde çizmişler ve bu çerçevenin dışında kalan olayları unutmuşlardır. Fakat mevcut değişim ile beraber, çizilen çerçevenin de sınırları değişiklik göstermiştir. Dolayısıyla toplumlar geçmişleri ile kurdukları ilişki de bu doğrultuda şekillenmeye başlamıştır.

Toplumsal hafızanın işlenişi iki kategoride ele alınabilir. Bu kategorilerden ilki, iletişimsel hafızadır. İletişimsel hafızayı kısaca; yakın geçmişe ilişkin anıları kapsayan hafıza olarak tanımlayabiliriz. İkinci kategori olan kültürel hafıza ise; gündelik olmayan olayları hatırlayan hafızadır. Kültürel hafıza geçmişin belli noktalarına yönelir. Biçimlendirilmiş olması sebebi ile de toplumların daha önce de bahsettiğimiz kendi geçmişleri ile çizdikleri çerçeve içerisinde neyi unutmamaları gerektiği konusunda yol gösterir. Bu nedenle geçmişle hesaplaşmada kültürel hafızanın biçimlendirmesine yönelik çalışmalar bizim açımızdan daha önemlidir¹⁷⁵.

Fakat bizi geçmişle hesaplaşma konusunda daha da ileri bir yere taşıyacak olan asıl hafıza kavramı işlevsel hafızadır. Aleida Assmann'a göre kültürel hafıza da ikiye ayrılıp incelenebilir. Kaydedici olarak adlandırılan pasif kültürel hafıza ve işlevsel olarak adlandırılan aktif kültürel hafıza vardır. İkisi arasında çok küçük bir farkın bulunması ile beraber, işlevsel hafıza gerçek anlamda toplumsal hafızayı temsil etmektedir¹⁷⁶.

Sivas katliamını hafıza bağlamında ele aldığımızda yapmamız gereken ilk şey toplumsal hafıza kavramına gereken önemi vermek ve işlevsel hafızamızı

¹⁷⁴ ASSMANN, s. 40.

¹⁷⁵ SANCAR, s. 46.

¹⁷⁶ SANCAR, s. 47.

geçmiş ile yeni bir ilişki çerçevesine sokmak ve bu sefer çerçeveyi şimdiye dek unuttuklarımızı da içine alacak şekilde çizmektir.

2. Hatırlama

Çeşitli dönemlerde belli bir unutmama/unutturma politikası yürütülse bile hatırlama olgusu evrenseldir. Hatırlama kültürünün bu evrensel karakterinin tam da yürütülen çeşitli unutturma politikalarının başarısızlığının ve aslında bu tarz politikaların da başka bir tür hatırlamaya yol açtığından dolayı gerçekleştiğini ileri sürebiliriz.

Hatırlama kavramı her zaman belli amaçlar için harekete geçirilen bir süreç olma özelliğine sahiptir. Bu sebepten dolayı daha önce açıkladığım hafızanın canlı olup belli bir ilişki dahilinde çerçeveler kurması, hatırlama kavramı ile de yakından ilgilidir. Hatırlama eyleminin gerçekleşebilmesi için; toplumun geçmişi bugünün anlam ve ihtiyaçları çerçevesinde yeniden inşa ederek canlandırması gerekmektedir. Ancak bu şekilde hafızanın çerçevesi içine hatırlamak istediklerini yerleştirebilecektir. Aksi takdirde çizdiği çerçevenin dışında kalabileceği için; unutmama eylemi kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenden dolayı Bodemann'ın görüşüne göre; hatırlama ilişkisini toplumsal hafızamızı canlı tutarak, tıpkı temsili bir oyun gibi biz kendimiz kurmalıyızdır¹⁷⁷. Eğer bu ilişkiyi başkalarının kurmasını beklersek, başkalarının kurduğu ilişki üzerinden geçmişimizi hatırlarsak, hatırlama eylemi geçmişimiz ile yüzleşebilmemiz açısından yetersiz olacaktır.

Geçmişle kurulan bu ilişkinin, geçmişle hesaplaşmanın özüne ve amacına uygun yürütülebilmesi için negatif hatırlamanın esas alınması gerekmektedir. Daha önce de belirttiğim gibi, toplumlar zaten geçmiş ile olan ilişkilerini ulusal kimliklerinin yaratılması sürecinde şanlı günlerini hatırlayacak şekilde kurarlar. Yıl dönümleri, egemenlik bayramları, cumhuriyet bayramları gibi yaşadıkları

¹⁷⁷ SANCAR, s. 55.

ülkenin tarihindeki gurur verici günler zaten devletin de desteği ile topluma devamlı hatırlatılmaktadır.

Fakat toplumlar unutturma politikalarının da etkisiyle genellikle tarihlerindeki kara lekeleri, savaşları, katliamları unutmaya meyillidirler. Oysa geçmişle hesaplaşma kavramında ihtiyaç duyulan olgu tam da gurur duyulmayacak geçmişin unutturulmamasıdır. Bu sebeple geçmişin unutulmaya/unutturulmaya çalışılan karanlık ve acı verici yanlarını hatırlamaya dayalı olan negatif hatırlamayı esas almalıdır.

Negatif hatırlama kavramı ile bağlantılı olarak, hatırlama kavramını geçmişle hesaplaşma içinde nasıl kullanacağımız önem taşımaktadır. Bu noktada geçmişle hesaplaşmada neden hatırlama kavramına bu derecede önem verdiğimiz ve daha da önemlisi geçmişle hesaplaşmada nasıl bir hatırlama kavramı oluşturacağımıza bakmamız gerekir.

a) Hatırlama kavramının sebepleri

Her türlü travma çalışmasında hatırlama esas alınmıştır. Hatırlama öncelikle mağdurun gerçekte ne olduğu ile yüzleşebilmesi açısından önemlidir. Fail veya failer suçun sorumluluğundan kaçmak amacıyla unutmayı teşvik etmek için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Gizlilik ve sessizlik her durumda failerin birincil savunma hattıdır. Failer; mağdurların da hatırla(ya)madıkları durumların olmasına yürekten sevinirler, çünkü bu şekilde olanı anlatmak failerin kontrolündedir. Genellikle faillerden aynı itirazları duyarız: olay mağdurun anlattığı gibi olmamıştır, mağdur yalan söylemektedir, olayı abartmaktadır, mağdur buna kendisi sebep olmuştur¹⁷⁸. Mağdurun ne olduğunu tam olarak hatırlamaması karşı tarafı güçlendirip, unutmaya politikasını toplumun geneline yaymasına sebep olmaktadır.

¹⁷⁸ HERMAN, s. 10.

Sivas katliamını ele alacak olursak mağdur olanlar yaşadıklarını çok net bir şekilde hatırlamalarına rağmen, yine de faillerin her olayda tekrarlanan aynı itiraz ve bahaneleri öne sürdüklerini görürüz¹⁷⁹. Özellikle Sivas davası sürecinde bu durum çok belirgin bir hal almıştır. Daha önce de belirtildiği gibi polis kamerası ile saat yaklaşık 14.00'dan olayın bitimi olan saat 21.00'a kadar çekim yapılmıştır. Var olan mevcut kamera görüntülerine ve bu kameralarda açıkça tespit edilen kişilere rağmen bazı sanıklar o kişilerin kendileri olmadıklarını, olayların farklı şekilde ilerlediğini iddia etmişlerdir. Sanıkların savunmalarına göre; katliam mağdurların anlattığı gibi olmamıştır, mağdurlar el birliği ile yalan söylemektedir, mağdurların tahrik etmesi sebebi ile olay bir katliama dönüşmüştür. Sivas katliamına bu açıdan baktığımızda, hatırlama kavramının öncelikle mağdur olanlar için ne kadar elzem olduğunu görürüz.

Benzer bir şekilde yine mağdur olanlar açısından; hatırlama kavramı yas tutabilmeleri açısından önemlidir. Yas kavramı sadece bireysel mağduriyetler için değil, toplumsal mağduriyetler içinde esastır. Hatırlama eylemi gerçekleşmeden yas tutulamayacağından, mevcut travma üzerinden uzun yıllar geçse dahi güncelliğini koruyacaktır. Oysa sadece mağdurların değil, bütün toplumun beraber tutacağı bir yas dönemi; toplumda, siyasal kültür içerisinde ve kuşaklar arasında birleşme ve dayanışma için şarttır¹⁸⁰. Sivas katliamını düşünecek olursak toplumun sadece bir kısmının yas tutması, diğer çoğunluk kısmının ise unutmayı seçerek katliamı yok sayması üzerinden yıllar geçmesine rağmen tazeliğinin ve acısının ilk günkü gibi kalmasına neden olmuştur. Özellikle katliamın hemen sonrasındaki yıllarda, henüz yaralar çok taze iken yas döneminin paylaşılamaması mevcut yaraların katlanarak çoğalmasını sağlamıştır.

¹⁷⁹ Sivas davası süresince faillerin savunma öncesinde ve savunma sırasında verdikleri ifadeler için bkz. SARIHAN, cilt II, s. 85-93.

¹⁸⁰ SANCAR, s. 57.

Hatırlama olgusunu günümüz açısından da önemli kılan bir başka olgu Adorno'nun da vurguladığı gibi; geçmişî hatırlamayı engellemenin, mağdur olanları bir kez daha kurban etmek, ikinci bir mağduriyet yaşamalarına neden olmasından kaynaklanmaktadır¹⁸¹. On altı yıl önce Sivas katliamı sonrasında mağdur olan kimseler, günümüzde devletin izlediği unutturma, özür dilememe politikaları nedeni ile ikinci bir mağduriyet yaşamaktadırlar.

Hatırlama kavramı sadece mağdur olanlar açısından değil, aynı zamanda fail olanlar açısından da önem taşımaktadır. Geçmişle hesaplaşmanın gerçekleşebilmesi için; suçun her iki taraf açısından da hatırlanması gerekmektedir. Özellikle aralarında bir uzlaşmanın sağlanması ve toplumun diğer kesimlerinin de parçalanmaması açısından her iki tarafın da sürece tabi olması önem taşımaktadır.

Hatırlama kavramının sosyopolitik boyutu da geçmişle hesaplaşma açısından önemlidir. Özellikle demokratik toplumlar açısından, demokrasinin işleyebilmesi için hatırlama esas alınmalıdır.

Son olarak geçmişle hesaplaşma; kayıtsızlığa karşı bir mücadele olarak da önemlidir. Bir toplumun başına gelebilecek en kötü şeylerden biri o toplumun süresiz bir kayıtsızlığa sürüklenmesidir. Kayıtsız olan bir toplum başına gelen hiçbir felakete üzülmez. Hatırlama ise bu kayıtsızlığı yok etmede kullanılabilir. Hatırlama olgusu insanların mevcut yanlışlar karşısında daha dikkatli davranmalarına neden olur, dünyada olup bitenler, haksızlıklar karşısında daha duyarlı bir hale getirir. Özellikle benzer olayların gelecekte tekrarlanmaması için bir zemin hazırlanmış olur. Bu duruma bir örnek olarak gazi katliamını gösterebiliriz. “1993 yılında gerçekleşen Sivas katliamı daha o yıllarda yeterince hatırlansaydı; sadece iki yıl sonrasında gerçekleştirilen Gazi katliamı

¹⁸¹ ADORNO, “Geçmişin işlenmesi ne demektir”, Defter, Sayı 38, s. 21.

önlenebilirdi¹⁸²” iddiasını her ne kadar günümüz için doğruluğunu kanıtlayamasak da dikkate almak yararlı olacaktır.

b) Hatırlama kavramının şekli

Yukarıda da bahsettiğim gibi, geçmişle hesaplaşmada olduğu gibi bütün tarih veya tarihin çarpıtılmış bir şekli ile değil, olumsuz olduğu düşünülen ve olumsuzluğun etkilerini bugün de hissettiğimiz bir tarih ile hesaplaşmamız gerekmektedir.

Olumsuz olduğu düşünülen bir geçmişin devam eden bir hükmü ile hesaplaşmak için de negatif hatırlama kavramını kullanılmaktadır. Negatif hatırlama kavramı ile amaç; geçmişin işlenmesi, aydınlatılması, mağduriyetlerin tanınması ve sonrasında ise sorumluların yargılanmasıdır¹⁸³. Söz konusu olan hatırlama kavramı geçmişle ilgili bu sıralamayı gerçekleştirmemize imkan tanınmalıdır. Fakat bu sıralamayı gerçekleştirirken hatırlama eyleminin yıkıcı olmamasına dikkat etmek gerekir. Mağdurlar açısından ele alacak olursak; sadece kendi acılarına, kayıplarına yönelik bir hatırlama çalışması sonunda intikam duygularının güçlenmesine ve şiddetin artmasına yol açabilir. Bu yıkıcı etkiyi azaltmak için hatırlamanın sadece mağdur kişiler arasında değil, aynı zamanda failer arasında da gerçekleştirilmesi işe yarayabilir. Faillerinde katılacağı asimetrik süreçlerde işleyen bir hatırlama mekanizması¹⁸⁴ uzlaşmaya yol açan bir hatırlama kavramını ortaya çıkarabilir.

Bu noktadan hareketle bir başka olgu ise, hatırlamanın adalet ile olan ilişkisidir. Geçmişle hesaplaşmada kullandığımız hatırlama kavramı sadece geçmiş olayları günümüze taşıyan ve öylece bırakan bir kavram olmamalıdır.

¹⁸² Kadıköy Pir Sultan Abdal Derneği Şube Başkanı Feti Bölükçiray’la gerçekleştirilen söyleyişi. (2 Kasım 2008)

¹⁸³ SANCAR, s. 50.

¹⁸⁴ Aleida ASSMANN, “Milli Hafızayı Dönüştürmek”, Geçmişin Yükünden Toplumsal Barış ve Demokrasiye, İstanbul, 2007, s. 28.

Burada önemli olan, ortaya çıkanlar ile nasıl bir ilişki kuracağımızdır. Sadece hatırlayıp, geçmişe beyaz bir sayfa çekmek, ölümlere karşı bir vicdan borucunu yerine getirmek esas alınmamalıdır.

Bu anlamda hatırlama kavramı ile beraber hakikatin ortaya çıkması ve günümüz konjonktürüne uygun bir şekilde hakikat ile yüzleşilmesi önem taşımaktadır.

Nasıl bir hatırlama başlığı altında tartışılacak bir başka konunun ise Aleida Assmann ve Jant Assmann'ın üzerinde durduğu hatırlama mekanları kavramıdır. Antikçağ, Batı ya da İslam kültürlerinde mekan kavramı “hatırlama kültürünün” toplumsal ve kültürel belleği pekiştirmesi açısından çok önemli bir konuma sahiptir¹⁸⁵. Pierre Nora'nın hafıza mekanları olarak ele aldığı kavram; girişimleri, yöntemleri, adlarıyla anma karşılığı bir tarih olmak istemelerine rağmen tam tersine anma törenleri adı altında anılmaya başlanmışlardır¹⁸⁶.

Bu anma tören yerlerinden biri olarak Auschwitz toplama kampının günümüze dönüştürülen müze halini örnek gösterebiliriz. Dünyanın pek çok farklı yerinden milyonlarca insanın ziyarete gittiği Auschwitz hiç kuşkusuz çok çarpıcı bir hatırlama mekânıdır. Dünyada buna benzer büyük çapta hatırlama mekânları ya da daha küçük ve sembolik bir halde gerçekleştirilen düzenlemelerden bahsetmek mümkündür. Sivas katliamından bir yıl önce 1992 yılında Almanya'nın Solingen kentinde dört Alman vatandaşının Türklerin yaşadığı bir evi kundaklamaları sonucunda beş Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Olayın akıbetinde Alman hükümeti yaşananlardan dolayı derin bir üzüntü duyduğunu açıklayarak kundaklamanın gerçekleştiği evi, müze haline getirmiş, bahçesine Nazilerin gamalı haçının parçalandığı bir heykel ile hayatını kaybedenler için beş adet ceviz ağacı dikilmiştir¹⁸⁷. Hiç kuşkusuz dünyada buna benzer münferit başka hatırlama müzeleri de bulunmaktadır.

¹⁸⁵ ASSMANN, s .63.

¹⁸⁶ Pierre Nora, Hafıza Mekânları, Ankara, 2006, s. 225.

¹⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/218307.asp> (e.t.: 23.04.2009)

Bütün bu müzelerin ortak özellikleri bir hafıza mekanı olarak başlamaları fakat sonrasında Nora'nın da bahsettiği gibi, hafıza mekanı olmaktan ziyade toplu bir anma mekanına dönüşmesi, bir sembol haline gelmesidir.

Sivas katliamını hatırlama kavramı ışığında ele aldığımızda yapmamız gereken ilk şey negatif hatırlama kavramını uygulamaktır. Katliamı ve katliam sonrası meydana gelen olumsuz süreci her ayrıntısı ile dile getirmek gerekmektedir. Olanları dile getirirken yıkıcı bir dil kullanmamaya, belli bir kesimi suçlamamaya ve toplum içerisinde bölünmeye yol açmamaya özen gösterilmelidir. Hatırlama eylemi sadece mağdurlar arasında değil, failer arasında, özellikle de devletin içinde gerçekleşmelidir. Devletin negatif hatırlamayı gerçekleştirilmesi ile adalet olgusu da önem kazanacak, hatırlama sadece geçmişini anma şeklinde değil geleceği de etkileyen bir şekilde yerini alacaktır. Hatırlama mekânları açısından inceleyecek olursak, Türkiye'de Madımak otelinin alt salonu uzun yıllar kebabçı olarak işletilmiş, farklı kesimlerden gelen taleplere rağmen 2009 yılına kadar kebabçı olarak işletilmeye devam edilmiştir. Pir Sultan Abdal Derneği başta olmak üzere pek çok dernek ve kuruluş Madımak otelinin müzeye dönüştürülmesini talep etmişlerdir. Taleplerinin kaynağı olarak da Solingen'de kurulan hatırlama müzesini örnek göstermişlerdir. Hatırlamak, hatırlatmak sadece hafıza mekânları ile ilgili olmamasına, çoğu zaman bu gibi mekânların oluş amaçlarının dışında kullanılmalarına rağmen, müzeye dönüştürülmesi için isteklerin bulunmasına ve bu konuda sözlerin verilmesini dikkate alacak olursak ölenlere saygısızlık olarak nitelendirilebilecek kebab salonunun on altı yıl sonra kapatılması Türkiye'deki hatırlama kültürünü olumsuz anlamda etkilemektedir. Daha önce de belirttiğim gibi Sivas katliamının hatırlanması sadece alevi açılımı altında madımak otelinin müzeye dönüştürülmesi anlamında değil, bir bütün olarak ele alınmalıdır.

3. Hakikat

Geçmişle hesaplaşmada geçmişin işlenmesi kavramı esas alınmaktadır. Geçmişin işlenmesi kısaca, hesaplaşmayı planladığımız geçmişin aydınlatılması ve hakikatin ortaya çıkarılması anlamına gelir. Burada amaç, geçmişte yaşananların ifşa edilmesi, yaşanan negatif olayların ortaya çıkarılması, bu olaylardaki hakikatin bulunması ve sorumluların belirlenmesidir. Geçmişin işlenmesi ile beraber mağdurların acıları, yasları tanınır, toplumda bütünleşme sağlanır ve en önemlisi, hakikat ortaya çıkarılır. Buna doğrultuda geçmişin işlenmesinin ilk ve en önemli amacının hakikati ortaya çıkarmak olduğunu söyleyebiliriz. Burada önemli olan nokta, geçmişin işlenmesinin özgür bir kamusal alanda gerçekleştirilmesi gereğidir. Geçmiş işlenirken günümüzde düşünce ve ifade özgürlüğü yeterince benimsenmiş olmalıdır aksi takdirde ortaya dayatmacı bir hakikat anlayışı çıkacaktır. Hakikat kavramının içinde barındırdığı zorluklardan bir tanesi nesnel hakikat kavramıdır¹⁸⁸. Nesnel hakikat ile ilgili çok farklı tartışmalar süregelmele beraber düşünce ve ifade özgürlüğünün olduğu bir ülkede dayatmacı bir hakikat anlayışı yerine daha nesnel bir hakikate sahip olunabileceğini ileri sürebiliriz.

Sadece geçmiş ile hesaplaşma kavramında değil; diğer insan hakları meseleleri ve ihlallerinde de hakikatin ortaya çıkarılması büyük önem taşımaktadır. Günümüzde hakikat hakkı olarak karşımıza çıkan bu kavram; Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi on dokuzuncu madde ile beraber kullanılmaya başlanmıştır¹⁸⁹. Bu doğrultuda hakikat hakkı; hakikati bilme hakkı ile beraber kullanılmaktadır. Buradaki amaç ise; toplumların olup biten vahşi insan hakları ihlallerini bilmeleri, bu ihlalleri gerçekleştiren sebep ve şartları öğrenmeleridir.

¹⁸⁸ Çok geniş bir anlama ve farklı tartışmalara sahip olduğundan bu çalışmada nesnel hakikat kavramına değinilmeyecektir.

¹⁸⁹ Bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/iheb.html> (e.t.: 23.04.2009)

Geçmişle hesaplaşma açısından ise, hakikat hakkı; kurbanlara/mağdurlara ve onların ailelerine karşı ahlaki bir yükümlülük, suçluları ortaya çıkarmak ve yargılamak açısından hukuki bir yükümlülük olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca demokrasinin güçlenmesi, vatandaşların denetimlerinin artması ve en önemlisi yaşanan ihlallerin gelecekte tekrarlanmasının önlenmesi açısından da önemlidir¹⁹⁰.

Sivas katliamı sonrasında hükümet tarafından Meclis araştırma komisyonu kurulmuş fakat komisyon Sivas katliamındaki hakikat ile ilgilenmekten ziyade Sivas katliamının bir an önce çözüme ulaşması için çalıştığını ileri sürebiliriz. Hakikat ile ilgilenmediğinin en büyük göstergesi ise, daha önce de belirttiğim gibi, Sivas katliamından sağ kurtulanlar ile görüşmeye gitmemesidir¹⁹¹. Bu durumda gerek araştırma komisyonu sırasında gerekse Sivas davası sonucunda Sivas katliamındaki hakikat ile yeterince ilgilenilmemiştir.

Herhangi bir tarafı suçlamak yerine ortaya çıkarılması gereken hakikat geçmişte uğranan zararların tazmin edilmesine sebep olmalıdır. Hakikatin bulunması kadar hakikat üzerine tartışmaların da yapılması geçmişle hesaplaşma süreci açısından olumlu olacak, gelecekte benzer zararların meydana gelmesini önlemeye katkıda bulunacaktır.

4. Hesaplaşma

Bu noktaya kadar hafızanın kurduğu ilişki sonucunda ortaya çıkan hatırlama kavramından ve hatırlama kavramı ile beraber gündeme gelen hakikat kavramından bahsedildi. Bu üç kavram ile beraber toplumsal yaraların su üzerine çıkmaları ve toplumun bu yaralar ile yüzleşmesi mümkündür. Fakat geçmişle hesaplaşma olgusunun temelini oluşturan eksik bir kavram daha vardır. Hesaplaşma kavramı geçmişte meydana gelen her türlü hak ihlali,

¹⁹⁰ Alex BORAİNE, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, Güney Afrika Deneyimi, İstanbul, 2005, s. 31.

¹⁹¹ AŞUT, s. 365.

toplumsal olay ve çalkantılar, bunalımlar, savaşlar ile yüzleşirken bir taraftan da hukukun sınırları içerisinde bu olaylar veya bu olaylardan kalan izler ile baş edilmesi. Bu noktada dikkat etmemiz gereken nokta hesaplaşma kelimesini intikamcı duygular ile ele almamaktır. Bütün bu yüzleşme süreci içerisindeki temel amaç geçmişin hakkından gelmek değil, geçmişimizle barışmak, olayları çözümlenmek, geçmişimiz hakkında dürüst olmaktır. Köchler'in de belirttiği gibi geçmişimiz ile hesaplaşabilmek için önce geçmişimizi dürüstçe bugüne yansıtmanız gerekecektir. Bu yansıtma geçmiş hakkında doğru ve kapsayıcı kayıtların bilimsel yöntemler ile tutulması, geçmişte işlenene suçların failleri bugün hayatta iseler onlara karşı intikam duyguları ile hareket edilmemesi ve bireyler ya da gruplar üzerinden geriye döndürücü tedbirlerin devlet sorumluluğunda gerçekleşmesi şeklinde yapılmalıdır¹⁹².

Hesaplaşma kavramını ifade ederken hesaplaşma kelimesinin doğrudan siyasal alanla bir ilişkisinin bulunduğu dikkat etmeliyiz. Daha önce de belirttiğim gibi hesaplaşma konusunda devletin geriye döndürücü sorumluluğu vardır. Bu açıdan hesaplaşma politikalarında devletin rolü büyüktür. Devlet hem hesaplaşma politikalarının sorumluluğunu alacak hem de hesaplaşma politikalarını devletin her türlü menfaatinden uzak tutacaktır.

Sivas katliamında devletin sorumluluğunu hatırlayacak olursak hesaplaşma kavramının neden daha zor ve bir o kadar elzem olduğunu daha iyi görürüz. Devletin ihmalkârlılığının açıkça görüldüğü Sivas katliamının toplu içinde çözülebilmesi için öncelikle devletin sorumluluğunu kabul etmesi gerekmektedir.

D- Sivas katliamında geçmişle hesaplaşmanın imkân ve sonuçları

Şili'de 1973 darbesi sonrasında en büyük spor sahası olan ulusal stadyum bir toplama kampına dönüştürülmüştür. Sorgulama döneminin bitmesinden sonra;

¹⁹² <http://bianet.org/bianet/siyaset/cezalandirici-adalet-magduriyeti-gidermez> (e.t. 28.04.2009)

yetkililer yerleri temizletip, tribünleri boyatarak stadyumu yeniden halka açmışlardır.

Ancak Şili halkı darbenin üzerlerinde bıraktığı etkiler ile yüzleşmeden, geçmişleri ile hesaplaşmadan oraya adımlarını atmamışlardır. Ne zaman ki darbeden olumsuz anlamda etkilenen veya etkilenmeye birlik olup geçmişlerini sorgulamaya başlamışlar, Şili halkı da o zaman stadyuma gitmeye, eskiyi yaşatmaya başlamıştır¹⁹³. Bu örnekten de anlaşılabilceği gibi geçmişle hesaplaşma bize bugünümüzü yeniden kurma, yaşama imkânı vermektedir. Bu, Madımak otelindeki kebabçının kapatılmasından, 2 Temmuz günü anma törenlerinin düzenlenmesinden, Madımak otelinin müzeye dönüştürülmesinden daha önemli bir vurgudur. Geçmiş ile hesaplaşma katliamın süren etkileri ile toplum genelinde konuşabilme, tartışabilme imkanını sağlamaktadır. Benzer bir şekilde Sivas katliamında geçmiş ile hesaplaşılabilmesi özellikle mağdur olanların hesaplaşmayı bir insan hakkı olarak nitelendirmelerine imkan sağlayacaktır. Sivas'ta geçmiş ile hesaplaşılması hiçbir kabahatin gizli kalmadığını ortaya çıkaracak, benzer mağduriyetler bu şekilde dile gelme fırsatı bulacaklardır. Özellikle mağdur olanların toplumun diğer kalanı ile beraber yüzleşmesi Türkiye'nin insan hakları politikaları açısından gelişmesine imkân tanıyacak, insan hakları bilinci artacaktır.

Sivas katliamında hesaplaşmanın başlaması ile beraber; Türkiye'nin siyasal bir dönüşüm geçireceğine, toplumsal demokrasileşmenin görüleceğine, bireylerin kollektif suç tanımı üzerine düşünüp, toplum olarak bunun etkileri üzerine tartışacağına ve bütün bunların sonucunda toplumsal barış ve uzlaşmaya bir adım atılacağına inanıyorum.

¹⁹³ DORFMANN, s. XI-XIII.

II. Geçmişle hesaplaşmadaki hukuk yaklaşımı

A- Suç ve mağduriyet kavramları

Suç kavramı bir hukukçu için açık ve kesin bir anlam taşır. Kısaca açıklamamız gerekirse kanun koyucu tarafında cezalandırılmış her fiil bir suç oluşturur. Oysa bir toplumbilimci açısından suç kavramı bu denli kolay açıklanamamaktadır. Kolay açıklayamamasının sebebi; suçun kanun koyucu ile olan ilişkisinden çok suçun birebir zarar verdiği mağdur ve genel olarak toplum ile ilgilenmesinden kaynaklanmaktadır. Jhering'e göre suç "toplum halinde yaşama şartlarına yönelmiş her türlü saldırıdır". Durkheim'e göre ise "suç, toplumdaki kolektif bilincin kuvvetli ve belirmiş tutumlarını ihlal eden fiillerdir¹⁹⁴". Bu ayırmadan da anlaşılacağı gibi hukukçu için kanun koyucu yani devlet suç tanımında ön planda yer alırken, bir toplumbilimci için toplum suç tanımında daha ön planda yer alır. Ben, bu çalışmada tüm toplumu ilgilendiren bir toplumsal yarayı analiz etmeye çalıştığımdan suç kavramını bir hukukçudan ziyade bir toplumbilimci anlayışı ile ele almayı uygun görüyorum¹⁹⁵. Bu anlayışa göre suç; asıl olarak toplumdaki kişilere ve o kişiler arasındaki ilişkilere karşı işlenmiş bir haksızlıktır. İşlenen suç nedeni ile öncelikle mağdur ve toplum zarar görmektedir. Her durumda suçtan en fazla ve doğrudan etkilenen mağdurdur fakat hemen sonrasında mağdurun ve failin aileleri, çevreleri, tanıklar, bu kişiler arasındaki ilişkiler ve sonunda bütün toplum zarar görmektedir¹⁹⁶.

¹⁹⁴ Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER, Kriminoloji, 8. baskı, İstanbul, 1994, s. 46.

¹⁹⁵ Sivas katliamı davası sırasında suç kavramı devlete karşı işlenmiş bir suç olarak ele alındığından bu ayrımı yapmayı uygun gördüm. Sonrasında meydana gelen toplumsal yaranın; en başından beri suç tanımı yanlış yapıldığı, sadece devlete karşı, laik sisteme karşı bir suç kategorisinde ele alınıp, toplum üzerinde olan etkilerinin dikkate alınmadığından dolayı derinleştiğine inanıyorum.

¹⁹⁶ Dr. Ekrem ÇETİNTÜRK, Onarıcı Adalet, Ankara, 2008, s. 19.

Suç evrensel ve genel bir olaydır. Tarihin en eski devirlerinden beri var olmuştur ve toplumların sosyal, ekonomik, maddi ve manevi şartlarına göre şekil değiştirmiştir.

Suçun işlenmediği veya işlenmeyeceği bir toplum hayal etmek ne yazık ki imkânsızdır.¹⁹⁷ Fakat bu gerçek, toplumların iyi veya kötü olarak değerlendirilecekleri anlamına gelmemelidir. Dünya üzerinde iyi olmuş ve hep iyi olacak bir toplum ya da kötü olmuş ve hep kötü kalacak bir toplum bulunmamaktadır. Sadece belli zamanlarda, belli koşullarda, belli sebepler için işlenen suçlar vardır ve bu suçlar istisnasız her toplumun başına gelebilir.

Suç kavramını en basite indirgeyip anlatmamız gerekirse işlenen her suç bir zarar meydana getirir şeklinde özetleyebiliriz. Meydana gelen her zarar ise, bir mağduriyete yol açmaktadır. Mağduriyet kavramı zarar kavramından daha geniştir ve zararı da içinde barındırmaktadır.

Mağdur kısaca, başka bir kişinin eyleminden dolayı zarar görmüş, acı çekmiş veya ölmüş kişi anlamına gelir. Mağdur kavramının tanım ve içeriği Birleşmiş Milletler Suç ve Yetkinin Kötüye Kullanılması Mağdurların Temel Adalet İlkeleri Bildirgesinde (1998) şu şekilde tanımlanmaktadır: “*Mağdurlar üye ülkeler ceza kanunlarında suç olarak belirlenmiş ihmali veya icrai eylemler sonucunda bireysel ya da toplu olarak bedensel, zihinsel ya da duygusal olarak zarar görmüş, ekonomik kayıplara uğramış ya da temel hakları zarar görmüş kişilerdir... mağdur terimi ayrıca doğrudan mağdur olan kişinin aile bireylerini veya mağdura yardım ederken ya da mağduriyete engel olmaya çalışırken zarara uğrayan kişileri de kapsar*¹⁹⁸”. Haksız bir eylem sonucu ortaya çıkan olgu ise mağduriyet olarak açıklanmaktadır.

Her şeyden önce bir düzen anlamına gelen hukukun temel amacı, bireysel ve toplumsal alanda çıkar çatışmalarını çözmek ve engellemek, barışı, düzeni,

¹⁹⁷ DÖNMEZER, s. 49.

¹⁹⁸ Prof. Dr. Füsun Sokullu- AKINCI, Victimoloji (Mağdurbilim), 2.bası, İstanbul, 2008, s. 4.

güvenliği ve eşitliği sağlamaktır. Hukuk sistemi bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için öncelikli olarak süre gelen mağduriyetleri gidermeye çalışmaktadır. Hukuk düzeni içerisinde mağduriyetlerin giderilebilmesi için farklı yaklaşımlar mevcuttur.

Tazmin edici adalet, düzeltici adalet, cezalandırıcı adalet ve onarıcı adalet yaklaşımları mağduriyetleri gidermek için kullanılan farklı adalet yaklaşımlarıdır.

B- Mağduriyetin giderilmesinde farklı yaklaşımlar

Modern anlamda üç adalet teorisi bulunmaktadır. Onarıcı adalet yaklaşımı ise henüz bir teori olarak kullanılmasa da bir uygulama modeli olarak varlığını sürdürmektedir¹⁹⁹.

1. Tazmin Edici Adalet (*Restitutionary Justice*)

Tazmin edici adalet; failin mağdurdan aldıklarını iade etmesi veya verdiği zararı karşılaması anlayışıdır. Burada amaç kaybedilen veya uğranan zarardan önceki duruma dönmektir. Bu anlayış failden, eylemin kendisinden veya cezalandırmaktan çok mağduru kendisini dikkate alır. Bu anlamda mağdur odaklı bir adalet anlayışına sahip olup fail ve toplum ikinci planda yer alırlar.

Tazmin edici adaletin olumsuz sayılabilecek yönü; bütün zararların miktar olarak belirlenebileceği anlayışına dayanmasıdır. Buradaki en büyük sorum, her türlü kayıp için bir değer tespit edilebileneceğinin varsayımıdır. Bu noktada bu adalet teorisi, mağdurların maruz kaldığı maddi olmayan zararlara cevap verememektedir. Bir başka olumsuz yönü ise, failin işlediği suçun sorumluluğunu tam olarak üstlenmemesi, pişmanlık duymaması ve toplum içerisinde bozulan ilişkilerin bu yöntem ile tamir edilememesidir.

¹⁹⁹ ÇETİNTÜRK, s. 33.

Bu açıdan Sivas katliamını incelediğimizde tazmin edici bir adalet yaklaşımı içerisinde değerlendirmemiz, tam da manevi kayıplara cevap veremediği için uygun değildir²⁰⁰.

2. Düzeltici Adalet (*Corrective Justice*)

Düzeltici adalet anlayışı da tazmin edici adalet anlayışı gibi failden mağdura yapılacak bir nakil ile zararın giderilmesini amaçlamaktadır. Tazmin edici adalet anlayışından ayrıldığı nokta ise manevi zararların da nakil yolu ile çözülebileceğini savunmasıdır. Fakat uygulamada manevi zararların nakli hesaplanmamaktadır.²⁰¹ Bu nedenden dolayı Sivas katliamının düzeltici bir adalet teorisi ile çözümlenmesi mümkün görünmemektedir.

3. Cezalandırıcı Adalet (*Retributive Justice*)

Denkleştirici adalet modern devletin kurulması ile beraber anlam kazanmış olan bir adalet anlayışıdır²⁰². Devlet merkezli adalet anlayışının etkili olmaya başlamasının toplumdaki intikam alma duygularını törpülemek, kan davalarını engellemek olduğunu ileri sürebiliriz. Ceza ve ceza adalet sisteminin devletin kontrolü altına geçmesi ile beraber suç kavramı da birebir devlet ile bağlantılı bir hale gelmiştir. Bu durumda işlenen suç fail ve devlet arasında bir üçgen çizilmiş, işlenen suç ne olursa olsun, bu suçun muhatabı olarak devlet kabul edilmiş ve mağdur bu sürecin dışına itilmiştir. Devletin esas alındığı süreç içerisinde mağdur ve fail birbirlerinin zıttı şeklinde konumlandırılırlar. Her iki taraf süreç boyunca birbiri ile iletişime geçmez, tüm olanlar, deliller, tanıklar

²⁰⁰ Türkiye’de tazmin edici adalet sistemi uygulanmamaktadır fakat bu sistem uygulanıyor olsaydı dahi Sivas katliamı açısından yarar sağlamayacağını Sivas idare mahkemesinin kararı açıkça ortaya koymaktadır. Sivas İdare Mahkemesi, Sivas katliamında devletin sorumlu ve kusurlu olduğunu tespit ederekten, katliamın mağdurlarına devletçe manevi tazminat ödenmesine karar vermiştir. Bu karar devletin sorumlu tutulması açısından olumludur fakat devlet kendi sorumluluğunu açıkça kabul etmediği sürece, ödenen tazminat Sivas katliamının toplumsal bir yaraya dönüşmesine engel olamamıştır. Sivas İdare Mahkemesinin kararı için bkz. Pir Sultan Abdal, Kültür ve Sanat Dergisi, Mayıs-Haziran 1996, sayı:18, s. 40-42

²⁰¹ ÇETİNTÜRK, s. 43.

²⁰² ÇETİNTÜRK, s. 25.

bir üçüncü kişi aracılığı ile dinlenir. Her iki taraf da sürece hakim değildir, olması da beklenmez. Bu ikili ilişki içerisinde mağdur devletin verdiği karar ile tatmin olmak zorundadır, fail ise gerçekte yaptığından dolayı değil, devlet hukukunun bir ihlalini doğuran eylem yüzünden cezalandırılmaktadır.

4. Onarıcı Adalet (*Restorative Justice*)

Türkiye'nin uygulamakta olduğu mevcut adalet sistemini yukarıda açıkladık. Fakat Sivas katliamı konusunda da gördüğümüz üzere mevcut adalet sistemi her zaman iyileşme ve barışı sağlayamamıştır. Sadece Türkiye'de değil dünya üzerinde pek çok ülkede de insanlar mevcut cezalandırıcı adalet teorilerinin amaçladığı gibi adaleti, toplumsal düzeni ve barışı sağlayamadığının ayrımına varmışlardır²⁰³. Bu ayrıma varmalarının sebebi, cezalandırıcı adalet sisteminin mağduru önemseme, faili ıslah etme, suçu önleme gibi yukarıda da açıkladığımız belli konularda yetersiz kalmasıdır. Bu gibi yetersizliklerin karşısında²⁰⁴, yeni²⁰⁵ bir adalet yaklaşımı geliştirilmiştir. Bu yeni adalet yaklaşımı onarıcı adalettir.

Onarıcı adalet yaklaşımı en yalın biçimde suça yanıt üzerine alternatif bir düşünme şekli olarak adlandırılabilir²⁰⁶. Onarıcı adalet yaklaşımının ne olduğunu yazmadan önce ne olmadığı üzerinden bu kavramı açıklamak istiyorum. İlk olarak onarıcı adalet birincil hedefi affetme ve uzlaşmayı sağlamaya çalışan bir yaklaşım değildir. Birincil hedef mağdurun durumu ve isteklerinin ön plana çıkarılmasıdır. Affetme ve uzlaşma onarıcı adaletin varmayı planladığı sonuçtur fakat ilk hedefi değildir.

²⁰³ Howard ZEHR, *The Little Book Of Restorative Justice*, 2002, s. 3.

²⁰⁴ Bu noktada karşısında kelimesi cezalandırıcı adalet sisteminin zıttı olarak algılanmamalıdır. Onarıcı adalet sistemi de cezalandırıcı adalet sistemi gibi sosyal eşitliğin sağlanması fikrine dayanmaktadır. Sadece sosyal eşitliği sağlamak için kullandığı aktörler ve izlediği yöntemler farklıdır. Bkz. Joanna SHAPLAND, "Restorative justice and criminal justice: Just responses to crime", *Restorative Justice&Criminal Justice Competing or Reconcilable Paradigms* kitabının içinde, Hart Publishing, 2003, s. 201.

²⁰⁵ yeni kavramı ile neyi kastettiğimi onarıcı adaletin tarihi bölümünde açıklayacağım.

²⁰⁶ ZEHR, s 5.

İkinci olarak, onarıcı adalet sadece bir arabuluculuk yaklaşımı değildir. Mağdur, fail ve toplum arasında bir arabuluculuk çalışması yapılmaya çalışılır fakat yine öncelikli hedef arabuluculuk değildir ve çoğu durumda arabuluculuk yerine karşılıklı diyalogun sağlanması daha önemlidir. Üçüncü olarak onarıcı adalet sadece sabıkalı kişilerin yeniden suç işleme eğilimlerini azaltmak veya yok etmek için kullanılan bir yaklaşım değildir. Onlar içinde kullanılan bir yöntem olmakla birlikte tek amacı bunu gerçekleştirmek değildir. Dördüncü olarak onarıcı adalet sadece detaylı bir proje veya belirli bir program olarak ele alınmamalıdır. Durağan bir kavram olmayıp; sürekli kendisini geliştiren bir karaktere sahiptir. Beşinci olarak onarıcı adalet sadece “küçük” suçlar için uygulanan bir adalet yöntemi değildir. Nasıl işleneceğine bağlı olarak her türlü suç için kullanılabilir bir yöntemdir. Altıncı olarak onarıcı adalet kavramı yeni icat edilmiş veya sadece kuzey Amerika icadı olan bir yöntem değildir. Onarıcı adaletin tarihi bölümünde de değineceğimiz üzere onarıcı adalet modern devletin doğumundan çok önce var olan bir sistemdir. Yedinci olarak onarıcı adalet yaklaşımı daha önce de açıkladığım gibi cezalandırıcı adalet yaklaşımının zıttı değildir. Sekizinci olarak onarıcı adalet bütün sorumluların çözümü, her derde deva bir yaklaşım olarak algılanmamalıdır. Onarıcı adalet yaklaşımının de çaresiz kaldığı, etkili olamayacağı durumların olabileceğini kabul etmek gerekmektedir. Son olarak ise onarıcı adalet yaklaşımı sadece hapisaneye bir alternatif olarak düşünülmemelidir. Hapishane kavramını sorgulamakla beraber sadece hapisaneye bir alternatif oluşturmak için bu yaklaşım kullanılmamaktadır.

Onarıcı adaletin ne olmadığına ışığında bu kavramı farklı biçimlerde mağduru, faili, toplumu, sosyal ağları, yargı organlarını içine alan bir problem çözme yaklaşımı olarak değerlendirebiliriz²⁰⁷.

²⁰⁷ bkz. http://www.stgm.org.tr/docs/1213715002Onarici_Adalet.pdf (e.t.08.04.2009) Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisinin hazırladığı “Ceza Adaleti El Kitapları” dizisinden “Onarıcı Adalet Programları El Kitabı” s. 6.

Onarıcı adalet yaklaşımı öncelikle mağdur eksenli bir yaklaşım olup öncelikle suç kavramını devletin hukuk düzenine karşı işlenmiş bir eylem olarak değil; bir kişinin diğer bir kişiye yaptığı haksızlık ve kişiler arasındaki ilişkilerin bozulması şeklinde ele alır. İşlenen herhangi bir suçun öncelikle mağduru sonrasında ise bütün toplumu etkileyeceği esas alınır. Böylelikle suç oluşturan davranış, sadece hukuku ihlal etmekle sınırlı kalmaz, mağdura ve topluma verdiği zarar ile ön plana çıkar. Ön plana çıkan olgu mağdur ve toplum olduğu için de gereken yardım ve desteğin öncelikle mağdur ve topluma gösterilmesi, mağdurun bütün süreç içerisinde dışlanmaması ve yalnız bırakılmaması esas alınır. Bu açıdan onarıcı adalet mağdurun gereksinimlerinden yola çıkmış bir yaklaşımdır. Sonuca odaklı bir yaklaşım içerisinde olmayıp, ne hak ettiğin üzerinden değil, ne gerektiği üzerinden hareket etmektedir²⁰⁸. Asıl amacı olayları düzene sokmak, mevcut sorunları çözmeye çalışmak ya da en azından daha iyi bir hale getirmektir. Bu nedenden dolayı her zaman uzlaşmacı bir yaklaşımın esas alınması gerektiğini savunmaktadır.

Onarıcı adalet yaklaşımının gerektiği gibi işleyebilmesi için nasıl ve kimle gerçekleştirildiği önem taşır. Bu anlamada uygulamanın en fazla bilgi elde edilecek şekilde ve mağdur, mağdur aileleri, fail, fail aileleri, ikinci dereceden mağdur ve failer ile birlikte gerçekleştirilmesi önemlidir. Fakat bunları gerçekleştirmek her zaman kolay olmamaktadır. Bilgi toplamak konusunda sıkıntılar yaşanır, geçmiş olaylar unutulduğu için, sonra herkes katılmak istemeyebilir. Toplum konusu da ayrı bir öneme sahiptir. Hangi toplumdan bahsettiğimiz, bunu nasıl belirleyeceğimiz, sürece dâhil olmasını nasıl sağlayacağımız gibi sorular onarıcı adaletin gerçekleşmesi üzerine şüpheler doğurabilir.

Onarıcı adalet yaklaşımına getirilen ilk eleştiri; cezalandırıcı adalete göre yumuşak bir üsluba sahip olması ve faile yeteri kadar sert davranmamasıdır.

²⁰⁸ ZEHR, s. 18.

Bu noktada yumuşak ifadesi etkin olmama anlamında kullanılmamalıdır²⁰⁹. Onarıcı adaletin failden beklediği cezalandırıcı adalete kıyasla çok daha ağırdır. Ceza adaleti sisteminde pasif bir konumda olan fail cezasının bitmesini beklemektedir. Oysa onarıcı adalet yaklaşımında fail aktif bir şekilde sorumluluk alarak ilişkilerin onarılması için çaba harcamaktadır. Failin sorumluluğunu kabul etmesi ve bundan gerçek bir pişmanlık duyması çoğu kez pasif bir halde cezasını çekmesinden çok daha ağırdır.

Bir başka eleştiri ise mağdur odaklı olan bu adalet anlayışının, gerçekten öyle olup olmadığı sorunsalıdır. Mağdurların ve mağdur yakınlarının korktukları nokta; sanıklar ile pozitif bir sonuç elde etmek için yapılan görüşmeler sonucunda mağdurların suiistimale uğramaları olasılığıdır.

Ayrıca toplum üyelerinin sürece dâhil edilmelerinin ne derecede sağlıklı olduğu, mevcut olayları daha da karıştırabileceğini, failer açısından güvenliklerinin nasıl korunacağı gibi farklı eleştiri ve şüpheler de bulunmaktadır²¹⁰.

Bütün bu eleştiri ve şüphelere verilebilecek cevap, daha önce de belirttiğim gibi onarıcı adalet kavramının detaylı bir program ya da belli bir proje olmadığını anımsamaktır. Onarıcı adalet yaklaşımının işe yarayabilmesi için en başında açıkça belirlenmiş ilke ve amaçlara sahip olmamız gerekmektedir²¹¹. Bu süreci nasıl ve kimle gerçekleştireceğimizi dikkatlice planlamamız, önceliklerimizi belirlememiz, hedefimizi saptamamız gerekmektedir.

Bir başka önemli nokta ise daha esnek ve kendisini geliştirmeye açık bir alan olan onarıcı adalet kavramını zorunlu sonuçlar olarak ele almamak, her durumu kendi içinde değerlendirmektir. En önemlisi ise onarıcı adaletin sorunsuz işlemesi, şüphelere yer bırakmaması açısından; sürecin başlangıcından itibaren

²⁰⁹ ÇETİNTÜRK.s.61.

²¹⁰ ZEHR, s.6.

²¹¹ bkz. http://www.stgm.org.tr/docs/1213715002Onarici_Adalet.pdf

bir değer bulunması ve tüm sürecin bu değer etrafında şekillenmesidir. Bu değerin “saygı” olması kavram ile ilgili şüphe ve eleştirileri giderecektir²¹².

a) Tarihi

Onarıcı adalet terimi ilk kez 1970’lerde kullanılmaya başlanmıştır. Fakat kavram olarak onarıcı adalet eski toplumsal uyumsuzluk çözüm mekanizmalarının yeniden keşfedilmesi ve günümüze uyarlanmasıdır. Terim olarak daha yeni yeni kullanılmaya başlanmasına rağmen onarıcı adalet kavramına Afrika, Güney Amerika, Asya, Kanada ve Yeni Zelanda’da yaşamış pek çok kültürün tarihinde rastlanmıştır. Bu anlamda ceza adaletinden daha öncesinde de var olan bir adalet anlayışıdır. Fakat kavramın literatüre girmesi, adalet sistemi olarak kullanılmaya başlanması son kırk yılda etkili olmuştur. Bunun sebebi ise, ceza adaletinin mevcut boşlukları dolduramaması, özellikle çocuklar ile ilgili suç olaylarında etkili bir çözüm getirememesidir. Onarıcı adalet yaklaşımı çocuklar ve gençlerin işlediği suçların önlenmesi üzerine yapılan tartışmalarda yeniden kullanılmaya başlanmıştır²¹³. Başlarda daha çok hırsızlık, toplumsal düzeni rahatsız etmek gibi suçlar ile ilgilenmeye başlamıştır. Sonrasında ise onarıcı adalet geçiş dönemi yaşayan toplumların geçmişte kalan insan hakları ihlalleri ile yüzleşmelerinde etkili olmuştur. Günümüzde onarıcı adalet yaklaşımını her türlü suç için kullanan ülkeler vardır. Kimi ülkeler ise mevcut ceza adaleti sistemlerine ek olarak onarıcı adalet yaklaşımından da faydalanmaktadırlar.

b) Amaçları

Onarıcı adalet anlayışı öncelikle mağdur eksenli bir anlayış olup, birincil amacı mağdurları her alanda destekleme, seslerini duyurma, ihtiyaçlarını sağlama ve yardım teklifi sunmaktır.

²¹² ZEHR, s

²¹³ LAWSON Catherine L. / KATZ Jo Anne, “Restorative Justice: An Alternative Approach to Juvenile Crime”, Journal of Socio-Economics, N.33, 2004, s. 175-188.

Bütün bunları yaparken de mağdurun pasif kalmasını değil, aktif bir şekilde çözüm sürecine katılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. İkinci amacı mağdurdan hemen sonra suçtan en çok etkilenen toplum ilişkilerini düzenlemektir. Suç oluşturan davranışı ortadan kaldırdıktan sonra, toplumun eski haline dönebilmesi, eski değer yargılarına kavuşabilmesi için çaba harcar. Mağdurların ve failerin tekrara topluma entegre olmaları üzerine çalışır.

Üçüncü olarak faileri ele alır ve failerin suçun sorumluluğunu üstlenmelerini sağlamayı amaçlar. Failerin değişimini teşvik ederek tekrarda suç işlemelerini engellemeye çalışır.

Dördüncü olarak suç kavramını ele alır ve suç olgusunun mağdur-toplum-fail üzerindeki etkilerini inceler. Suç oluşturan davranışın kabul edilemez olarak kınanması için çalışır.suçta neden olan faktörleri belirleyerek, suçun azalması için stratejiler üretir.

Son olarak ise bütün bunların ileriye dönük bir şekilde gerçekleşmesini amaçlar.

c) Modelleri

Onarıcı adalet temelinde bir problem çözme yaklaşımıdır ve problemin niteliğine göre farklı şekillerde uygulanabilir. Onarıcı adalet süreçleri, değişik kültürel ortamlara ve farklı toplumların ihtiyaçlarına göre farklı modeller altında incelenirler. Tüm modellerde dikkat edilmesi gereken nokta onarıcı adaletin etkili olabilmesi için belli bazı unsurları içinde barındırmasıdır. Bu unsurlar kısaca; mağdur hizmetleri, mağdur desteği, mağdurun tazmini, suç tazmini, uzlaştırma, mağdursuz konferanslar, fail aile hizmetleri, aile merkezli toplumsal çalışma, tamir kurulları, mağduru anlama eğitimleri, genç yardım panelleri ve ilgili toplum merkezleridir²¹⁴. Tüm bu unsurları içinde

²¹⁴ ÇETİNTÜRK, s.71.

barındırdığından onarıcı adaletin tazmin edilmesi için uygun olan başlıca üç modelden bahsedebiliriz.

Bu modeller; uzlaştırma (*Victim-Offender Mediation*), aile/toplum grup konferansı (*Family/Community Group Conferencing*), ceza belirtme çemberidir. (*Sentencing Circles*)²¹⁵.

Bu modellerin yanı sıra toplumun bütünü etkileyen suçlar ile ilgili olarak Hakikat Komisyonları da onarıcı adalet kavramı içerisinde kullanılan bir araçtır. Hakikat komisyonları farklı isimler altında ele alınabilirler. Uzak geçmişteki ihlalleri incelemek için kurulmuş olan tarih komisyonları, hükümetlerin kurduğu komisyonlar, ulusal veya uluslar arası sivil toplum örgütlerinin kurduğu komisyonlar da hakikat komisyonları içinde değerlendirilebilir. Önemli olan hepsinin belli bir çıkar uğruna değil, hakikati esas alarak çalışmalarını yürütmeleridir.

C- Sivas katliamında neden onarıcı adalet yaklaşımı

Daha önce de incelediğimiz üzere Türkiye'deki mevcut adalet sistemine göre, Sivas katliamı sanıklarından yakalanabilenler, Sivas davası süresince sekiz yıl boyunca yargılanmışlardır. Tam üç kez yargılama gerçekleşmiş, idam cezasına karar verilmiş, karar uygulanmamış, müebbet hapis, hapis ve para cezası verilmiş, tazminat ödenmiş, dava zamanaşımına uğramış fakat var olan toplumsal yara kapanmamıştır. Kısacası mevcut adalet sistemimiz Sivas katliamı konusunda başarısızlığa uğramıştır. Bu nedenden dolayı farklı bir yaklaşımın neden daha etkili bir sonuç yaratabileceğini mevcut adalet sistemimizle karşılaştırmalı olarak açıklamak istiyorum:

Mevcut adalet sistemimize göre, suç devlete karşı işlenmiş bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Sivas katliamı da devlete karşı işlenmiş bir suç olarak

²¹⁵ Bu konu üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Charles K. B. BARTON, *Restorative Justice the Empowerment Model*, Hawkins Press, 2003.

tanımlanmıştır. Suçun bu şekilde tanımlanmasını bizzat müdahil avukatlar talep etmişlerdir. Çalışmanın Sivas davası adlı kısmında da açıkladığım üzere; müdahil avukatlar başlangıçta üç ayrı kategori altında ele alınan suçların birleştirilerek devletin anayasal statüsünü bozma suçuna dönüştürülmesini talep etmişlerdir. Fakat anayasal düzeni bozmak suçundan yargılanan sanıklar mağdurların mağduriyetlerini giderememiştir. İstenilen idam cezası bu konuda hiçbir fayda sağlayamamıştır. Onarıcı bir adalet düzeninde ise suç, bir kişinin bir kişiye yaptığı haksızlık olarak algılanacağından suç, devlete karşı işlenmiş sayılmayacak, mağdurlara karşı işlenmiş olduğu kabul edilecek ve mağdurlar devlet-fail-ceza üçgeninden dışlanmış sayılmayacaklardır. Suçun kişiler arası bir uyuşmazlık olduğu kabul edilmediği müddetçe, mağdurların zararlarının gerçek anlamda telafi edilmesi mümkün olmamaktadır. Yine benzer bir şekilde suçtan dolayı ortaya çıkan sorumluluk soyut olarak devlet karşı kabul edildiği sürece, sorumluluğun somut olarak mağdura karşı olduğu göz ardı edilecektir.

Yine mevcut adalet sistemimize göre; dava süresince temel alınan geçmişe yönelik olarak kişilerin suçlu olup olmadığının tespiti olmuştur. Dava sadece bunun üzerine yoğunlaşmış, sanıklar sürekli suçsuz olduklarını iddia ederek devamlı bir inkar mekanizmasına yol açmışlardır. Bu konuda geleceğe dönük olarak sorunun nasıl çözüleceği üzerinde durulmamış, bu anlamda geleceği hesaba katmadığı için geçmişle sağlıklı bir hesaplaşma yaşanmamıştır.

Mahkeme süresince taraflar birbirleriyle yıpratıcı bir şekilde mücadele etmişlerdir. Hiçbir suretler taraflar arasında bir diyalog kurulamamış, mağdurlar karşılarında muhatap olarak kimseyi bulamamış, dertlerini anlatamamışlardır. Üstelik devlet güvencesi altında olmaları gerekirken gerek güvenlik güçlerinden gerekse sanıklar tarafından sözlü tacize uğramışlardır²¹⁶. Mağdurla mahkeme süresince kendilerini üvey evlat gibi hissetmişlerdir²¹⁷. Bu noktada yapılması gereken taraflar arasında bir diyalog sağlamak, müzakerenin

²¹⁶ KOÇAK, s.51.

²¹⁷ KOÇAK, s.85.

olmasına çalışmaktır. Elbette ki mağdurların sanıklar ile karşılaşması hiçbir sistem karşısında kolay bir şekilde gerçekleşemeyecektir.

Fakat amacın her zaman diyalogu artırmak yönünde olması en azından mağdurlara kendilerini ifade etme hakkını verecektir.

Mevcut sistemimize göre toplumsal zarar tamamen göz ardı edilmiş, sonrasında toplumun bu olaydan nasıl etkilendiği dikkate alınmamıştır. Toplumun sürecin içine katılamaması olaya yabancılaşmasına neden olmuş, yabancılaşma ile beraber unutmaya gerçekleşmiştir. Toplum olaya entegre olamadığı için Sivas katliamı daha çok Alevi vatandaşların gündeminde kalmış, şahsi bir dava şeklini almıştır. Toplumun devlet tarafından soyut olarak temsil edilmesi nedeni ile karşılıklı birliktelik teşvik edilememiştir. Oysa Sivas katliamı gibi nedeni ve sonuçları bütün toplumu etkileyen olaylarda toplumsal zararın giderilmesi amaçlanmalıdır. Mağdur olanlar kadar toplumun diğer kesimlerinin de olaydan etkilendiği göz ardı edilmemelidir. Toplum süreç dışına itilmemeli, aksine yardımcı olan bir taraf olarak sürece dahi edilmelidir.

Mevcut adalet sistemimize göre ceza vasıtası ile acı verilmesi hedeflenmektedir. Sivas davası süresince de amaç en acı verici cezanın sağlanmasıdır. Bu sebepten dolayı idam cezaları istenmiştir²¹⁸. Türkiye'nin idam cezasını kaldırması nedeni ile cezalar uygulanmamış olsa da bu sürecin mantığını değiştirmemiştir. Burada önemli olan mevcut adalet sistemimizin cezalarının caydırıcı olmadığını²¹⁹ sadece acı verici olduğunu göstermesidir. Yapılması gereken ise, cezanın zararın telafisini gerçekleştirmesidir.

²¹⁸ Müdahil avukatlarından Şenal Sarıhan idam cezasının istenmesine karşı olanlara yaptığı açıklamada, suçun idam cezasını gerektirdiğini söylemiştir, bkz. SARIHAN, cilt II s. 17. Bu doğru olmakla beraber sonrasında yaratacağı toplumsal tepki hesaba katılmamıştır.

²¹⁹ Sivas katliamı davası süresince Menemen olayı gündeme getirilmiş, Sivas katliamı menemen olayı ile karşılaştırılmıştır. Menemen olayı üzerine bilgi için bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Kubilay_Olay%C4%B1 (e.t. 25.04.2009) menemen olayları sonrasında Divan-ı Harp Mahkemesi 37 kişinin idamına karar vermiş ve sonrasında 29 kişi idam edilmiştir. Bu o zaman için çok etkili bir ceza olarak görülmüştür. Fakat şimdi geriye dönüp baktığımızda cezanın caydırıcı etkisinin sadece acı vermesine dayandığını, uzun vadede bunun etkili olmadığını, dahası toplumsal düzeni olumsuz etkilediğini görüyoruz.

Adalet sistemimizin kurallardan oluşan kesin bir süreç olarak kabul edilmesi de negatif bir etki yaratmıştır. Mevcut adalet sistemi rekabeti ve bireyselliği simgelemektedir.

Bu rekabet fail ile devlet arasında gerçekleşmekte, suç sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlarından bağımsız olarak sadece hukuki bir anlamda ele alınmaktadır. Fakat Sivas davası süresince öne çıkan suçun her anlamda özellikle de toplumsal alanda ele alınmasının gerekliliğidir. Toplumsal olarak ele alınabilirse rekabet yerine karşılıklı birliktelik önem kazanacaktır. Bütün bunların gerçekleşebilmesi içinse adalet sistemi doğru ilişki ve sonuçlar olarak tanımlanmalıdır.

Failler açısından da mevcut adalet sistemi çözüme yönelik yaklaşımlarda bulunmamaktadır. Failin sorumluluğu sadece ceza alması olarak görülmesi çoğu zaman adalet açısından yetersiz kalmaktadır.

Bütün bu olguların beraber değerlendirilmesi sonucunda onarıcı adalet yaklaşımının Sivas katliamının süren mağduriyetinin giderilmesi anlamında daha kalıcı çözümler üretebileceğini ileri sürebiliriz.

§ 4. Sonuç

Bu noktaya kadar yapılan değerlendirmelerin sonucunda Sivas katliamının toplumsal bir yara haline dönüştüğü görülmektedir. Bu toplumsal yara daha öncesinde de belirtildiği gibi çeşitli etkenler²²⁰ sonucunda daha da belirgin ve çözümlenmesi zor bir hale getirilmiştir. Sivas katliamı üzerinden on altı yıl geçmesine rağmen sadece 2 Temmuzlarda ve toplumun alevi kesimini değil, yılın her günü ve çok daha geniş bir kitleyi derinden etkilemektedir. Bu etkileşimin giderek artması ile beraber çözümsüzlüğü gidermenin en etkili yolu, toplumsal yaranın üzerini örtmeyip; o yara ile yüzleşmektir. Yüzleşme bireylerden topluma, toplumdan devlete doğru uzanan bir girişim halinde ele alınmalıdır. Geniş bir anlam içerisinde ele alınması gerektiğine inandığım yüzleşme kavramı içerisinde öncelikle yüzleşeceğimiz geçmiş üzerine odaklanılmalıdır.

Sivas katliamında Sivas tarihinin bilinmesi, olayların nasıl meydana geldiği, hangi koşulların bu katliama yol açtığına tespit edilmesi geçmişin ortaya çıkarılması bu açıdan önemlidir. Geçmiş kavramı ile beraber ele almamız gerek diğer kavramlar ise, hafıza, hatırlama ve hakikat kavramlarıdır. Sivas katliamının hafızalarımızda nasıl yer aldığı, katliamı nasıl bir ilişki üzerinden hatırladığımız, Sivas katliamındaki hakikat üzerine ne düşündüğümüz; toplumsal açıdan katliam ile yüzleşebilmemiz için düşünmemiz gerek olgulardır. Yüzleşmeyi takip eden süreç içerisinde son olarak ele almamız gereken unsur ise hesaplaşma kavramıdır. Geçmiş ile yaşadığımız yüzleşme sonucunda hesaplaşma; geçmişi değil tam da yaraların hala açık olduğu şimdiki zamanı ve geleceği esas alarak gerçekleştirilmelidir. Özür ve telafi girişimi bu hesaplaşma içerisinde ele alınmalı, intikamcı duygulardan uzak, hukukun temel alındığı bir hesaplaşma politikası izlenmelidir. Özellikle intikam duygularını azaltması açısından Sivas

²²⁰ Bkz. S. 64-69.

katliamında geçmiş ile hesaplaşmada onarıcı adaletin temel alınması bu açıdan uygundur.

Onarıcı adalet yaklaşımından faydalanabilmek için bütün sistemi onarıcı adalet sistemine çevrilmesi gerekmemektedir. Dünyanın pek çok yerinde onarıcı adalet mevcut sistemlere yardımcı niteliğindedir. Bu açıdan Sivas katliamı ile hesaplaşılması bağlamında onarıcı adaletin belli özellikleri dikkate alınarak mevcut mağduriyeti gidermek, zararı en aza indirmek mümkün olacaktır.

Ekler- I²²¹

Pir Sultan Abdal Derneği Şube Başkanı Feti Bölükgiray ile gerçekleştirilen söyleşi notları:

Pir Sultan Abdal Dernekleri 90 sonrası gerçek anlamda kurulmuşlardır. Daha önceki dernekler politik değildi. 93'ten sonra Aleviler örgütlenmeye başladılar. 93-95 arası Pir Sultan Abdal Derneğinin 35 tane şubesi oldu. Sivas katliamının bu örgütlenmede olan etkisi çok büyük. Öncesinde aleviler devlete güveniyorlardı, hatta bazıları derneklerin devlete duyulan güveni zedeleyeceğini düşünüyordu. Bu açıdan Sivas katliamı Alevilerin devletten kopmasına, derneklere yönelmelerine sebep oldu. Katliama uğramamak için kendilerini örgütlenme düşüncesi önem kazandı. Örgütlenmede bu anlamda sadece bir koruma mekanizması değil, aynı zamanda bir demokrasi mücadelesini temsil ediyor.

Eskiden 93 öncesi dönemde biz demokrasi mücadelesini devlet ile beraber veriyoruz zannederdik. 1 Temmuz günü yurdun çeşitli yerlerinden gelen sanatçılar, dernek üyeleri, genç semahçılar ile birlikte sabahın erken bir saatinde Sivas'a vardığımızda çok derin bir sessizlik ile karşılaştık. Görünürde herhangi bir işaret yoktu. Şehrin dört bir yanı etkinlik afişleri ile donatılmıştı. Camileri, sabah erken saatte kapalı olan esnaf dükkânları, kahvehaneleri, yol çalışması nedeniyle üzerine taşlar yığılmış kaldırımları ile kendi şehirlerimize benzemekteydi. Bu benzerliği görünce insanlar içlerinde azıcık da olsa gizledikleri korku ve şüphe kırıntılarını silmişlerdi. Korkulacak bir şey olmadığını, kendi memleketimizde olduğumuzu anlamıştık. Oysa kendi memleketimiz bize düşman kesilmişti. Onların demokrasi anlayışına bu noktadan sonra güvenmemiz mümkün değildi.

²²¹ Gerçekleştirilen söyleyişlerden sadece bu çalışmada kullanılan bölümler aktarılmıştır.

Dernek Sivas katliamı sonrasında katliamı sonrasında katliamı unutturmamaya çalışıyor. Özellikle 1995 yılında gerçekleştirilen gazi katliamından sonra buna daha da çok önem veriyor.

Ama bu konuda yeterli değiliz. 1993'te gerçekleştirilen Sivas katliamı daha o yıllarda yeterince hatırlansaydı sadece iki yıl sonra gerçekleştirilen gazi katliamı önlenebilirdi. Artık unutturmamaya daha fazla önem veriyoruz. 2 Temmuz bizim için sembolik bir tarih haline geldi. İşlenen bütün katliamları o gün beraber anıyoruz. Tüm bu katliamlara maruz kalmalarına rağmen aleviler kimseye zarar vermemeye çalışmışlardır. Tepkilerini hep demokratik yoldan göstermişlerdir. Pazar günü gerçekleşecek olan miting (9 Kasım 2008) bunun bir göstergesi olacaktır.

Ekler- II

Ankara Pir Sultan Abdal Derneğinde Sivas katliamında yaşamını yitiren Gülsüm Karababa'nın annesi Sultan Karababa ve kız kardeşi Nilgün Karababa ile gerçekleştirilen söyleyişi notları:

2 Temmuz 1993'te meydana gelen katliamı herkes canlı yayında izledi. Benim kardeşim içeride beklerken biz dışarıda oteli seyrediyorduk. Bu yüzden Sivas katliamı daha önce gerçekleştirilen tüm katliamlardan farklı ve yaşayan için çok daha zordur. Daha olayı duyduğumuz ilk anda hissettiğimiz acı, ölüm haberi geldikten sonra iyice artmış ve bugünde dek hiçbir şekilde hafiflememiştir. Hafiflememesinde devletin rolü büyüktür. Ben ödediğim her vergide, devletin bir malını hizmetini, kullandığım her olayda bu acının arttığını hissederim. Bu durum Sivas davası adı altında yapılanlardan sonra iyice artmıştır. Benim arkamda sermaye grubu, siyasal partiler gibi bir dayanağım yok. Geçmişini geri getirmek de imkansız. Tek istediğim devletin sorumluluğunu kabul etmesi.

Müze yapılmasını bu açıdan destekliyoruz. Bildiğiniz gibi burada Sivas katliamı müzesini biz oluşturduk. Ama burası yeterli değil.